

100

alom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá

100

IRODALMI, MŰVESZETI,
T Á R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT

XXI. ÉVF. 10. SZ. 1957.
O K T Ó B E R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ACS KÁROLY / FEHER
FERENC / MAJOR NÁN-
DOR / SAFFER PÁL /
VÉBEL LAJOS /
VUKOVICS GÉZA

FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J O R N Á N D O R

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK

A N Y A G Á B Ó L :
ÁDÁM TIBOR: INDIÁBAN SEM
TÖRTENNEK MÁR CSODÁK /
BOGDÁNFI SÁNDOR: CINI KUS
VALLOMÁSOK / BORBÉLY JÁ-
NOS: TESITVERISEG A TEME-
TOKAPUBAN / BURÁNY BE-
LA VERSEI / GÁL LÁSZLÓ
VERSEI / HUSZÁR ZOLTÁN
VERSEI / I. BORUS ERZSE-
BET VERSEI / IVAN IVANJI:
A NEMET ARCHITEKTURA
1957-BEN / JUHÁSZ GEZA:
KESERŰ EMBER / EFROIM
KAGANOVSZKI NOVELLAI /
KONCZ ISTVÁN VERSE / KO-
PECZKY LÁSZLÓ: TIZ ÓRA
TIZ PERC / TODOR MANOJ-
LOVIĆ: AZ IFJÚ JUHÁSZ GYU-
LA / VSZEVOLOD MEYER-
HOLD: A SZÍNHÁZ UJJASZÜ-
LETÉSE / VASKO POPA:
JÁTEKOK / SINKO ERVIN:
KÁROLYI MIHÁLY UTJA

Utolsó tánc

Most roppannak a roppant eresztékek;
 Most bomlanak a bárgyú babonák.
 Vágják már, vágják a szent kések
 a zabolát, a zabolát.
 Retteg a hajcsár; megfordult a csorda;
 Papok, poéták, fel az oltárookra.
 Zúngjen a völgy és minden bús halom:
 Forradalom,
 Téged szomjaztunk eleitől fogva.

Tealád ágyaz minden vércsatorna,
 Könnymosta árok, verejték-folyó;
 Penészes góg, úri tivornya,
 Pince-salak, nyomor-kozó;
 Tealád ágyaz minden arany-trágya,
 Valahol gyűlik gyűlölt garmadába —
 Te kelsz belőle fényel gazdagon;
 Forradalom,
 Nyomornak és fénynek lánghajú leánya.

Akit te ölelsz — elsápad a zsarnok;
 Dúsak erében megdermed a vér.
 Tárnák mélyén hozsánna harsog:
 Trónjára a nép visszatér.
 Bújik a hajcsár, ostort fog a csorda;
 Nyomor és dőség most indul birokra.
 Forr a harag már minden kablánon,
 Forradalom,
 Te fütöd, Isten égő csipkebokra.

Szent arcod előtt leborulok térdre —
 Távoli nép bús, keserű fia.
 Ūri herék sok rab cselédje
 Jajgat bennem, mert rád kell várnia;
 Rád, akít oly rég elnyomott az álom
 (Ūri beléndek altatott és mákot)
 S most ébredsz frissen és fiatalon
 Forradalom —
 S végigtáncolsz a vérszagú világon.

(Krasznnojarszk, 1917. március 22)

Vajdasági nemzetközi harcosok

Vajdaság maga is szinte nemzetközi kapcsolatokat teremt népeinek tarka összefonódottságában, együttműködésében, amihogy szinte nemzetközi harcot is tud teremteni, ha népei, mint már a múltban tették, irtóháborúra indulnak egymás ellen. A munkásmozgalomban mégis alig akadt példa ily egymás-elleni háborúra, szinte állandó volt a különböző nemzetiségű munkások közös osztályharc, s csak egyes árulóvá vedlett sovén csoportok próbálták néhanéha, az osztályharc közös frontjáról, a burzsoá nacionalizmus útjára téríteni.

Ezen a helyen és most nem erről a belső nemzetköziségről óhajtok szólni, hanem azokról a kapcsolatokról, amelyek mindig fennállottak Vajdaság, Jugoszlávia munkásmozgalma és a külföldi mozgalmak között, azokról a harcosokról, akik egyként küzdöttek itt vagy másutt — Magyarországon vagy Oroszországban, Spanyolországban vagy Amerikában — mindenütt, ahol a forradalmi munkásság nemzetközi frontján, a nemzetközi munkásság közös harcában egyúttal a maguk népének, maguk hazájának forradalmi átalakításában is közreműködhettek.

Vele kezdem a sort, őt teszem a nemzetközi harcosok élére, aki a harcban is mindig és mindenhol, bárhova vetette is a küzdelem szeszélye, ott volt az elsők között. Nem is tudott volna hátramaradni, mert öntudata mellett, erre kényszerítette őt lobogó temperamentuma, zubogó vére is. Tulajdonképpen nem volt vajdasági, nem innen indult ki nagyívű parabolikus pályája, amely nem tért vissza önmagába, de kiívelt a végtelenbe. Bátyja itt élt Kikindán, csendes szatócsi, kispolgári egzisztenciát teremtve magának, habár együtt jöttek valamikor Debrecenből, a civisváros nyomornegyedéből. Akkoriban még Steiner Lajosnak hívták és kis kamasz süvölvény, vizesnyolcas kisinas korában, halott nővére ravatala fölött hannibálosan romantikus esküt esküdött, hogy mindvégig harcol a szeretett kislány gyilkosai ellen — a tőkés

világrend ellen. Mikor az első világháború éppen utolsó erejét adta ki, Lajos mint csillagtalán tűzér-közlegény Pancsován tartózkodott a kaszárnyában, egy hatalmasbajszú őrmester szobájában! Ennek vágta le először is császári sapkarózsáját, kaucsukcsillagját és azután, mint a viharos fergeteg, végigszáguldott Dél-Bánát városain és falvain. Odahaza volt, a háterszágban, — a többieknek a végehossza-nélküli frontokról kellett előbb hazamenteni a pusztá életet és a fegyvert —, tehát elsőnek jutott el hírvivőnek, talprakeltőnek mindenhová, levagdosva a gyűlölt sapkarózsákat, felsorakoztatva a fegyveres frontharcosokat, az újabb harcra a békéért, földért, szocializmusért. Azután továbbszáguldott. Lobogott utána fekete göndör haja, lobogott előtte delejestekintetű, mélytűzű két szeme és a szavában is lobogott az új élet vágya-lángja. Így került át Magyarországra és vett részt a harcokban odaát.

Erdélybe kellett utaznia, a proletárdiktatura idején, pártküldetésben. Már ott volt a románok között, amikor lebuktatták. Letartóztatása alkalmával — semmi írás nem volt nála — hirtelen ötlettel lefordította a nevét és a csendőri jelentésbe ismeretlen név került, a később nagyon ismertté vált Köves Lajos. Ha tréfás kedvében volt, nagy mestere volt a gúnynak és öngúnynak, hiszen író ember, költő volt már akkor, ha tréfás kedvében volt, később is így mutatkozott be: Kövess — két s! Egy szónak ejtve — kétés-nek — a két s betűt, jelezve, hogy a név, a két ss betű is nagyon-nagyon kétés származású. Mert ebben az időben egy kis apály állt be pályáján, egy röpke pillanatra megakadt fergeteges száguldása. Romániában egy ideig — nem lévén összekötetése, sem megélhetése — kikapcsolódott a mozgalmából és mesterségszerűen űzte a szuggesztíó, a hipnózis tudományak tanult, művésztetté fejlesztett, de most sarlatánságnak érzett technikáját. Asszonyálmom-szépsége, észvesztő zöld-tűzű szeme, hatalmas, színes költői fantáziája, nagy kultúráltsága azzá tették a színpadon, akinek a kislányok álmodták és ő — dühöngött, hogy még mindig szüksége van a tudomány lealacsonyítására. Így járta be Vajdaságot újra, így került el az akkori Szabadság-szigetre — Pécsre. Itt újra fellelegzett és csak azért nem dobta el kopott zsakettjét, mert hipnotizőr-ruháján kívül más öltöny nem akadt szekrényében. Pécssett kapcsolódott be újra a mozgalmába, de nem sokáig tudott egy helyben maradni, Bécsen át Amerikába, az Allamokba költözött. Innen írta egy ideig leveleit; azután megszűnt minden híradás. Talán megszűnt élni — gondoltuk idehaza, hiszen utolsó levelében már szörnyű életjelt adott magáról. Az amerikai magyar pártlapnak, az Új Előre-nek volt munkatársa, majd szerkesztője is hamarosan, de azután lebukott. Újra vonatra ült és — mint egykor pillanatok alatt Steinerből Kövessé — most Köves Lajosból Alex Grey-vé, amerikai honpolgárrá vált. Clevelandban, az autógyárban Alex Greyt munka közben szerencsétlenség érte: megszakadtak a hátizmai. Ez akkor volt, amikor polip is kínozta

és kiújult, talán a nehéz testi munkában, a gyerekkori nyomortanyán szerzett tüdőbaja is. Talán már nem él, gondoltuk és eltemettük gondolatban.

1936-ban Vajdaságban járt Bálint Imre, amerikai emigráns magyar író, bejárta városainkat és arról beszélt, hogy tegyünk félre minden más harcot, s minden erőt a Hitler elleni harcra koncentráljunk. Mikor már végigtárgyaltunk minden politikai problémát, félve tettem fel neki a kérdést: Ismert-e Amerikában valamikor valami Köves Lajost? azaz Alex Greyt? Úgy nézett rám, mintha azt hinné, hogy meghibbantam. Csak nézett rám kérdő szemekkel és azután megszólalt: Hogy ismertem-e? Hát van ember, aki munkás és Amerikában él és ne ismerné? Őt?! »Amerika meteórját!«

— Él? Szóval él?

— Talán él. Legalább is nem kaptam hírt még haláláról. Szabadságon van, a Krím-félszigeten, egy szanatóriumban. Mint a meteor futott végig Amerika egén. Először a párt magyar szekciójának, azután hamarosan magának a pártnak lett titkára. Égett, lobogott, amíg volt benne égő anyag. Azután kiégett. Egész tüdeje már csupa ezüstcső. Hozta magával a lobogó temperamentumot, a lángész lobogását és a tüdővész csíráit: mind a nyomortanya proletáröröksége volt. Most utolsó tüdőfoszlányain élösködik. Mikor ezeket mondom, talán éppen utolsót lobban. Talán már nem is él.

Magyarországon, a magyar forradalomban, proletárdiktatúrában sok vajdasági proletár vett részt. És sokan olyanok is, akik nem is voltak odaát, akik itt álltak ki, a mi talajunkon, a magyar testvér-forradalomért. Ismerjük az eseményeket, ismerjük az embereket. Nem kívánok a többször megírt júliusi általános sztrájkról szólni, amely megakadályozta a nagyszerb burzsoáziát, hogy — csatlakozva a cseh és román burzsoáziához — maga is felvonuljon a magyar forradalom ellen; más ismert eseményt sem kívánok felemlíteni. Csak éppen böngésző-kutató vágyamban nem tudok ellenállni a belső kényszernek, nem tudom át nem bön-gészni a vagy ezeroldalas magyarországi feketelistát. Elvégre, ha vannak is benne hibák és kihagy is sok kommunista-nevet és kommunistának nevez sok olyat, akiről mi itt tudva tudjuk, hogy sohasem volt az, mond ez a feketelista sok-sok érdekeset mindannyiunknak. Vegyük először a szerb neveket sorra: Vladimir Čopić, született 1891-ben, Senjben, hírlapíró, K — azaz kommunista. No, lám Čopić, a jugoszláv központi pártvezetőség tagja, üldözöttje a magyar Horthy-rendőrségnek is! És itt van a zágrabi Rudolf Hercigonja, a beográdi Triša Kačlerović ügyvéd, született 1879-ben, KB. No, lám nem is csupán kommunista, hanem egyenesen kommunista bűnös! »Čika Triša«, az élő lexikon, aki ott volt a szerbiai szocialista párt születésénél, aki a háború alatt együttműködött egy időben Leninnel is, aki a 20-as években a bal-

oldali pártfrakciót vezette. És ott következőjé utána a jobboldali frakció vezére, Sima Karković is, született 1888-ban, Kragujevácon, képviselő, K. Azután szintén az »m« betűnél ott van az egykori legendáshírű áruló, Miletics Péter-Petykó, azaz Petkó Miletics, aki ellen a fegyházban Mósa felvette a harcot és sikerült is lelepleznie. És hamarosan követi az »m« betűt a »p« és ott találjuk Mósa nevét is. Az adatok nem egészen pontosak, de nagyjából megbízhatók: Pijáde Mózes, 1889, Beograd, újságíró-festő, K.

És a magyarok között ott vannak: Atlasz János és Basch András, Bodnár Zsigmond és Bonyhádi Ferenc, Csébi Lajos és Csókás Mihály, Eszter Sándor, Fauszt Imre, Fischer Mihály, Flamm József, György Mátyás, Haraszi Sándor, a Mártonék Crnyáról, Sikorszki Lajos, Szőnyi Mihály, Udvardi János, Úrge Sándor és annyian mások — régi ismerőseink Vajdaságból. Elmélázunk a neven, látjuk a nevek tükrében felbukkanó embereket: be sok sors, be sok különböző életút, a magyar rendőrség feketelistájától mindmáig. Ki tud ma még valamit Atlaszéről, apáról és fiúról, a szociáldemokrata és a kommunistaharcosról. És Baschék, a férfi, a mérnök és az asszony, hímzőanyagfestő, vajon megvannak-e még azóta, hogy a manorchofasiszta diktatura idején emigrációba kényszerültek és Belgiumba távoztak!? Bodnár Zsigmond, a pécsi tanfelügyelő és Csébi Lajos, a mai magyar követ Beogradban, tulajdonképpen baranyiaiak. Onnan Jugoszláviába kerültek, itt harcoltak a pártban, majd további emigrációs útjukon a Szovjetszövetségbe, Spanyolországba, Magyarországra is eljutottak, vagy csak eljutott újra? Mert Bodnárról azóta sem hallottunk hírt. De itt van Bonyhádi Ferenc a listán...

Bonyhádi Ferenc bánáti származású és — ki tudna a bánáti harcosokon eligazodni? — egyként beszélt németül és magyarul, akárcsak Hermál Jóska, és annyian mások. Ő tartotta német nyelven 1920-ban, 1921-ben, a vukovári kongresszus idején a pancsovai párttanfolyamon az előadásokat. Akkor már ismert harcos volt két országban is, mert Bánátból, Kikindáról indult ki ugyan, de a magyarországi harcokban is része volt. Az első világháború előtt Kikindán a pártvezetőség tagja volt és bekerült a torontál-megyei pártvezetőségbe is. A háború után közvetlenül Borsód megyébe került, és előbb a Károlyi-időkben, azután a proletárdiktatúra idején is, Miskolcon vezette a harcokat. Utána — hazamigrált. És egy nagy és heveshangú pártértekezleten, talán a második kongresszus küldöttein választotta a 2000 tagot számláló pancsovai párt, csak feltűnt egy most éppen magyarul beszélő, hevesen gesztikuláló, középtermetű, kissé kopasz, jó-harmincas férfi: a magyarországi tisztibetyárokról beszélt és a hazai terrortól és mindannyian felfigyeltünk rá. Bonyhádi Ferenc volt, aki Vukovár után vezetőember volt mindaddig, amíg egy szép nap Deutsch-csal, a szabómunkással, azaz a csupa pártfunkcionáriusból álló szabószövetkezet egyik tagjával, meg nem jelent Pécsen,

ahol egyre többször néztek össze az emberek: a magyarországi emigránsok mellé kezdenek felsorakozni a jugoszláv emigránsok is. És mi kénytelenek vagyunk — Jugoszláviára támaszkodni, hogy át ne adjanak a Horthy-rezsímnek! Előbb-utóbb emigránsok leszünk már magunk is és elvész, elmerül a tengerbe a Szabadság-sziget!

Részt vett a pécsi mozgalomban, azután Pécs kiürítése után továbbvitte kis asszonykáját és három fiát az örök forradalmárok útján: Németország volt akkor közvetlen célja. Még itt-ott jött róla hír, hogy ott is részt vesz a mozgalomban. Azután ez is megszűnt, és talán élete is a fasiszták uralomrajutása után.

Nem volt egyedül, sokan voltak a vajdaságiak, akik részt vettek a magyarországi mozgalmakban. Talán vagyunk még többen, akik emlékszünk a két Fischer testvérré? A skrofulás Mihályra és a tüdőbajos költőre — Mikes Flórisra! Bácskai volt mindkettő. Flóris ott nyugszik a zágrebi Mirogojban, és Mihály, aki egyszer regényt próbált írni a pesti diktatúra forró napjairól és Korvin Ottóról, a púpos diákról, vajon Mihálynak hol domborul a sírja?! Ő is hazaemigrált Pestről Korvin Ottó halála után, a Hoffmann-testvérek lebukása után, a diktatúra bukása után, — vissza Bácskába, Szuboticára, részt vett az ottani pártmozgalomban és amikor 1929 után, a monarchofasiszta diktatúra első napjaiban, sorra buktak le a pártvezetők Vajdaságban és Szuboticán is, akkor egy időben, Mihály volt a helyi pártvezetőség titkára. Rövid ideig. Azután, mint annyi sok más forradalmárunkat, őt is átdobta a rendőrség a határon, Horthy-országba, ahonnan emigrált. Nyomaveszett, ki tudja él-e, hal-e, hol ütötték agyon a Horthy-pribékek?!

Flamm József nem vajdasági, magyarországi ember volt és jelentős része volt mind 1919-ben Pesten, mind 1921-ben Pécsen a pártmozgalomban. Csak azután került hozzánk, hogy itt élje az emigráns újságíró életét. De halála még inkább idefűzi őt: ott végezték ki 1942-ben Banyicán, annyi sok jugoszláv harcossal együtt az összefogó szerb, német és magyar fasiszták. Legendás híre termett ennek a kivégzésnek. Mert már olasz területen volt, amikor ráakadtak és visszahozták Beogradba, Banyicára. És hogy-hogy nem, — szól róla a legenda —, tudomást szerzett erről a magyar fasizmus is és egy rut-napon belépett hozzá egy pesti briganti: »Jöjjön át, haza, és azonnal képviselő lesz, hamarosan miniszter is!« »Olyan mélyre még nem süllyedtem!« — mondta az egykori proletár hadseregarancsnok és két nap múlva ott volt a neve az aznapi kivégzendők listáján. És vajon ki tud ma még György Mátyásról, a költőről, aki a szabadkai tanyáról Pestre ugrott át, mint költő és mint forradalmi harcos?! És ki ismeri ma Udvardi János nevét? És általában a szegedi vajdaságiak névsorát?! Mert Szegeden akkoriban, 1919-ben sokan voltak, az élenállók között is, a vajdaságiak. Hiszen Szegednek különben is voltak kapcsolatai Vaj-

dasággal. Udvardiról nem sokat lehet már tudni. Már születési helyéért is versengés folyik, akár Homeros vagy Králeyevics Márkó vagy Szvetozár Markovics születéshelyéért. Épp ez a versengés fűzi össze a versengőket. Zentán született-e vagy Szuboticán, vagy itt sem, ott sem, és fél-bunyevác fél-magyar család fia-e: nem vagyunk bizonyosak benne. De ő volt Szegeden a forradalmas időkben a kommunista párt titkára, és ő volt a forradalmi háromtagú direktórium legfőbb tagja is, a direktórium egyetlen kommunista tagja. Azután lebukások következtek és Udvardit is lefoglák a francia gyarmati katonák, hogy hirtelen Baranyában tűnjön fel, mint kerületi párttitkár. Siklóson, Mohácson ágált és ő is azok között volt, akik szerettek volna fegyvert szerezni, hogy megvédjék a Horthy-brigantik elől a Szadaság-szigetet. Azután vissza került Jugoszláviába és Beográdban volt egy ideig, hogy onnan, ki tudja mért, ki tudja mikor, továbbmenni kényszerüljön. Azóta nincs róla hír.

Szegeden ott volt Hermál Jóska is, aki később a jugoszláv párt központi vezetőségébe és annak végrehajtó bizottságába is bejutott egyidőre, és ott volt a másik legendáshírű ember — Wallisch Kálmán is, »der Koloman«. Róla sem tudni ma még pontosan hováivaló. Egyesek Versecről származtatják, mások Kikindáról; a szegedi kutatók csak onnan ismerik, hogy már Lugoson, a bánáti pártvezetőségben működött. Szegeden a szociáldemokrata párt titkára volt, nem volt még kommunista, de igaz proletár volt és éppen ezért nem tudott már szilárdan megállni a szociáldemokrata talapaton. Azután Ausztriába emigrált, ott valahol Graz és Bruck környékén, a stájer hegyekben, amikor 1934 februárjában megindult Bécsben a Marx-Hof ostroma, az elvetélt oszt-rák forradalom. Akkoriban napról-napra lélegzetfojtva lestük a híreket: Bécs központja sorra sem került a harcok folyamán, a bécsi periféria is lebukott már, csak a stájer hegyekben harcolt még Koloman Wallisch vezérlete alatt a párezer válogatott proletár, hogy elhulljanak ők is az egyenlőtlen harcokban egyként küzdve az ingatag szociáldemokrata vezetőség és a kelő fasizmus fegyveres ereje ellen. Wallischt élve fogták el, s azután végezték ki, amikor már minden elbukott.

Sok volt Szegeden a debelyácsi harcos. Ki ne tudna Andorka Avas Sándor szerepéről, hiszen róla is legendák keringenek Bánát falvaiban, városaiban és itt-ott gimnáziumi érettségi vizsgák kihúzó céduláin is rajta van Andorka Sándor neve. Debelyácsi gyerek és szegedi diák volt, unokája annak a Görbének, aki megszenvedte azt, hogy honvédhadnagy volt 1848-ban. Apjának egy pörére most akadtak rá a pancsovai levéltárban. Ez tulajdonképp már Sándor pöre volt, hiszen apját is azzal vádolták, hogy fiát rejtegette, amikor a francia gyarmati hadsereg kereste. Diák, hadapród volt az első világháborúban és itt-ott érintkezésbe jutott forradalmi oroszokkal is. Még a háború idején agitált amellet, hogy alakít-

sák át a háborút forradalomná, azután Debelyacsára került vissza, és igyekezett szervezett méderbe terelni a forradalmi erjedés földosztó-mozgalmát, az agrárforradalmat. Ő volt a debelyácsi nép vezére, amíg tovalépni nem kényszerült és el nem jutott Szegedre. Itt a forradalmi törvényszék élére került és élére egyúttal a forradalmi propagandaszázadnak. Azután felléptek a francia csapatok Horthyék szövetségeseiként és Andorkát is lefogták. Elítélték és vitték a francia büntetőgyarmatok felé. Sikerült megszöknie és egy napon bemutatkozott Pécssett mint — Avas Sándor. Hiába, akik Debelyácsról ismerték, azok tudták, hogy Andorkáról van szó. Gaál Endre Szegedről szóló könyvében Andorka Sándor név alatt szerepelteti, Hajdú Gyula Pécsről írott könyvében Avas Sándort emleget, de az Avas név hamarosan csak úgy lekopott róla, mint Köves Lajosról az Alex Grey név. Egy ideig Pécssett dolgozott a pártban, azután Vajszlóra került párttitkári minőségben és egyike volt azoknak, akik a pécsi vidék munkásait mozgósítva aktív harcot kezdtek Linderék politikája ellen. Azután Jugoszlávia, majd Bécs, újra Jugoszlávia, újra Szeged, ahol egész komoly pártfunkciója volt (1945), míg ki nem zárták Rákosiék. Azóta idehaza van — örökfiatalon terveket szöve.

Csupa legenda, csupa romantika; annál szebb legenda, annál csodásabb romantika, minél reálisabb valóságot tükröz.

Kit is említsünk még? Beszéljünk talán Hedrich Karcsiról, akiről szintén szólnak már cikkek és könyvek tanulmányai és aki szintén innen indult ki, a bácskai rónáról, Szabadkáról. Mint annyian mások, ő is részt vett a magyar proletariátus forradalmi háborújában a román burzsoázia ellenforradalmi betörése ellen és utána ő is közibénk — haza-emigrált, hogy itt folytassa a küzdelmet, most már a jugoszláv burzsoázia ellen. Szerkesztője volt egy időben a Szervezett Munkásnak is és tagja a vajdasági munkáskamarának. Azután innen is kiutasították. Sikerült Párizsba jutnia és hamarosan nevet és előkelő helyet vívott ki magának a párizsi kommunista mozgalomban. Eljött a spanyol polgárháború ideje. És Hedrich Karcsi — Diaz néven — hamarosan megalakította a nemzetközi brigád jugoszláv-magyar századát és annak politikai biztosa, majd parancsnoka is lett. Így esett el Madrid alatt 1936 őszén. Romantika és valóság, véres megtörtént igaz legenda. De hiszen nem csupán ő volt Spanyolországban, ott voltak a Jaksics testvérek és annyian mások is Vajdaságból, hogy ne beszéljünk a sok száz, sőt ezerre menő jugoszláv spanyol harcosról.

És hányan voltak vajon, akik részt vettek innen, szűkebb hazánkból is, az orosz forradalomban?! Kell-e beszélni a ma is élő Grulovícról, aki hazajövetel után, több Oroszországot járt, orosz forradalmat megvívott társával együtt, hozzáfogott a hazai, a vajdasági kommunista párt, a Pelagics-csoport megalakításához, vagy társáról Oroszországban és Vajdaságban is — Lázár Vukicsevicsről, akinek egy időben szintén legendás híre volt, talán azért,

mert a szociálsoviniszta Vitomir Korac denuncialta magaban az ideiglenes beogradi kepviselohazban is, ramutatva, hogy lam, ez a forradalmar meg szabadon setal Noviszad utcain?! Onnan, Oroszorszagbol kuldték haza, hazai munkara a pancsevói Nikolájevici-ot, a francfeldi Grosst is (nem szép tolem, de hiaba, akár-hogy szeretem, becsulom is őket, elvesztettem keresztnevüket és a Gross neve mellé egyre a Georg neve kívánkozik, pedig a Georg valószínűleg csak a neves grafikus s nem a pancsovai oroszországi küldött neve is volt egyúttal), akit szegényt még 1920 nyarán — igen, akkor, amikor Daniló Tómint is agyonverték a rendőrségi pincében — átdobták a magyar határon, Horthy-országba. És aki még akkor is figyelt és értesítést küldött a Pártnak: kik vannak még a rendőrségi listán, kik a soronkövetkező áldozatjelöltek, Ládit, a debelyácsi Ládit is onnan küldték, és ezt még 1929-es lebukásakor is számon tartja a rendőrség.

Szóljunk talán a baranyai, somogyi Somogyi Pálról, aki — akár Hatz Karcsi és mások — itt is benn volt a mozgalomban s innen is tovább emigrált és szintén harcolt a Szovjetszövetségben is, vagy Haraszi Sándorról, dr. Doktor Sándorról, Sikorszki Lajosról, akik egy időben szintén itt küzdöttek, és akik közül Sikorszki Lajos, — akinek felesége különben verseci volt, és szintén megjárta Magyarországot, Kárpátoroszországot, Bécset, Pécset, — feleségével együtt elment partizánnak és mikor már felszabadult hazánk és ők a harcterekről hazatértek — mindketten áldozatai lettek egy dunai aknának, amelyre ráfutott a Beográdból induló első hajó...

Szóljunk az amerikai harcosokról? Hiszen nem csupán Köves Lajos folytatta ott is a harcot. Ott halt meg Horvátország, Vajdaság és Pest kiváló forradalmára, Glúmác Milán is, aki még 1906-ban volt itt a pártközlöny, a »Narodni glas« szerkesztője; részt vett ott a mozgalomban a mi újvidéki Csáki Lajosunk is, aki 1921-ben bukkott itt le, hogy 1936-ban haljon meg — gyanús körülmények között? — a fegyházban és ott írt, küzdött, ágált hosszú éveken át a vén Milán Sztankovics is, aki már az 1890-es években is részt vett a délbánáti szervezkedésekben és összeütközésekben a csendőrséggel, és aki 1904-ben Temes vármegyét képviselte a szerb szocialisták vezetőségében mindaddig, amíg egész katonaságot vezettek ellene és faluja, Bavaniste ellen, és arra kényszerítették, hogy Kanadába tegye át munkásságának színterét. Kilenvedik évéhez közeledik az öreg Sztankovics, hét betegség rágja szervezetét, vajon meddig bírja még ezt a végső harcot?!

Mert a régi világban is nemzetközi volt a vajdasági munkásság. Vagy nem bánáti — katalini, kleki? — volt az a Gijóm is, aki hamarosan a magyarországi pártellenzék vezetője lett 1894-ben, hogy azután Bécsbe tegye át működésének színhelyét; vagy nem szerbiai volt-e az a Milorád Popovics, akinek megvan a maga

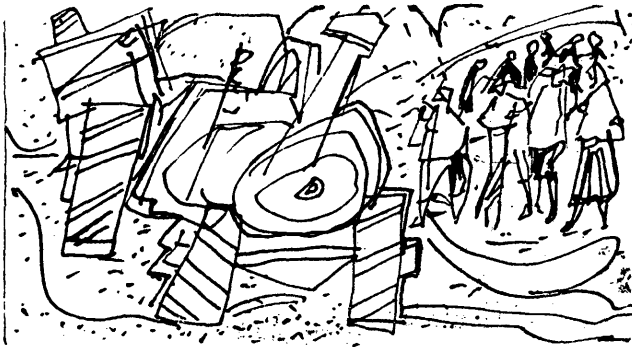
helye a szerbiai munkásmozgalom történetében is, aztán a magyar pártvezetőséggel volt kapcsolatban, 1902—1904-ben pedig az itteni szerb szocialistákat szervezte. Milorád Popovics munkatársa, Vásza Sztájics is részt vett a párizsi és leipzig mozgalomban is egyetemi hallgató korában, és együttműködött a magyar szocialistákkal akkor is, amikor a vajdasági nemzeti forradalom élére állott és azért harcolt, hogy Vajdaságot a majd megalakuló jugoszláv köztársaság részévé tegye (1912—1914). Sztájics bánáti, mokrini gyerekek volt és kis diák volt még, amikor egykori pásztorársait az első bánáti pásztorstrájkra megszervezte (1895). És bánáti a még élő Mošorinski is, aki valamikor egyként harcolt a szerb szocialisták soraiban és a magyarországiak oldalán és a magyar tanácsköztársaság képviselője is volt 1919-ben. Iskruljev Krsta, a jasenovói diák is a szerb szocialisták élén állott egy időben, részt kívánt venni a balkáni szocialisták 1910-es értekezletén. Pesti lakásán szálltak meg az orosz emigráns szocialisták átutazóban Svájcba, Leninhez és Szabó Ervin legjobb munkatársa volt egy időben. Tőle indult ki, Szabó Ervin állítása szerint, 1914-ig, minden forradalmi szocialista kezdeményezés. 1914-ig, mert akkor halt meg egy olaszországi kórházban.

Az újvidéki hatos honvédezred Pécssett megindította a magyar ezredek lázadását és felkelését a háború ellen 1918 májusában és az újvidéki fiúk soraiban egyként voltak szerbek és magyarok, Vajda önkéntes és a kanizsai (?) Kovács János állottak az élén. A nagy szerb-magyar festő: Petar Dobrovics is belekapcsolódott ebbe a mozgalomba. Ugyanaz, aki a Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság első és utolsó elnöke is volt 1921-ben. Kovács János viszont az aradi vár börtönébe került Pécs után; a forradalom szabadította ki, hogy azután részt vegyen a szegedi mozgalomban, Andorka adjutánsa legyen a propaganda században, majd Andorka lebukása után a szatymazi vörösörség parancsnoka is — míg a forradalom el nem bukott és Kovács is Horthyék akasztófájára jutott.

Vajon mikor fogunk pontos értesüléseket szerezni Zarecsnikről? Gaál Endre többször emlegeti a szegedi mozgalomról szóló könyvében, de csak arról tud, hogy orosz hadifogoly volt, orosz forradalmár, a szegedi mozgalom egyik legfőbb alakja. Andorka viszont úgy ismeri, mint pancsovai tanítót, még a régi háború előtti időkből, aki azután — Trockij hadsegéde lett és mint ilyen, mint orosz forradalmár, került a szegedi mozgalomba. Mint Andorkát, őt is letartóztatták a franciák és neki is sikerült, bolgár elvtársak segítségével megszöknie. Ha Zarecsnikről keveset tudunk, talán még titokzatosabb Matuzović alakja. Részt vett a magyar forradalomban, egyesek szerint Kún Béla titkára volt, de feltétlenül jugoszláv származású és ismert a nemzetközi munkásmozgalomban, különösen Bécsben.

Ki ne ismerné az újvidéki Polgár Andrást, aki egyik vezetője volt a helybeli és vajdasági kommunista mozgalomnak, s aki 1929-ben a Szovjetszövetségbe emigrált, hogy onnan Csehországba kerüljön, majd Ausztriába térjen, mindenütt részt vegyen a harcokban és Hitler idején bukjon le Ausztriában. Ekkor, 1939-ben, a németek átteszik a jugoszláv határon és Polgár idehaza továbbra is részt vesz a párt antifasiszta harcaiban, mindaddig, míg a német megszálló fasiszták szolgái, a beográdi rendőrség kopói fel nem ismerik 1941-ben.

Fel kell sorolnunk mind, a sok magyar-szerb vagy német, talán szlovák, vagy isten tudja milyen nemzetiségű vajdasági harcost, akik úgy értelmezték a nemzetköziséget, ahogy minden igaz marxista-leninista mindig is értelmezte, ahogy már Milorad Popović is megírta Pesten a Narodna reč hasábjában (1902—1904), hogy az igaz nemzetköziség nem zárja ki a harcost a nemzeti szabadságért sem, de saját nemzetünkért, azaz saját dolgozó népünkért nemcsak odahaza lehet harcolni, mert bármely osztályfront egyúttal a hazai forradalom frontja is, ahogy a hazai osztályfront egyúttal a nemzetközi forradalom frontja is.

Kéz az ablakpárkányon

RÉSZLET

Itéletidő volt, szibériai hideg... Szerelvényünkkel tengertől-tengerig úztek bennünket. Tavaly történt... Egyszer csak megjelent a politikai biztos: »Rendezze nőügyeit, akinek van — mondta — holnap itthagyjuk Vologdát.« Tudod, a tenger melléken valami kelés támadt, ki kellett vágni...

Mozgó üteg voltunk. Reggel — ágyúkat előre, indulj! — a csontosodó fagyban indultunk az állomásra. Jó vasúti kocsi kaptunk: az első felében lovak, a hátsó felében, mi, négy lovas. Karakán legények, különösen ha asszonyokról, vagy ivásról volt szó — rámenősek. Csak két nap és két éjjel vesztegeltünk az állomáson, aztán elhívelt bennünket a hósvatag.

... december tizenhatalcadika volt, úgy emlékszem rá, mintha ma történt volna. Vidáman kocsikáztunk, volt kályhánk, pattogott benne a tűz, kint pedig hó és hó. Nappal erős szél fújt — éjjel, pedig úgy tűnt, hogy a mezőn csikorog a lég. De, természetesen, nők is szépítették a katona-éjszakákat. Minduntalan hozzánk szegődtek: »Vegyenek fel, vegyenek« — kérték — megyek a férjemhez, megyek búzáért...« Mind a négyen az ajtóban voltak: »Hát nem félsz szalonkocsinkban utazni? Hiszen négyen vagyunk!!!« De az asszonynak csak egy válasza van: »Mit tehetek, testvér, nem bújhatok ki a bőrből. Ez az asszonyok sorsa.« — No, ha ez a sorsa, akkor bújj be!... — Természetes dolog, a katona a legnagyobb kondúr a világon, vagy a mi nyelvünkön mondvá — szabadon élő ember.

Fagyos estén futottunk be az egyik állomásra. Mintha dekára mérték volna, úgy hullt a hó — hol esett, hol elállt. A mozdony elment vizet venni, közülünk kettő pedig fát lopni, Felébredek,

az ajtóhoz botorkálok: »Milyen állomás ez?« — kérdem. Valami olyasmit válaszoltak, hogy »Bultihaj«, álmos fővel nem hallottam jól. Közelebb vontattak bennünket, és akkor megrohanták a kocsinkat mindenféle ágrólszakadtak. Valami idősebb ember, kemény fickó, majd hogy össze nem verekedett velünk: »Engedjete be« — ordított és botjával verte az ajtót. »Meleg vidéken akarok meghalni, jogom van rá, én is védtem a hazát«... Hogy magyarázhatod meg a süketnek, hogy a szenteknek sincs joguk vonaton utazni! Valami Arisztarh nevű is volt köztünk — mi csoda tréfás ember! Odalép és rászól: »Távozz, öregem, különben megeszlek!« Az öreg csak meglebegetteti szakállát: »Engem nem ehetsz meg« — ordítja. — Én a haza szolgája vagyok. Három kitüntetésem és egy keresztm van!« »Amit a hazáról mondasz, nem érdekel bennünket« — válaszolta neki Arisztarh — »Ami viszont a kitüntetéseidet illeti, ha ezüsből vannak, ad el őket, az árán pedig rúg be az egészségünkrel.«

Néhány öregasszony is odatörtetett. Őket is ugyanúgy eltesékeltük, két keresztel! Mi haszon van az öregasszonyokból? Hirtelen két nő jön felénk, olyan zsidó-forma. Az anya egy kicsit bajszos, de szemrevaló asszony. A lánya — kisasszony, barnácska, nagyon jóképű, eleven, mint a higany. Az ő orrocskája is remeg. Akkor bukkant elő a hold, jól megfigyelhettem mindkettőjüket. És ami a fő, nem cipelnek magukkal semmit, az anyánál kis batyu van, a lánynál valami tok.

»Megengedik-e, hogy elutazzunk az első állomásig?« — mondják, és valami városnevet említenek. Én így állok ni, kaparászok a hónom alatt. Arisztarhnak, nyilván megtetszett a fiatalabbik. »Bújjanak be, jöjjenek« — mondja. — »Igaz, hogy búzlik a lovaktól, de viszont szalonunk megállás nélkül halad... és meleg van!« Szélesre tárja az ajtót, az egész meleget kiengedi. Hozzálépek: »Hogy intézkedsz te a saját szakálladra, senkit sem kérdezve?! Kollektív intézkedés, barátom!« Arisztarh rámkacsint: »Meg leszel elégedve. Ne ellenkezz!« Ő maga segítette fel őket a vagonba; a lányt gyengédebben, de az anya karját úgy megrántotta, hogy a szegény asszony majd széthasadt... Tréfás fickó volt Arisztarh.

Alighogy befogadtuk őket, odafut egy fehérkabátos gimnazista, szóval valami tanuló, tizenhatéves legényke, a hátán kisebb-fajta zsák. Az ajtórésbe tolta a kezét, nem engedi, hogy becsukjuk. Tessék, ez is búzáért utazik! Az anya, vagy a húga — már elfelejtettem — valahol éhen hal. Reszket, mint a vízredobott pálca, vagy a megvert asszony. »En-gedje-nek!...« Jót mulattunk rajta, milyen kis ügyes!

Még tüzet sem rakhattunk, a vonat megindult.

Kint ítéletidő, hó, a szél süvít, és mellé a holdsugár, míg nálunk — igazi melegség. Világéletemben nem éreztem magam olyan jól, ebben a vagonban. A lelkemben pedig valahogy borongósan

is, kellemesen is! Az ablakhoz megyek: »A hold egészen megtelt« — mondom. — »Miért berzenkedik a bolond!« És akkor hirtelen észreveszem: az ablakon, az üvegen kívül, egy kéz, kesztyű nélkül, szürke kabátujjban, a gimnazista keze. Eszembejutott: nem állhatta meg a legényke, felkapaszkodott az ajtó előtti korlátra és lóg. Ilyen volt a mi vagonunk — »krimi típus« — ahogyan a fiúk tréfásan nevezték. Törődünk is mi vele. Hadd lógjon, nincs is honnan elzavarni...

Karddal fát kezdek aprítani, Arisztarh azonnal átengedi fekhelyét a mamácskának, leül a farakásra, a láng mellé, keresztbetveti a lábát és beszédbe elegyedik: »Milyen családból való, melyik városból, most így — most úgy... mi a neve... mi van abban a dobozban, milyen tárgy, röviden?«

A kisasszony eleinte gyakran az anyjára sandított, majd felmelegedett. Felnyitotta a tokot — hát hegedű van benne, hozzá hasonló — sovány, fitos, karcsú. »Szóval, hegedű?« — mondja Arisztarh és hunyorít, mint a kandúr. — »Nagyon jó, valami románcot, például. A mi Petrovunk balalajkán cincog, ebből nyilvánvaló a tudatlanságunk!« — »Miféle tudatlanság?« — nevet a kisasszony. — »Most majd minden jó lesz: egyetemes képzés!« — »Nem, nem, maguk ott könyvet olvasnak, mi pedig uborkát eszünk!« — mondja Arisztarh. A hegedűs kisasszony csak kacag, zsebkendőjével fitosát dörgöli.

Miután így szívből elbeszélgetett vele, Arisztarh behúzódott a sötétbe, a lovak jászlához és odahív bennünket. »Gyertek, húzzunk gyufát, — mondja — ki lesz az első. »Négy gyufaszálat bedobtunk a sapkába. Iván húzott. Petruhának kedvezett a szerencse.

Petruhát mindjárt a kisasszony mellé ültették, nehogy unatkozzon a lány. Petruha, persze alkalmatlan volt a társalgásra, megkérte hát, hogy hegedüljön. Amint újra szerencsét próbáltunk a gyufákkal, — akkor nekem sikerült, — halljuk ám, hogy megszólal a muzsika. Felugrom, zavarba jövök: a kisasszony hegedül és a kályhába, az izzó szénbe mereszi szemét. A muzsika egyszerű finom; egészen magával ragad. Leülök a hasábfára, »megvárjuk, míg befejezi« — gondolom. A türelmet még suttyó korunkban megszoktuk...

Mi nem volt itt! Az egyik pillanatban a szemekben rózsák feslenek, érted, a másik pillanatban megint csak valami kellemes, gömbölyű. A bajszos mama már horkol is, ez meg csak repes és lebeg. Kővémeredten ülök, bánt nem merem mégcsak a kezemet sem megmozdítani, bánt a lelkiismeret. A hegedű olyan törékeny, ujjaiddal összeroppantathatnád, és micsoda hang! Egyszerre szédülés fog el, mindjárt elsírom magam. Felugrok helyemről, Arisztarh felé vetem magam, ő is olyan sápadtan ül, mint mikor fölrazod az üvegcsét s kibuggyan a habja. Akkor haladtunk át a hídon, a

híd dübörög. — »Ezt rólam muzsikálja...« — súgja felém Arisztarh, de én már nem is hallom, hiszen előttem is minden arc tótágot áll. Hirtelen valami az ablakhoz húz. Odalépek, — látom, a vasfogantyú itt van, de a kéz nincs sehhol...

Így hegedült nekünk egész úton. Társaim közül természetesen nekem volt a legnehezebb... Kinn a szél dühöngött, a repedéseken át valósággal sütött...

Beszélgetés Lenin elvtárssal

Elment a nap,
táskájába tevén,
ügyeit, gondjait.
Csend lesz talán.
Ketten vagyunk most:
Lenin meg én.
Lenin mint fénykép
szobám falán.
Száját harsány szó
feszíti szét,
bajusza mereven
följelé néz,
homloka ráncában
az emberiség,
hatalmas homlok,
hatalmas ész.
Alatta sok ezer
ember vonul,
lobogók erdeje, karok fűszálai.
Felállok, arcomon
az öröm kigyúl,
jelentéssel kell most
elébe állani:
Lenin elvtárs, hadá szólok
pár kurta szót,
nem szolgálatilag,
szívből csupán.
Lenin elvtárs, tudja,
pokoli mód
nehéz, amit most végzünk
egymásután.
Adunk már ruhát
a mezítelennek,
több már a szén s az érc —
ez ugye szép?

De persze emellett
 — hadd mondjam el Önnek,
 sok még a szenny
 és a buta beszéd.
 Míg átrághuk magunk rajta,
 kimerülünk.
 Ön nélkül sokan eltévedtek már,
 ezen a mi földünkön,
 itt körülünk
 s köröskörül
 igen sok gazember jár.
 Nincs rá elég szám,
 s nincs nevezet,
 hogy hányan vannak
 a csirkefogók:
 kulákok, szektánsok,
 részegek,
 talpnyalók
 és munkahalogatók.
 Itt járnak és gögőtől
 dagad a keblük,
 töltőtől s jelvény
 pompázik a mellen.
 Persze, hogy
 megbirkózunk velük,
 de rémes nehéz
 a harc ezek ellen.
 Lenin elvtárs,
 füstös üzemeinkben
 s havas tarlókon
 Ön itt van velünk.
 Az Ön nevével
 a szívével
 szívünkben
 eszméink,
 lélekzünk,
 vereksziünk,
 élünk.

Elment a nap,
 táskájába tevén
 ügyeit, gondjait.
 Csend lesz talán.
 Ketten vagyunk most:
 Lenin meg én.
 Lenin mint fénykép,
 szobám falán.

GÁBOR Andor fordítása

2. számú hadparancs a művészetek seregéhez

*FigyeljeteK —
jól táplált énekesek,
akik
Ádám-tól-Évától máig
megremegtetitek
a Rómeók és Júliák
szerekmé áriáitval
a színház nevű lebuJok falát.*

*FigyeljeteK —
piktorok, ti, oly testesek,
akár az orosz pusztá nyargaló,
nyerítő szépsége — a ló,
ti, akik műtermetek
mélyébe bújtok, hogy fontolgató
ecsettel ma is kormányzó
virágot, kövér combot festegessetek.*

*FigyeljeteK —
fóliánsok fölött bús homlokotok
ráncoló misztikusok
kis futuristák,
imaginisták,
meg akmeisták,
kik bogozzátok a rim titkát.*

*FigyeljeteK —
kik lenyalt frizurátokat
földborszoltátok és a lak-
topán helyett ma bocskort hordotok,
proletkultusok,
kik a fakult puszkini frajok
szövetére műfoltot varrtatok.*

FigyeljeteK —
 összes dudabillegetők
 s rá lejtegetők,
 víz-prédikálók,
 bort-reklamálók,
 kik a jövőt
 úgy rajzolgátok magatok
 elé, mint akadémikus
 őrzási hús-
 fejadagot:
 ti számotokra van,
 — zseniálisan vagy nem zseniálisan —
 szavam
 nekem,
 ki nem
 lopom
 napom,
 ki a Rosztának* dolgozom,
 hozzátok vagh szavam ekepp:
 elég!
 hagyjátok abba; míg
 valamennyiteket
 a puskatus ki nem hajít.

Elég!
 egy szót se rája,
 köpjeteK
 a halk rímek
 szépségére, az áriákra,
 a rózsafákra,
 meg a művészet arzenálja
 sok porlepett
 kellékére és kacatára.

Kiket érdekel, kinek fáj ma,
 hogy: „Ah, az árva,
 mint szeretett,
 s mint epedett...“?
 Szakemberek,
 nekünk ma azok kellenek,
 s nem hosszúhajú prédikátorok!

Idehallgassatok!
 Ma a mozdony — piheg,
 résen, repedésen át sistereg
 a vágya:
 „Szenet, dóni szenet!
 Gépszeket,
 szerelőket a fűtőházba!“

Folyók
 felső vidékén partra dőlt hajók
 fullatag

jaja szól
a dokkrok felé: „Olajat,
Bakuból!”

Mélyenszántó vitánkat
maguk a tárgyak
vágják el, ránykiáltva, hogy:
„Új formát adjatok!”

Elmúlt az a világ,
mikor a szájtáti ostobák
lesték „nagy mesterek” szavát —
Elvtársak,
új művészetet,
az igazából,
olyat,
amely utat
mutat
a köztársaságnak a sárból.

ILLYÉS GYULA fordítása

Belokonszko birtok

I.

A nap sokáig nézegette a vendégszoba ablakait az üres őszi parkon keresztül. A steppe fölött az üres őszi csendben károgó varjak lakodalmat ültek. — Ebben a házban töltötte egész életét, most pedig el kell mennie, mindörökre: maga Ivan Koluturov elnök hozta az utolsó parancsot, a konyhába pedig már beköltöztek amazok, az idegenek.

Reggel a kéklő virradattal kelt, a nap aranyosan, világosan vonult végig a végtelen kék égbolton; valaha falkavadászatot rendeztek, nyulakra agarásztak ilyen napokon. A földeken most minden puszta és meztelen, holt rozsszárak meredeznek, bizonyára már farkasok is üvöltöznek. A főbejáratnál még az este vörös feliratot szegeztek ki: »Belokonszkói szegénybizottság«, és egész éjszaka lármáztak a termekben. A vendégszoba még úgy áll mint azelőtt, a dolgozószobában az üveg mögött még mindig ragyog a könyvek aranyozott fedele, — ó könyvek! hát eltűnik a bennetek rejlő méreg és gyönyör?

Prozorovszki herceg reggel a kéklő virradattal kelt és a földekre ment, egész nap bolyongott, ivott az utolsó őszi borból és meghallgatta a varjúlakodalmat: gyermekkorában ha ilyen madárvonulást látott, összecsapta tenyerét és éktelenül kiáltozott: »Hej, az én lakodalmamra jöjjetek! Hej, az én lakodalmamra jöjjetek!« — Soha nem ült lakodalmat, már számlálhatja napjait, a szerelemnek élt, sok volt a szerelem, volt fájdalom és megmaradt a bánat. Megmérgezték a moszkvai Povarszka, a könyvek és a nők — szomorú volt Belokonszko ősszel, az őst mindig itt töltötte. Bolyongott az úttalan puszta földeken, a völgyekben nyárfák vöröslöttek, a ritkuló park violaszín foltjai között a ház fehérlett. Mérhetetlenül távol voltak a kék kristályos messzeségek. Halántéka már tar és ősz, nincs megállás, nincs visszatérés.

A földeken őseredeti örök paraszttal találkozott, bőrbekecsben ült zsákokkal megrakott szekéren — levette kalapját, megállította gebéjét, amíg elhalad mellette — az úr.

— Üdvöz légy fenség, — cuppantott egyet, megrántotta a gyep-
lőt, indított, majd újra megállította a kocsit és visszakiáltott: —
Hallod-e uram! Mondanák valamit.

Visszament. A paraszt arcát szőr nőtte be, ráncos volt, vén.

— Mitévő leszel most uram?

— Nehéz azt megmondani.

— Mikor mész el? ... A búzát leveszik — a szegénybizottsá-
gok. Nincs gyufa, sem más — fáklyát égetek... Nem engedik a
búzát eladni — hallod-e — lopva szállítom az állomásra. Moszk-
vából jöttem... harmincötért adom, har-minc-öt-ért!... Az ám, de
mit vehetsz a pénzen?... Egyébként vígan élünk, mégis nagyon
vígan vagyunk!... Gyűjts rá uram.

Nem dohányzott, mégis sodort egyet a kapadohányból. Kör-
nyeskörül a steppe, senki sem látja, tudja, hogy a paraszt saj-
nálja. Kézszorítással elbúcsúzott tőle, hirtelen sarkonfordult, haza-
ment, a halastó a parkban olyan volt, mint egy kék tükör — a
halastóban mindig hideg a víz és átlátszó akár az üveg. Még nincs
itt az ideje, hogy egészen befagyjon. A nap már nyugat felé haj-
lott.

A dolgozószobába ment, az asztal mellé ült, kinyitotta a leve-
lesládikót — egy egész élet, — nem viheti magával. Kirázta a lá-
dikó tartalmát az asztalra, átment a vendégszobába a kandallóhoz.
Az albumos asztalkán egy köcsög tej állt és kenyér. Begyűjtött a
kandallóba, elégette a papirosokat, a kandalló mellé állt, tejet
ivott és kenyeret evett — napközben megéhezett. Már kéklő esti
árnyak osontak a szobába, az ablakok előtt ibolyaszín füst lebe-
gett. A kandallóban sápadtan égett a tűz. A tej nem friss, a ke-
nyér száraz.

A csöndes folyosón csizmák döngtek, belépett Ivan Kolotu-
rov, az elnök, köpenyben, revolver az övében — Ivan Koloturov:
— gyermekkorukban együtt játszottak, később értelmes, dolgos
paraszt, jó gazda volt. Szótlanul egy papirost adott át és megállt
a szoba közepén.

Ez volt a papirosra gépelve:

»Prozorovszki földesúrnak. A belokonszki szegénybizottság el-
rendeli, hogy haladéktalanul hagyja el Belokonszko szovjet bir-
tokot és a járás határát. Iv. Koloturov, elnök.«

— Hát persze. Ma este elmegyek.

— Lovat nem kap.

— Gyalog megyek.

— Ahogy jönnek látja. Semmit se vigyen magával — sarkon-
fordult, egy pillanatig háttal állt feléje, majd elment.

Éppen ebben a pillanatban háromnegyedet ütött az óra — az
az óra, amelyet Kuvaldin tizennyolcadik századbéli mester készí-

tett és Moszkvában, a kreml-i palotában is volt, majd a Vadkovszki hercegekkel bejárta a Kaukázust — vajon hányszor tik-takolt, amíg két évszázad elmúlt? Odaült az ablak mellé, nézte a ritkuló parkot, egy óra hosszat ült mozdulatlanul az ablak márványlapjára támaszkodva, gondolkodott, emlékezett. Elmékedését Koluturov szakította meg — két legénnyel jött, átmentek a dolgozószobába, szótlánul nekifeszültek az íróasztalnak, hogy felemeljék, valami döngött.

Felkelt, sietve fölvette bő, sűrű felöltőjét, föltette nemeze kalapját, kiment a teraszra át, susogó faleveleken taposva végigment a gazdaságon, elhaladt a lóistálló, a pálinkafőző előtt, leereszkedett a völgybe, a másik végén újra felkapaszkodott, elfáradt és megállapította, hogy nem kell sietnie — huszonnégy verszet kell mennie, életében először gyalogszerrel. Lényegében milyen egyszerű minden — és milyen szörnyű a maga egyszerűségében.

A nap már elbújt a föld mögött, nyugat felé vörösen égett. Az utolsó varjúlakodalom is elszállt fölötté és őszi csend terült el a steppén. Egyenletesen, frissen lépkedett a steppe pusztá útján. Életében először ment így, ilyen lassan, minden nélkül, anélkül, hogy tudná, hová és miért. Valahol, nagyon messze, kutyák ugattak. Sötét lett, kemény fagyos, hallgatag őszi éjszaka.

Nyolc verszetet megtett frissen, észrevétlenül, akkor megállt egy pillanatra — hogy megkösse cipőfűzőjét — és hirtelen mérhetetlen fáradtságot érzett, úgy érezte, hogy lábai leszakadnak, — aznap már negyven verszetet bolyongott. Mahnitka falu feküdt előtte; ifjú korában, mint egyetemi hallgató, többször idehajtattott a faluba, egy katonára feleségéhez és titokban náha, vele hált, — most nem megy el hozzá, nem menne el semmiért a világon. Az óriási szalmakazlakkal körülvett falu a földhöz lapult, gabona és trágyabűzt árasztott. Kutyaugatás fogadta, a kutyák, egész falkára való, mint sötét foltok gurultak elő egészen a lábáig.

Bekopogott az első kalyiba ablakán — benn fáklya égett, pisálakolt. Nem szóltak ki rögtön.

- Ki az?
- Engedjétek meg, jó emberek, hogy megháljak.
- Ki vagy?
- Vándor.
- Várj, rögtön.

Rózsaszín gatyában, mezítláb, fáklyával a kezében kijött a paraszt, rávilágított, végignézte.

- Fenséges herceg!? Befellegzett? No, gyere.

Jókora nyaláb szalmát terített a földre, tücsök ciripelt, korom és trágya bűzlött.

- Feküdj le herceg és aludj isten hírével.

A paraszt megrakta a tüzet, felsóhajtott, az asszony odasúgott neki valamit, a paraszt felmordult, majd hangosan így szólt:

— Herceg! Aludj, de reggel, virradat előtt tűnj el, hogy ne lássanak. Magad is tudod, hogy viharos idöket élünk... Mégis csak úr vagy. Az uraskodásnak véget kell vetni. Az asszony majd felkölt... Te csak aludj.

Tücsök ciripelt, a sarokban malacok röfögtek. Ruhástól lefeküdt, kabátját a feje alá gyúrte, a nyakához kapott és menten megfogott egy csótányt. A süket steppén, búza- és szalmakazlak között, tetves, bolhás, poloskás, csótányos, kormos, füstös, bűzös kalyibák között, amelyekben együtt él ember, borjú és disznó, pusztá szalmán feküdt a herceg, forgolódott a bolhák miatt és arra gondolt, hogy néhány évszázad múlva az emberek olyan szeretettel, bánattal és gyöngédséggel írnak ezekről a napokról, mint az emberi szellem legnagyoszerűbb, leggyönyörűbb megnyilvánulásának napjairól. Egy malac közeledett feléje, megszaglásztta majd továbbment. Egy alacsonyan ragyogó csillag bekandikált az ablakon — végtelen ez a világ. A faluban kukorékolni kezdtek a kakasok.

Észre sem vette, hogyan aludt el. Reggel az asszony felkötötte és kivezette a hátsó ajtón. Kék, hideg hajnal volt, a fűre szürkés-kék dér telepedett. Felgyúrte felöltöje gallérját, botjával hadonászva sietösen útnak indult. Az ég szerfölött mély és kék volt. A vasútállomáson csempészekkel együtt befurakodott egy tehervagonba a liszteszákok közé és fehér lisztporosan a falhoz lapulva elindult — Moszkva felé.

II.

Ivan Koloturov elnök húsz évig kapirgálta kis földjét, mindig virradat előtt kelt és dolgozott — kapált, boronált, csépelte, ácsolt, barkácsolt — nagy, kemény bütykös kezével mindig csak dolgozott. Reggelente felszerelte magát krumplival és kenyérrel és elment a kalibából, hogy valamit csináljon — fával, kövel, vassal, földdel, jószággal. Dolgos, becsületes, értelmes paraszt volt, Még 905-ben megtudta a (a vasútról jöve felvett kocsijára egy kaputos mesterembert), hogy isten előtt mindenki egyenlő, hogy a föld az övék, a parasztoké, a földesurak ellopták tőlük, és hogy elkövetkezik az idö, amikor munkához kell látni. Ivan Koloturov nem nagyon értette, hogy mit kell tenni, de amikor bekövetkezett a forradalom és a steppéig is eljutott, elsőnek állt talpra, hogy munkához lásson. És szomorú volt, bánatos. Mindent becsületesen akart végezni, — de csak két kezével tudott dolgozni, — kapálni, szántani, barkácsolni, — csak izmaival tudott dolgozni. Beválasztották a falu tanácsába — megszokta, hogy virradat előtt kel és rögtön munkához lát, most kénytelen volt tíz óráig tétlenkedni, tizkor elment a tanácsba és a legnagyobb igyekezettel papirosokat írt alá — de ez nem volt munka, a papirosokat akarata nélkül

küldözgették, nem értette meg, csak aláírta őket. Dolgozni akart. Tavasszal hazament — szántani. Ősszel a szegénybizottság elnökévé választották, odaköltözött a herceg birtokára, fölvette bátyja katonaköpenyét és revolvert kötött az oldalára.

Esténként, amikor hazatért, az asszony komoran fogadta, dühösen tett-vett, főzte a kását. A gyermekek a kemencepadkán ültek, a sarokban malacok rőfögtek. A fáklya füstölgött.

— Lám, az úri falatok után már enni sem akarsz velünk! Ūr lettél.

Szóltanul ült a padkán az ikonok alatt.

— Nézd meg, kivel szűröd össze a levet? Csupa ellenség verődött össze, egytől-egyig ellenségek.

— Hallgass, te ostoba. Nem értesz hozzá, hát hallgass.

— Szégyelsz engem, bujkálsz előlem.

— Gyere, éljünk együtt.

— Nem akarok.

— Ostoba.

— Már megtanultál ugatni... Zabálj kását! Vagy az úri disznóhús már elszoktatott tőle?

Igaza van, már jóllakott és eltalálta — disznóhússal. Zihálva kapkodott levegő után.

— Mégis csak ostoba vagy.

Azért jött, hogy elbeszélgesen a gazdaságról, hogy szót válthasson valakivel. Elment minden nélkül. Az asszony éppen a legfájdalmasabb pontján érte — minden tekintélyesebb paraszt félrehúzódott, a bizottságban csak azok jöttek össze, akiknek nem volt vesztenivalójuk. Végigment a falun, a parkon, a lóistállóban világosságott látott, betért, hogy lássa, kik vannak ott — legények gyűltek össze és játszottak, dohányoztak, egy ideig állt, majd komoran megszólalt:

— Nem jól kezdtétek gyerekek. Még majd felgyújtjátok.

— Hát aztán. Mit óvod más vagyónát.

— Nem másé, a miénk.

Megfordult, elment. Háta mögül utána kiáltottak:

— Iván bácsi! Nálad van-e a pálinkafőző pince kulcsa? Ott van még szesz, — ha nem adod a kulcsot, betörjük az ajtót!

A házban csend volt és sötétség, a herceg még a vendégszobában lakott. Szörnyű és különös volt a sok nagy szoba. Betért az irodába, az egykori ebédlőbe és lámpát gyújtott. Mindig csak a tisztasággal törődött — a padlón csizmákról levált sárdarabok heverték, sehogyan sem tudta megérteni, hogy az úri csizma mért

nem hagy nyomot. Letérdelt, összeszedegette a padlóról a sárdarabokat és kidobta az ablakon, seprőt hozott és felsöpört. A konyhába ment, ruhástól végigfeküdt egy padon, sokáig nem tudott elaludni.

Reggel felkelt, a többiek még aludtak, és elindult a birtokon. A lóistállóban még mindig játszottak a legények.

— Miért nem alszol?

— Már kialudtam magam.

Felköltötte a marhapásztorokat. Szemjon marhapásztor kijött az istátállóból, megállt, vakarózott, éktelenül káromkodott, zúgolódott, hogy felköltötték és rámondott:

— Ne törődj más dolgával. Magam is jól tudom, mikor kell felkelni.

Kék, derült fagyos hajnal volt. A vendégszobából világosság látszott, látta, hogy a herceg végigment a teraszon és elindult a steppe felé.

Tíz órakor beült az irodába és a legkínosabb — véleménye szerint egyúttal a leghaszontalanabb — munkához látott; — listát állított össze, hogy melyik parasztnak mennyi a búzája, rozsja, — haszontalan munka, mert a faluban mindenki betéve tudta, hogy kinek miből mennyije van — és kínos azért, mert nagyon sokat kellett írni. A városból telefonáltak és megparancsolták, hogy a herceg költözködjék ki. Egy egész óra hosszat kocogott a gépen — parancsot írt a hercegnek.

Este elment a herceg. Taszigálni kezdték a bútort, az íróasztalról letépték a furnirt. Az órát át akarták vinni az irodába, de valaki észrevette, hogy csak egy mutatója van — senki sem tudta, hogy Kuvaldin régi óráinak csak egy mutató kellett, amely öt percenként mozdult, bizonyára azért, mert a régi időkben még nem takarékoskodtak a percekkel — valaki azt mondta, hogy vegyék ki az órát tokjából és Ivan Koloturov megparancsolta:

— Vedd ki az órát a tokból. Mondd meg az asztalosnak, csináljon bele polcokat, jó lesz irodaszekrénynek. De a lábatokkal, a lábatokkal ne döngjete.

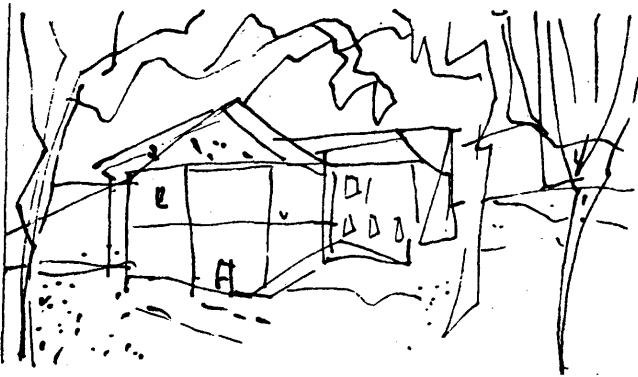
Este előfutott az asszony. Esemény volt a faluban: a múlt éjszaka megerőszkoltak egy lányt — nem tudják helybeli vagy moszkvai volt-e, azok közül, akik lisztért jöttek. Az asszony a bizottságbeliekre támadt. Az ablak alá állt és hangos szóval pocskondiázta őket. Ivan Koloturov nyakonragadta, elkergette, az asszony sírva elment.

Már egészen besötétedett, a házban csend uralkodott, kint a marhapásztorok ordítva daloltak. Átment a dolgozószobába, a dívánra ült, próbálgatta, milyen puha, rábukkant az otfelejtett vilamos zseblámpára, játszadozott vele, megvilágította a falakat, a vendégszoba padlóján megpillantotta az órát — mitevő legyen vele? — elvitte és az árnyékszékbe dobta. A ház másik végén be-

rontottak a legények, valaki belecsapott a zongorába. Ivan Koluturov el akarta kergetni őket, hogy ne csináljanak rendetlenséget. Nem volt rá mersze. Hirtelen nagyon megsajnálta önmagát és feleségét, hazakíváncozott a kemence mellé.

Megkongatták a harangot — vacsorára. Lopva a pincébe osont szeszért, megtöltött egy kancsót, felhajtotta, sikerült bezárnia a pinceajtót, de nem jutott hazáig, elterült a parkban, sokáig feküdt, hiába igyekezett talpra állni, egyre csak beszélni akart, megmagyarázni valamit — de elaludt. Fekete, kemény őszi éjszaka terült a sivár, hideg, vad steppére.

Szaratov, 1918 október.

ANTONIJE ISAKOVIĆ
ÉS LEONID LUKOV

Aleksa Dundić

SCENÁRIUMRÉSZLET

1.

Ősz. Október vége. Vidéki kisváros Ukrajnában.
A városka főtere: hepehupás kövezet, kopott falak; mindenütt, a kirakatokban, a kerítéseken, a villanyoszlopokon jelszavak és kiáltványok, az ideiglenes kormány idejéből való pártok — az eszerek, bolsevikok, kadétok — kiáltványai.

Jelszavak, fenyegető kiáltások, nótaszó, éljenzés, ígéretés és fogadkozás keveredik egymással és zúg, morajlik a kisváros főterén.

Különböző korú emberekből összeverődött csoportok haladnak el.

Kadettdalok, forradalmi dalok, sőt csibésznoták is hallatszanak.

Valaki megáll és egy kiáltványt olvas.

Egy munkás kátránnyal átfesti a cári címert, mások diadal-kiáltások közben leszedik az állami épületekről az önkényuralmat képviselő sást.

Fiatalemberek krétával sebtében jelszavakat írnak a kerítésekre és falakra.

Ordítózó rikkancsok szenzációkat kürtölnek szét: frontjelenéseket és jelentéseket Pétervárról, a fővárosból.

.....

3.

Kaszárnyaudvar: hosszú fekete barakkok előtt a szerb önkéntes hadosztály katonái lovat csutakolnak, fegyvert tisztogatnak; egy katona tűzifát osztogat, egy másik a padon ülve gombot varr a zubbonyára. Az udvaron szétszórt, összetaposott szalma.

Néhány katona vödörökben vizet hord. A katonák lustán, lomhán, egykedvűen mozognak.

Távolabb, az udvar mélyen egy csoport katona látható, beszélgetésük moraja egyre jobban hallható.

Négy füstölgő gulyáságyúban étel rotyog. A mellettük álló katona lerakja csajkáját és a többiek felé indul az udvar mélyébe. Sok katona kilép a sorból, a sor alaposan megritkul.

Az udvar mélyén több katona csoportosult Palić körül. Palić egy köre áll, úgyhogy egész fejjel kiemelkedik a többi közül. Beszélni kezd. Halkan, fojtott hangon, de hevesen beszél, nyomatékot ad minden szavának.

— Katonatestvéreim, bajtársaim. Élelmezésünk gyenge, ... kétségbeejtően pocsek. De ezt nem is kell mondanom, hiszen mindannyian jól tudjátok ... A tisztok pedig ... azok a férges ...

— Vérszopók! — kiáltja közbe valaki a csoportból.

— Igen, vérszopók. Ellopják járandóságunkat! Vernek bennünket! Egy tiszt elverte Zsárkót, az első századból.

— Melyik tiszt? — vág közbe a csoport szélén álló katona.

— Ne szakítsd félbe! — figyelmezteti a mellette álló.

— Az a szőkebajúszos? — kérdi egy harmadik.

Palić folytatja:

— Igen, bajtársaim, az a sárgabajúszos. Am akármilyen a bajúszuk, mind egyformák! Bajtársaim, miért ragadtunk újra fegyvert? Azért-e, hogy tisztjeink így nyúzzanak bennünket, vagy pedig azért, hogy elősegítsük Szerbia és minden délszláv felszabadítását? De a vén tábornok egészen mást gondol. Figyeljete arra, amit most mondok. Bajtársaink, akik a híradós központban dolgoznak azt hallották, hogy hadosztályunkat felhasználják az orosz munkások ellen. Nem szabad az ideiglenes kormány csendőreivé válnunk. Meg kell választanunk küldötteinket a katonatanácsba ...

A tábornok két tiszt, Dundić és Hodžić kíséretében kilép a parancsnoksági épületből. Már a lépcsőről észreveszi, hogy a kazán előtt megritkult a katonák sora. A szakácsok vigyázz állásban tehetetlenül vonogatják a vállukat. Az udvar mélyéből odahallatszik a katonák moraja és a tábornok rögtön megérti a helyzetet. Dundić és Hodžić kíséretében, erélyes léptekkel a csoportok felé indul. És ahogy a tábornok feléjük közeledik, Palić körül egyre nagyobb, egyre sűrűbb csoport tömörül. A szétszórt csoportocskák a főcsoport felé közelednek és lassan, lépésről lépésre az udvar magas falához húzódnak. Így, mintha a tábornok közeledésének hatására történe, tömör katonatömeg zárkózik fel a fal előtt.

Két katona lemarad, már nincs idejük a többiekhez csatlakozni, kissé oldalt megállnak. A tábornok egész a közelükbe lép és szigorúan végigméri őket. Tekintetével akarja arra kényszeríteni őket, hogy vigyázzba álljanak. Mind a két katona ingadozik. A tábornok megáll, látszik erélyes tekintete. Az egyik katona nehezen elszánja magát és előírásos vigyázz állásba merevedik. A másik még inga-

dozik. Félszegen a fal előtt álló bajtársaira néz. Ők figyelő tekintettel kísérik minden mozdulatát.

A tábornok még mindig ott állt, és kitartóan figyeli a katonát.

A katona ekkor általános meglepetésre cigarettát vesz elő sapkájából és lassan a többiek felé indul.

A tábornok okosan felfogja a helyzetet és miközben a csoportosult katonák felé indul, arca gondterhelt, jóindulatú kifejezést ölt. Úgy fordul a katonákhoz, mint egy családfő:

— Katonatestvéreim, mi ez? Ti katonák vagytok, s a háborúban legfontosabb a fegyelem. A szerb katona mindig példásan bátor és engedelmes volt, ezért is tekintik az egyik legjobb katonának a földkerekségen.

A tömegeből zúgolódás, moraj hallatszik.

— Semmit sem értek. Hát ez a rend? Bizonyára van valami kívánságtok. Eddig mindenkit fogadtam és mindig kész voltam arra, hogy meghallgassam kívánságaitokat. De nem így...

Valaki a tömegeből:

— Megválasztottuk delegátusainkat.

— Milyen delegátusokat?

— Akik elmennek magához — mondja valaki a tömegeből.

A tábornok elgondolkozik, de gyorsan válaszol:

— Rendben van, jelentkezzenek rögtön rapportra. Meghallgatom őket. Hallani akarom kívánságtokat. Apátok vagytok. Most pedig oszoljatok. Mindenki az egységébe!

A katonák szétoszolnak.

4.

A tábornok parancsnoki irodájában: hosszú asztal, az asztal előtt négy katona áll vigyáz állásban rapporton. A tábornokon kívül még egy ezredes és két tiszt: Dundić és Hodžić van a színen. A jelenet az első katona szavaival kezdődik:

— Milija Palić, a harmadik század első szakaszának közkapitánya jelentkezem és panaszt emelek Klajić főhadnagy eljárása ellen. Veri a katonákat.

A tábornok félbeszakítja Palićot és Hodžić felé fordul:

— Ki ez a tiszt?

Hodžić egy mozdulattal értésére adja, hogy nem ismeri.

— No mindegy, jegyezze fel.

A tábornok a katonára néz. A katona folytatja:

— Az élelmezés gyatra.

A tábornok Hodžićhez:

— Jegyezze fel, hogy a főintendáns jelentkezék nálam. Maga pedig tartson konyhainspekciót.

— Parancsára! — mondja Hodžić.

H. J. Johnson (Newson)

Csapajev a keleti fronton 1918-ban.
(Egykori filmhíradóból.)

A Vörös Hadsereg páncélkocsija 1919-ben, a fronton. (Egykori filmhíradóból.)

A képeket a Jugoszláv Filmtártól szereztük be.

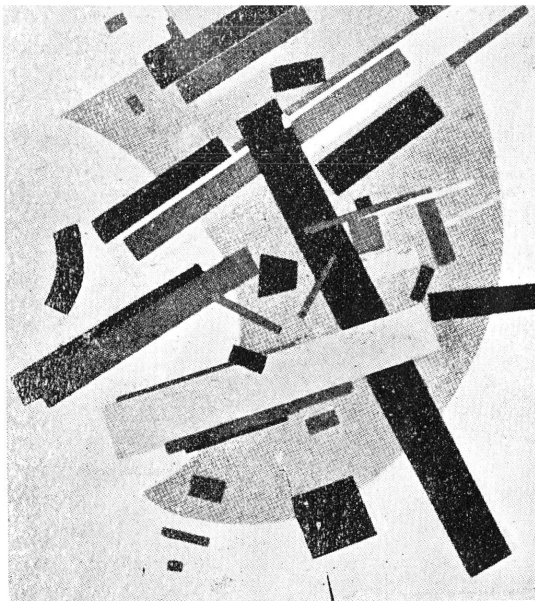
A híres lépcsőjelenet Eisenstein Potycmkin cirkáló című filmjéből

Jelenet Eisenstein Október című filmjéből

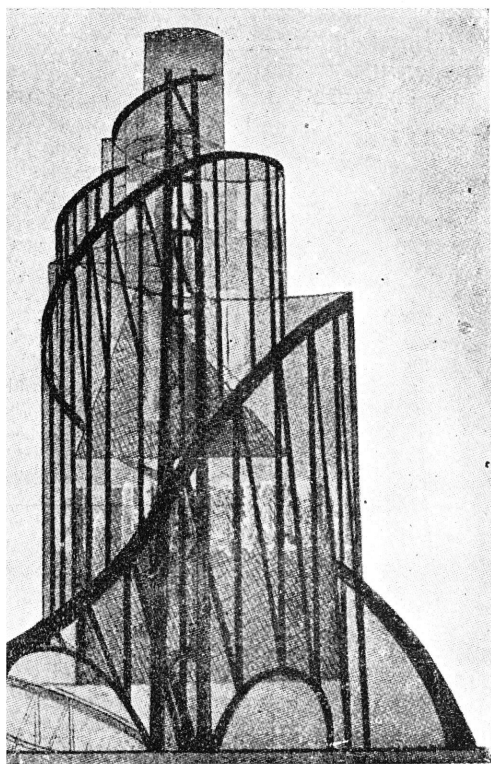

„...Ma már félreérthetetlenül tisztázódott, hogy az orosz művészet egy szüntétikus kifejezési formára törekszik. Ez a forma az építészet lesz s nincs kétségem az irányban, hogy történelmi szempontból az új orosz eredményeket a konstruktivista művészet fogja az utókor és a holnapi Európa részére legtisztábban megőrizni és dokumentálni.”

KASSÁK LAJOS, Dokumentum, 1927 január.

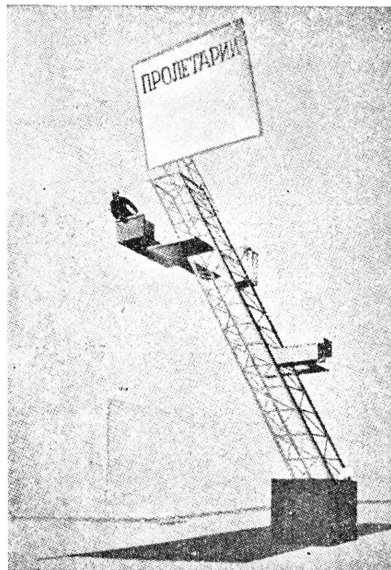

Malevics festménye

Tatlin üvegtornya

Lisitzky: Szónoki emelvény

A tábornok még mindig Hodžić felé fordítja fejét, amikor Palić azt mondja:

— Katonaküldötteket követelünk.

A tábornok szinte nem akar hinni a fülének. Lassan felemeli fejét és vontatottan, de szigorúan így szól:

— Micsodaaaa?

— Katonaküldötteket — ismétli határozottan Palić.

A tábornok öklével az asztalra csap, fékezi magát, de mégis izgatottan szól:

— Ez lázadás. Ti összeesküvők vagytok.

A tábornokot felháborítja, hogy a katonák nyugodtan és higgadtan tekintenek rá és elordítja magát:

— Összeesküvés! Le kell tartóztatni benneteket... És ti? Ti mit kívántok?!

A másik három katona egyszerre mondja:

— Katonaküldötteket.

— Mars kifelé!

Rašović:

— Tábornok úr, mi már megválasztottuk a katonaküldötteket.

— Hátra arc! Kifelé! Egyenesen a zárkába velük! Azonnal összehívni a rögtönítélő bíróságot, ítélkezzen fölöttük! Azonnal!

Hodžić kimegy, két fegyveres őrt hív be. Azok bekísérik a négy katonát.

A tábornok elgondolkodva ül az asztal mellett, körülötte a két tiszt és az ezredes.

Hodžić:

— Tábornok úr, azt hiszem minden rendbejön.

A tábornok abbahagyja a dobolgatást az asztalon és Hodžićra pillant. Hodžić gyorsan hozzáfűzi:

— Azt hiszem, ha a rögtönítélő bíróság gyorsan és határozottan dönt, akkor minden rendbejön.

A tábornok fejét vakargatja és az ablak felé néz. Megszólal az ezredes:

— Tábornok úr bátorkodom közölni, hogy egyre több a szökevényünk.

— Persze, persze... Egységeinkben megkezdődött a forradalom.

A tisztak felé fordul és más hangnemben folytatja:

— Uram, tisztában kell lennünk: a forradalmat csírájában kell elfojtani, egyébként késő lesz.

Aztán hirtelen feláll.

5.

Alkonyat. Az üres kaszárnyaudvaron a barakk falához támaszkodva csak néhány katona üldögél. Egyikük halkán, egészen

halkan szomorú szerb dalt furulyál. A katonák halkan zümmögve kísérik a dallamot.

A kaszárnya minden ablaka sötét, csak az épület jobb sarkán, a legfelső emeleti ablakon látszik világosság. A katonák feje a világos ablak felé fordul. A dallam megszakad. Az egyik katona elgondolkozva megszólal:

— Ítékeznek... Sokáig tárgyal a rögtönítető bíróság...

Köp egyet, szétapossa. A dallam még halkabban, újra felhangzik.

Az egyik barakkablakban feltűnik két katona, ők is a kivilágított ablak felé néznek. Az egyik halkan megkérdezi társát:

— Mit gondolsz, el kell készüljünk a legrosszabbra?

Társa nem válaszol, csak elnyomja cigarettájának végét az ablakpárkányon. Mindketten elgondolkodva az ablaknál maradnak.

Előtérben a kaszárnya fekete homlokzata — mintha valamilyen sötét hatalmat jelképezne — a sarokban a fehéren világító ablak.

Trombitaszó hangzik, takarodót fújnak.

Katonaágyak a barakkban; a katonák ébren, elgondolkodva fekszenek ágyukon. Mindenkinek a rögtönítelő bíróság jár az eszében.

Egy idősebb katona felül az ágyán és halkan megkérdezi:

— Nézd csak meg Péro, tart-e még a tárgyalás.

Egy fiatalabb katona felkel, kinéz az ablakon. Látja a sötét kaszárnyát a kivilágított ablakkal. Visszatér ágyába és így szól:

— Még tart a tárgyalás.

Az idősebb katona felsóhajt, összekuporodik ágyában.

Látszik az egész gyengén megvilágított katonaszoba.

.....

7.

A tábornok irodája. A tábornok az asztal mellett ül és miközben beszél, Dundić az ablak felé fordul.

— Tudja-e, miért hívtam?

— Nem, tábornok úr.

A tábornok most egyenesen Dundić szemébe néz és hivatalos hangon közli vele:

— A rögtönítelő bíróság meghozta ítéletét. A legszigorúbb ítéletet: kivégzés. Erről senkinek egy szót sem... Parancsom, hogy vegye át annak a szakasznak a parancsnokságát, amely holnap pontosan hat órakor végrehajtja az ítéletet. Megértette?

— Parancsára, tábornok úr — válaszolja Dundić némi szünet után.

— Távozhat.

Dundić elhagyja az irodát. Végigmegy a hosszú fehér folyo-

són. Arca kétségbeesett kifejezést ölt, látszik, hogy szörnyűnek tartja a parancs teljesítését. Kezét tördeli és a folyosó végén már szinte futva megy végig.

Dundić a sötét kaszárnyaudvaron. Két katonára bukkan, akik egy ló körül bibelődnek. Amikor Dundić odaér hozzájuk, vigyázzba állnak. Dundić fáradtan megkérdezi őket:

— Miért nem alusztok?

A katonák vállukat vonogatják és az egyik azt mondja:

— Főhadnagy úr, jelentem, ezt el kellett végeznünk.

Egy ideig állnak és egymást nézik. Az egyik katona újra megszólal:

— Főhadnagy úr, megenged egy kérdést?

Dundić bólint.

— Azok ott befejezték. Tudjuk-e már a... — a katona fejével az ablak felé mutat, amely mögött a rögtönítélő bíróság ítélkezett.

Dundić hallgat, nézi a katonákat. A másik katona megszólal:

— Tudnivaló, — mondja és megveregeti a ló nyakát.

— Tudnivaló — ismétli társa. — Semmi sem tudható! Lehet, hogy nem lesz semmi.

— Az is lehet, hogy nem lesz semmi... — mondja Dundić inkább csak magának, mint valami felfedezést, és amikor észreveszi, hogy a katonák nézik, gyorsan hozzáfűzi:

— Menjetek aludni.

A katonák elmennek. Dundić egyedül marad a kaszárnya udvaron. Nézi a sötét kaszárnyát. Majd megfordul és gyors léptekkel a barakkok felé indul.

Dundić a legénységi szobában. Megérti és megérzi, hogy a katonák nem alusznak. Pero, az ablak mellett fekvő fiatal katona kinyitja előbb egyik, majd másik szemét és Dundićra néz. Dundić elindul, ágytól ágyig megy, nézi a katonákat, a katonák meg őt. Minden arc gondterhelt, aggodalmas a maga módján. És miközben Dundić így elhalad az ágyak előtt, a zene halkán megismétli az előbbi dallamot. Amikor az idős katona ágyához ér, Dundić megáll. Az idős katona nem állja Dundić tekintetét, hanem kissé felemelkedik ágyában és bátran megkérdezi:

— Főhadnagy úr, tudják-e már mit határozott a rögtönítélő bíróság? — Felkönyököl ágyában és úgy várja a választ. Némi szünet után Dundić megszólal:

— Még nem tudni.

— Főhadnagy úr, igazat mondott?

A többi katona kibújik a takaró alól. Dundić végignéz a szobán, végignéz az ágyakban felemelkedő parasztokon, munkásokon és fájdalmas hangon megszólal:

— Aludjatok... ne féljete. Rendben lesz minden.

Gyors léptekkel elhagyja a legénységi szobát.

.....

Oroszország

*S megint dalolnak a dobogó kerek,
A völgyek futnak, elröpiül a rengeteg,
A templomok arannyal hintenek meg
S a ferde sírkövek utánam integetnek.*

*S megint beteg vagyok, előnt a forró szenvedés,
Mert illatozva jön felém a zabvetés,
A tornyokon a méz ragyogó fénye reszket,
És mint a gyermek, úgy vetek keresztet.*

*Jaj, Oroszország, földi-eper illatod van!
Kicsordulsz kék színekkel minden távolokban,
S én boldogan és szomorún szerettem
Szomorú arcod a tavakban és a tengerekben.*

*Akartad, hogy sokat szenvedjek érted,
Fölbuktam és a kint fejemre mérted,
Szeretni foglak mégis mindhalálig
És hiszek neked szívem szakadótáig.*

*A láncodat letépni nem tudom, benőtt a csontomig,
De mint a csendülő fohász, úgy csönget és panaszkodik,
S az álmot is, ha lehetne, levetném,
De kiborult a puszták végtelenjén.*

HORVÁTH BÉLA fordítása

Szovjetország

A vihar elvonult. Kevesen értük végét.
Sokunk már nem felel hívó baráti szóra.
Járom szülőfalum eláruló vidékét
először nyolc esztendő óta.

Kihez kiáltok? Annak, hogy még élek,
kivel osszam meg borús örömét?
Itt még a malom is, szárnyszegett, árva lélek,
csüggedten álldogál s lehúnyja fél szemét.

Se ismerős, se jóbarát.
Kik emlegettek, elfeledtek régen.
S hol hajdanán a szülőházam állt,
pernye, útszéli por szállong a könnyű szélben.

S az élet megy tovább.
Köröttem emberek.
Vén arcok, ifjak, rémlik, ismerősek.
Kalaplevéve mégisincs kit köszöntsek,
senki szemében otthont nem lelek.

Forró fejemben gondolatok égnek.
Mi a haza?
Talán csak álmodom...
Vándornak néznek itt, mogorva remetének,
ki senkivel e tájon nem rokon.

S rám néznek így,
rám, a falu fiára!
A faluban, amelynek majd így hallják hírét:
egy parasztasszony itt hozta világra
az orosz föld rosszhírú igricét.

De szívemnek a józan ész felel:
„Mit kívánsz? Senki meg nem sértett.
Az idő meg nem áll, csak nem feledted el?
Új fény telít új nemzedéket.

A te virágos ágad fonnyadó,
Más ifjak zengenek újmódi éneket.
Frissebb az ő daluk, szebbhangú, meglehet,
anyjuk nem egy falu: a földgolyó!"

Szülőfalum! De száratalmas vagyok!
Beesett arcomon folt gyúl a láztól.
A falumbéli szó idegenül dadog,
úgy hallgatom, mint messzeföldi vándor.

Vasárnapos
parasztok gyülekeznek,
mint templomkertben rég, a tanácsház előtt.
Mozdulnak a rögösbeszédű nyelvek,
meghánynak-vetnek életet, jövőt.

Már alkony fröccsent olvadt aranylávát
szürke mezőkre, pöre jegenyére,
mely árokparton megveti a lábát,
mint nyurga borjú, kapujához érve.

Vöröskatona, álmosarcú, sánta,
beszél — emlékezőn ráncolva homlokát —
Bugyonnijról, meg arról, hogyan mentek csatába
Perekopnál a vöröskatonák.

„Osztan mi ott... elbántunk derekasan
ott a Krímen... a burzsujjal... az ám!“
Egy zöld juharkaág róbólint a magasban,
lent bámész asszonyok csüggnek szaván.

Paraszt-komszomol tódul ki a rétre,
és Gyemjan Bednij víg dalaival
hangjuk kibomlik, száll az égre,
harmonikájuk boldogan rivall.

Ez a hazám...
Ugyan mi a fenének
kiáltoztam: népemmel egy vagyok?
Kell is a versem itt a népnek!
Magam se kellek. Jobb, ha hallgatok.

Ég áldjon hát,
földem, szülőfalum!
Valamit tettem én is — kívánhatnék-e többet?
Ha únt zene is tájdon dalom:
én énekeltem akkor, mikor lázak gyötörtek.

Nem zúgolódom.
Sorsom elveszem.
Kész vagyok járni taposott úton,
októbert, májust lelkemből hiszem —
de lantom nem adom.

Azt nem adom idegen kézbe,
 se anyónak, se testvérnék, se társnak.
 Mert szóra csak az én kezem igézte,
 csak nekem sügta titkát, soha másnak.

Ifjak, viruljon életetek fája!
 Új napokat új dalok zengjenek.
 Én csönében elmegyek ember-nem-járta tájra,
 szilaj lelkemre zabolát vetek.

De ott is, akkor is,
 ha majd a föld színén
 kivész a gyűlölet,
 a hazugság és a bánat —
 míg lesz egy csöpp eróm,
 csak őt dicsérem én,
 a föld egyhatodát,
 orosz házamat.

RAB ZSUZSA fordítása

Levél anyámtól

Mit mondjak?
Mit írjak le
szomorú, halvány
betűkkel legelőbb?...
Csak nézem, nézem
az asztal sarkán,
balgán,
az anyám levelét.

Azt írja:
Fiam,
ha teheted,
gyere haza,
az ünnepekre.
Ne légy malkacs ez egyszer!
Kérni nem merek,
de hozhatnál nekem
kendőt, apádnak
olcsó bekecset, —
minálunk minden elkel.

Sokat bánkódom,
hogy költő lett belőled,
hogy a gonosz dicsőség
lett a társad.
Maradtál volna
szántóvetőnek,
most eke mögött
járnád a barázdákat.

Bizony, megöregedtem,
nehézemre esik a munka.
Ha itt volnál,
minden jó lenne:
a ház körül
asszonyka tenne-venne,
s unoka futna
az ölembe.

De te szétszórtad
 fiaidat a nagyvilágban;
 asszonyaid
 az éjek viszik-hozzák;
 és most társtalan,
 hajléktalan, hazátlan,
 elnyeltek az ocsmány
 szomjas kocsmák.

Anyád szemefénye,
 fiacskám, mi bánt?
 Emlékszem, szende voltál,
 az esti órák mása,
 Öröm volt nézni rád:
 micsoda kedves gyerek
 ez a Jeszenyin Szása.

Cserbenhagytad
 a reményeinket.
 A földön minden
 másképpen vesz el.
 Apád esténként
 így bontja az asztalt:
 a verseiddel
 sok pénzt keresel.

De én sejttem,
 hogy nem így van,
 s ha így is volna,
 mi haszon:
 sohase gondolsz
 az otthonodra,
 csak ülsz és töprengsz
 magadon.

Sokat bánkódom,
 hogy költő lett belőled,
 hogy a gonosz dicsőség
 lett a társad.
 Maradtál volna
 szántóvetőnek,
 most eke mögött
 járnád a barázdákat.

Mi itt tengődünk,
 sokan dirigálnak.
 A lovunkat elvették.
 Ha te itt volnál
 — amilyen jómadár vagy —
 az Iszpolkomban
 lehetnél elnök is még.

Az volna csak élet,
ujjal se nyúlnának hozzánk,
elfelednéd,
hogy fojt a magány füstje:
a házhoz
menyecskét
hoznánk,
én is, apád is
az öreg padkán elüldöglénénk
vénségünkre.

★

Eltépem anyám levelét,
hogy is ne sírjon,
akit a bámat
így eláraszt?
De most ne töprengj, szegény agyam,
majd később megírom,
biztos megírom
a választ.

ACS KÁROLY fordítása

A nagy forradalom egyik katonája

RÉSZLET

Szuboticán a városvégi homokon, a régi gyárak és a vasutas kolónia mögött is házak, utcák sorakoznak, benyúlnak egészen a szőlőig. Ez a kertváros legszéle. Itt, Méhecske utca 1. alatt **Győke Lajos** egyszerű vertfalú háza. Külsőben meglehetősen viharvert, (vagy húsz éve tapasztatlan), de belül elég magas, napfényes épület. Valami kis örökség fölhasználásával »ragasztották« sok sanyarúság közepette a régi Jugoszláviában. A padlózásig nem jutottak el.

Itt él hatvanhat évével egyedül a nyugdíjas öreg harcos.

Falusi kovácsinas, majorsági műhelyekben segéd, majd városi üzemek vasmunkása, vasúti kazánkovács. És a történelem viharában három forradalomnak részese...

Mintegy három évtizedes ismeretségünk alatt többször elbeszélgettünk. Legutóbb Októberről. Én inkább csak kérdeztem, ő mesélt...

— — — — —

... Azután az orosz frontra vetették át ezredünket. Ott jobban kellett a lovasság, mert nagy baj volt a fronton. Tizennégy októberében a nagy orosz frontáttöréskor szétkergettek bennünket. Beleágyúztak a lovaink közé. A lovak egy része elpusztult, más része szétfutott. Magunk is szétszóródtunk. De összeszedtek bennünket és más ilyen szétszórt katonákkal együtt gyalogosan újra tűzbe vetettek. Vonalunkat megint teljesen szétverték az oroszok, és többedmagammal fogságba estem. Éppen egyéves katona voltam akkor. Micsoda kavarodás volt az! Ide-oda kísérettek, végre vagy ezeröttszázunkat összereltek és útnak indítottak. Sokat gyalogoltunk és éheztünk az úton, míg egyszer vonatra raktak, és előbb Ki-

evbe, aztán nagy utazás után a Káspi-tengeren túl, Turkesztánba vittek bennünket...

A taskendi nagy kozák-kaszárnyában kaptunk elhelyezést. A koszt elég tűrhető volt. Szabadon járkáltunk az udvarban. Tizenöt tavaszáig semmit sem csináltunk. Akkor a szakmunkanélküli foglyok egy részét kivitték a gyapotföldekre dolgozni. Nehéz munka volt, mesélték. Minket ipari munkásokat nemsokára Auletbe vittek, vasútépítéshez. Ott a szakmunkanélküliek talajmunkát meg az anyagszállítást végezték, a vasasok és melléjük beosztva a többi ipari munkás pedig a vasútvonal és az állomások építését. Nagyon nehéz, fárasztó munka volt, sokan kidőltek...

— *Milyen az a vidék, Gyöke bácsi?*

— Hát Taskend már egészen keleties város. Volt ugyan európaias ház is, de sok minden elűt benne a mi városainktól. Aulet jelentéktelen település volt. Az utakon tevék, meg sóvány, apró lovak. Nomád kirgizek jártak be a városba, meg a településekre. Egész mongolos, ázsiai az arcuk. Meg olyan kalmük-félék. Nyáron át sátrakban laktak és ide-oda vándoroltak a nyájaikkal. Asszonyaikat rettenetes féltették a foglyoktól, meg az orosz katonáktól. Ennivaló, élet egész más arrafelé, nem jó volt ott nekünk.

(Megnézem a lexikont: a u l kirgiz nyelven falut jelent. Nézem a térképeket, Aulije-Ata folyócskát látom apróbetűsen Taskenden túl. És még arrább Alma-Ata várost. Erre valahol építették a vasutat?)

— Emlékszem, Auletnek ejtették ki az orosz katonák a kis település nevét, ahonnan vezették a vasutat. Kutya néhez melő volt. Ott dolgoztunk 1916 júniusáig. Akkor a Donkerületbe szállították át nagyrészünket. A Donszkoj-oblasztban Péter-Pálkor egy majorságba, valami Korolyko nevű hatvanezerholdas birtokoshoz adtak ki minket munkára. Én cséplőgéphez kerültem, mások meg az aratáshoz.

Ott sem sokáig maradtunk, ugyanis összetűzés támadt az úr és a foglyok között. Ez a Korolyko csak a vállára ütött korbácsával a nála dolgozó parasztasszonyok közül valamelyiknek: »Gyere be este a tanyára«. Azelőtt szó nélkül ment volna. Most már lázadott ellene a legtöbbször. A felesége akkoriban szült a földesúrnak, mindennap kellett volna neki valamelyik asszony vagy lány. Az egyik ilyen kutyamódon megszólított nő megtagadta az úr követelését. Sírt és keserűen kifakadt. A foglyok biztatták, hogy ne menjen. A gazda földühödött az ellenálláson és korbácsával megverte az asz-

szonyt. A fogoly munkások tiltakoztak a barbárság ellen. Erre a birtokos rendőröket hozatott ki a faluból, és bittal huszonötöt veretett a tiltakozó foglyok fenekére. Csakhogy voltak ott cseh foglyok is. Egy káplárjuk jól tudott oroszul, levélben jelentette a Vörös keresztnek, meg a katonai parancsnokságnak a botozást.

Nagy vizsgálat indult. Kijött a katonai parancsnokkal egy bizottság, sorba állítottak és megkérdeztek bennünket: — Megverték-e? — Nem, engem nem — mondtam én. A másik azt felelte: — Igen — nem. — Megverték — nem vertek meg...

Az összes fogoly munkásokat elvették Korolykotól a legnagyobb mezei munkák idején. A birtokos majdnem sírva könyörgött, hogy ne vegyék el tőle a munkaerőt. De a parancsnok leszidta és nem változtatott elhatározásán. Hogy kapott-e aztán más foglyokat a gazda, nem tudom.

Kevés volt a földeken a munkaerő, a termést alig volt, aki leszedje és elcsépelje. Ezért egyre több foglyot adtak ki munkára. Ipari munkások is kellettek volna mindenfelé. Igen nagy becsületünk volt nekünk, ipari munkásoknak az orosz vidéki nép előtt, még ha ausztrickoknak és vengereknek hívtak is minket. Eleinte nagyon félték tőlünk a falusiak, mert a pópáik mindenféle zagyvasággal és rémmesével tömték meg a fejüket. Avval ijesztgették őket, hogy mi az ördög fiai vagyunk. De aztán, mikor dolgozni láttak, nagyon megtetszettünk. Egy gazdasszony például az egyik foglyot nagyon félelmesnek találta, s nem akarta elvinni, bár hozzá osztották be munkára. Másikat akart volna. A tiszt, aki kiírta, rámondult: »Most félsz tőle, nem tetszik, két hónap mulva meg vele alszol, az anyád lelkit!...«

(Többször is félbeszakítom egy-két szóba szorított kérdésekkel. Az öreg nem áll meg, nem zavartatja magát, csak a kitérőket is beszövi. Pontosan kérdezek, mint egy detektív, de nyugtalanul, ide-oda csapong az érdeklődésem, mivelhogy író vagyok, s nem csupán a fogság krónikájára vagyok kíváncsi. A mult pontos tényei között a röpdőső lelket is keresem.)

— Aztán a Kubánvidékre, Veliki Knjazsicskára adott ki bennünket a katonai kommandó. Valami Bezuglov nevű földesúr birtokára. Ennek már kétszázezer hold földje volt. Hétezer lova, tizenhétezer birkája és elég sok tehene. Saját cséplőgépe volt kettő, két személyautója és szép kastélya. Nagy kutyának tartották. De akadtak a környékben hatszáz ezerholdas földesurak is. Nagyszerű földek mind. Csakhogy

nem ért ott annyit a birtok akkor, mint nálunk idehaza, mert se munkáskéz elég, fölszántott és bevetett föld se sok, se szállítóeszköz elegendő. De azért borzasztó gazdag volt az az úr... Mégis szegényesen etette a munkásait.

— *Hogy folyt az élet a birtokon?*

— Sokat dolgoztunk, de mégis jobb volt kint a birtokon, mint a fogolytáborban. A szakmanélküliek különösen nehéz paraszti munkát végeztek, mégse cseréltek volna a tábori étellel. Mégis csak jobban ettek, mert ahogy a háború előrehaladt, a táborokban egyre rosszabb lett az ellátás. Itt a birtokon a munkások élete nem volt olyan unalmas és kevesebb tetű is akadt. Néha még asszonyhoz is jutottak. Az ipari munkások még kerestek is, valami fizetés járt nekik, meg több mozgási lehetőség és érdekesebb koszt. Nagy szükség volt rájuk a földbirtokosoknál meg a gazdag kozákok majorságaiban. És kint a falvakban is. Messziről odahordták javítani különféle holmit. Én gépszekedtem Bezuglovnál. Még civil ruhát, nyakkendőt is vettem keresetemből...

Jó hosszú időt húztunk ki Bezuglovnál. Persze nyáron volt a legjobb. Lóhúzás cséplőgépen dolgoztam, szalmával kellett fűteni a gépet. Egy lány segített fűteni. Egész nap rakta. Azzal a lánnyal összebarátkoztunk és úgy éltünk nemsokára, akár a házastársak. Sudárnövésű, kedvesképű lány volt. Nevetős. Rendesen együtt aludtunk kint a fészerben, nem ment be a többi közé az istállóba. Féltekeny volt, ha más nővel csak tréfáltam is. Egyszer összeverekedett egy másik lánnyal, mert az véletlenül leült mellém a szalmára, ahol pihentem. Nagyon rendes, dolgos és értelmes lány volt különben. Csak ősszel elkerültek onnan, messze valahová, a falujukba...

Íránta és a többiek iránt egyre jobban kifejlődött bennünk az együvé tartozás érzése. Számkivetett kutyák voltunk, ők mégis embert láttak bennünk. Azt hiszem, a foglyok közül sokan pajtáskodtak a birtokra szegődött parasztnőkkel. Ismerkedésre ezer alkalom is volt: munkaközben, vagy pihenés alkalmával, meg ünnepnap, amikor tánc is kerekedett. Férfinép évek óta alig volt a környéken. A fürdésnél meg különösen megtetszhettek egymásnak.

Mesterséges tó volt a birtokon lóúsztatásra, birkaúsztatásra, ősszel kenderáztatásra. De tavasszal, nyáron sokszor hetekig egészen tiszta volt a vize. Abban fürdött a birtok népe. Nekem eleinte nagyon furcsa volt, hogy anyaszült meztelenül fürdött apraja, nagyja. Máshol, a folyókban is így fürödtek ott. A nők, még a fiatal lányok is. Én rösteltem közéjük menni. Nagyon kinevettek, akkor megembereltem

magam és belenyugodtam a népszokásba, fűrödtünk együtt. Fürdés közben is nyitlak, természetesekek voltak a nők, alapjában nem szabadosabbak, mint nálunk. Ha játszottak is a vízben a fiatalok, csakugy kerülgették egymást, mint nálunk. Illetlenség volt elvonulni azoknak, akik nem tartoztak egymáshoz. De már évek óta tartott a háború, s az idegen fogoly legény sem hiába szemezett a kiválasztott lánnyal...

— *Mikor került el onnan? — siettetem tovább az öreget.*

— Tizenhét májusában lehetett. Megelégtünk a sovány ellátást Bezuglovnál. Hátizsákba szedtük a cókémóknkat, civil ruhát, meg a kis fehérneműnk, s egy gépész fogolytársammal, Vég Sándor debreceni autóméchanikussal gyalog útrakeltünk. Vittünk magunkkal valami falni valót, amit összespóroltunk, elgyalogoltunk a 96 kilométerre levő legközelebbi vasútállomásra, s ott megvártuk az első vonatot. Egy tehervagonban a szállított deszkák közé bújtunk és vitt a vonat, magunk sem tudtuk, hová. Rosztovban állt meg. Néhány napot ott töltöttünk, mivel lágérba nem akartunk vissza menni, tovább utaztunk Azov városába...

— *Nem állították meg magukat sehol sem? Milyen ruhában utaztak? Ellenőrzés nem volt?*

— Valami civil- és fogolyruha keverékben jártunk. Más foglyok is utaztak így. Azt is gondolhatták, hogy átvezényeltek minket más birtokra. Nem igazoltatott senki. Nem törődtek már velünk.

— *Mit csináltak Azovban?*

— Egy zsidó gazda olajütő malmában vállaltunk gépész munkát Vég Sándorral együtt. Ott kihúztunk vagy két hónapot. Aztán megismerkedtünk három vasutassal, három egytestvérrel, akik cséplőgéptulajdonosok voltak. Mindhármuknak volt cséplőgépe. Csak azért álltak be a vasúthoz, hogy ne vigyék őket katonának. Az ő cséplőgépeikhez szegődünk el aztán nyáron. Vég Sándor eleinte nem értett a cséplőgépekhez, autóméchanikus volt, de Bezuglovnál valamennyire beletanult mellettem. Őszig a vasutasok gépeivel cséptünk Azov környékén. Azov táján a paraszti élet sokban hasonlított az itthonihoz. Jól éreztük magunkat. Később a tulajdonosok megkértek, hogy egy ismerősükhöz szegődjek át gépésznek, valami birtokoshoz. Így kerültem Kulisovkába, újra egy olajütő malomba. Ez a kis helység Azov és Rosztov között feküdt, úgy tizenhárom kilométerre Rosztovtól.

— *Azokban és Kulisovkában mint teljesen szabad munkás szegődött el?*

— A háború még folyt, de az ismerős helyeken mi már otthonosan mozogtunk és szabadon. Nem volt ugyan semilyen hivatalos papirunk, vissza is vihettek volna valamelyik táborba, ha rendetlenkedünk, de mi dolgoztunk, nem volt bajuk velünk a munkaadóknak. Már azért is rendszeren viselkedett a legtöbb fogoly, hogy vissza ne kerüljön valahogy a táborba, mert ott egyre kevesebbet törődtek a foglyokkal...

Kulisovkában töltöttem el az őszt és a tél egy részét. Most már mint szabad munkás a saját fejem után igazodtam. A fogolyéletben szerzett élmények hozzájárultak, hogy osztályérzésünk jobban kifejlődjön. Megtanultuk megvetni és gyűlölni a nagybirtokosokat és más hatalmaskodókat.

Minden jel arra mutatott már, hogy Oroszországban különös helyzet érik. Politizálni kezdtek a munkások a birtokokon. Az urak is észrevették és szerették volna tudni, meddig hatolt a népbe a nyugtalanság. Kulisovkában a birtokos úr, a malom gazdája nálam is tapogatózott. Kérdezte, hogy jártam-e munkás szindikátusba odahaza. Mondtam, hogy jártam. Aztán megkérdezte, hogy szocialista vagyok-e? Erre is igennel válaszoltam. Mondta, hogy ő is szocialforradalmár. De tudom-e, hogy mi a bolsevizmus? Mondtam, hogy azt nem tudom. Erre vidámabban mondta, hogy az jó. Nyilván azt vette ki ebből, hogy még keveset tudunk a politikából.

Most már jól ismertem az egyszerű orosz népet. Szegény, elnyomott, de jó emberek voltak, nagyon nyitak, őszinték, közlékenyek. Túrhatően beszéltem már a nyelvüket és ez közelhozott bennünket.

Aztán megismertem többféle kozákfajtát. Láttam kubániakat, amikor Bezuglovhoz utaztunk, meg Tichoreckája környéken. De ezek nekem nem tetszettek úgy, mint a donvidékeik. A doni kozákok arca és viselete is szebb volt. Asszonyaik egész nagyasszonyos viseletben jártak. Kevés volt a kozákok közt a szegény, s lenézték a parasztokat, különösen az ukrán parasztokat. És nagyon szerettek parancsolgatni a hadifoglyoknak.

— *Mit gondoltak maguk akkor a világ eseményeiről?*

— A vidéki birtokokon keveset hallottunk a nagyvilágról. De oda is eljutott egy-egy hír. Sok mindenről suttogtak. A cár elkergetése után pedig ott is hangosabban kezdtek az urak ellen beszélni. Emlegetni kezdték a földosztást...

A tél közepén a forradalmárok bevették Rosztovot. Kezdték menekülni a gazdag polgárok Rosztovból. Mi ott Kulisovkában a ház előtt állva néztük, hogy menekülnek az urak kocsikon, fiákerokon, autókon, asszonyostul, gyerekestül. Voltak, akik a papagájukat vagy a kutyájukat is magukkal vitték a kocsin. Mentek lovasok is, civilek és tisztek keverve. Napokig vonultak át Kulisovkán. A kocsikon tömött kofferok, kosarak, batyuba kötött holmi. És biztosan tömött bugyellárisok. A mi környékünkről is menekülni kezdtek a földbirtokosok. Szép kocsikon, jó lovakkal utaztak. Némelyik nagyobb úr automobilon. Olyan régifajta autók voltak azok, de gyorsabban jártak, mint a kocsik. Szöktek éjjel-nappal. A kulisovkai cselédek, béresek, munkások egy része már gyűlölettel nézte, más része sajnálta az urakat. »Menekülnek« — suttozták egymás között. — »De hová?«

Vitték szép bundáikat a gazdagok, pénzüket, aranyukat, meg az ékszerüket, és a jó parádés lovakat. Csak a megbizottaikat hagyták otthon, vagy a kisebb urak közül egyesek a feleségüket, családjukat. Mentek délre, Azovba. Meg úgy hallottuk, hogy kelet felé Novocserkaskba is mennek azok, akik harcolni akarnak a forradalom ellen. Oda indult a mi olajütőnk gazdája is. Hatszázholdas birtokos volt ő is, és azon a környéken sokat érnek a földek. Feleségét otthon hagyta. Hát erre, hogy az urak menekülését látták, a kulisovkai parasztok nekimentek a gazdám malmának és a nagy olajraktárat teljesen kifosztották. Az utolsó literig elvitték az étolajat. A gépeket is kerülgették, le akarták szaggatni a csöveket, de én lebeszéltem őket. Mondtam, hogy úgy sem tudják mire használni. Így a berendezés épen maradt.

Üres lett a malom, elfogyott a munka. A gazda felesége ugyan váltig mondta, hogy maradjak, enni kapok, majd elvállik aztán, hogy mi lesz. De nekem nagyon bizonytalan-nak látszott az egész állapot. Mit kerestem volna tovább Kulisovkában? Hátizsákba kötöttem a holmimat, begyalogoltam Rosztovba...

(Az öreg szűkszavú ember. Illetve nem is a szó kevés nála, hanem sokszor rideg a megnyilatkozási módja. Száraz tényeket, lezárt tanulságot sorol fel, én pedig személyes élmények után kutatok. De most talán már fölbukkan az elbeszélés folydogálóbber. Nem szakítom félbe kérdésekkel...)

— Rosztov zajos nagy város volt már akkor is. Telistele katonákkal, félig civil, félig egyenruhás hadifogylyokkal. Mentem köztük én is keverék öltözékemben, de ilyen járókelő sok akadt, senki se figyelt rám. Matrózok és hosszúköpenyeges gyalogos frontkatonák, bekecses civilek, mindenütt zajongó,

gyűlésező, seftelő, itt-ott ittasan daloló népség. Nyugtalan hangyaboly volt egész Rosztov. Az emberek kettesével-hármasával, vagy nagyobb csoportokban az eseményeket tárgyalták. Rögtönzött gyűlések néhol. Pályaudvaron, kaszárnyák előtt nyüzsgés. Egy helyen néhány magyar beszélgetett, valahányan katonai egyenruhában. Köztük egy kucsmás, szép fekete férfi. Megkérdeztem őket, hogy van az, hogy orosz egyenruhát viselnek, amikor nyilván hadifoglyok, mert magyarul beszélnek. Rámutattak sapkájukon a vörös csillagra: »Vörösgárdisták vagyunk« — mondták, mintha ez olyan természetes lett volna. — Magyar vörösgárdisták? — kérdeztem csodálkozva. »Azok bizony« — szólt vidáman az a szép fekete, értelmes szemű ember. Később megtudtam, hogy civilben papirkereskedősegéd volt Pesten. Régi szocialista. A nevére már nem emlékszem, hamarosan elsodródtunk egymás közeléből. Kezet fogott velem és beszélgetni kezdtünk. Megkérdezte, hogy én mit csinálok. Mondtam, hogy birtokon dolgoztam eddig, most eljöttem, hogy lássam, mi újság. Elfogyott a munka. »Ne menj te vissza, bajtárs« — ütött a vállamra — »beborult már a nagybirtokosoknak. Szocializmust csinál a forradalom. Győztek a bolsevikok. Az új uralom védelmére önkéntes vörösgárdák alakultak. Állj be te is közénk.« — Jól agitált: — »A bolsevizmus békét akar. Véget vet a háborúnak!«

Nem értettem, mi az a bolsevizmus. Akkor elmondta, hogy az orosz munkásmozgalomban ők jutottak többségbe a szocialisták között, mert ők igazán forradalmi módon akarják megváltoztatni egész Oroszországot. — »A bolsevisták kommunizmust akarnak. A gyárakat és a földeket a munkások állama elveszi a kizsákmányolóktól.« — sorolta a pesti bajtárs.

Kommunizmusról sem hallottam addig. Törtem egyre a fejemet, hogy megértsem. Csak a párizsi kommunárokról olvastam egyszer valamit... »Az az«, — kapaszkodott bele a papirkereskedő elvtárs, — »a kommunárok is azt próbálták csinálni, amit a bolsevisták. Csak még nem voltak olyan erősek« — magyarázta tüzesen. — »A munkásmozgalom becsületes harcosai a bolsevikok. Ők vezetik a vörösgárdát.«

Nem sokat tanakodtam. Otthon is szervezkedtünk a szegény nép ügyéért. Itt is a munkások szervezkednek és harcolnak, hogy a régi rossz világot legyőzzék és békét csináljanak. Valami fölgyulladt bennem. Eleget úztek mások. Mióta munderba öltöztettek, mindig odamentem, ahová mások akarták. Most választhatok. Most odamegyek, ahová akarok, ahová a nép tart. Vonzódtam hozzájuk. A munkásember ösztönével megéreztem, hogy köztük a helyem. Fölcsaptam. Mindjárt kiementünk a vasútállomásra. Ott volt a vörösgárda kommandója egy vonatszerelvény egyik kocsijában. Bekopogtunk. Bent

egy jóképű, barnahajú, munkásarcú ember ült. »A parancsnok« — súgta a papirkereskedő és Sarovnak, Saroginnak vagy ilyesvalaminek mondta a nevét. A parancsnok szívesen fogadott. Mikor megtudta, hogy vasas vagyok, barna bajusza szét húzódott szép fogairól és nevetve megveregette a vállam. Egész csomó cigarettát öntött a markomba és alaposan kikérdezett. Hol dolgoztam, mint fogoly, voltam-e szervezett munkás... — és így sorjában. Kérdezte, akarok-e a vörösgárdában szolgálni? Százhetven rubel fizetés, ruha, ételmezés, dohány, egyszóval teljes ellátás. Beleegyeztem, és aláírtam a listát, amibe bevezette a nevemet. Akkor fölállt és újra kezelt fogott velem. Nem volt magas, de izmos, vállas. Szelídhullámú hajának néhány fürtje mindig a homlokába esett. Arca határozott, kemény embert árult el. De jóízűt tudott nevetni.

Ennyiből állt a sorozás. Aki jelentkezett, fölverték és beöltöztették. De aztán együtt kellett járni csoportosan a többiekkel. Külön egyikünk se kóborolhatott. Beosztottak a tizenhetes *salon*-ba. A mi *atrada*-unk, vagyis különítményünk legénysege egy vonatszerelvényen lakott. Az egyik vagonban helyei mutatattak, ott letettem a hátizsákomat és kis kézibatyumat. *Bumagát*, egy keskeny, hosszúkás írást állítottak ki a legszükségesebb adataimmal, ha a városban az őrség igazoltatna. Orosz katonaruhába öltöztem. Elmondtam a parancsnoknak, hogy lovas voltam, ezért előbb a lovasokhoz tettek. De két nap múlva átkérdezkedtem a gyalogosokhoz, azzal, hogy nem vagyok valami jó lovas. Ez igaz volt, de volt egy másik ok is. Tartottam tőle, hogy a lóról könnyebben lepuffanhatnak az ellenforradalmárok. A gyalogos katona harc közben könnyebben fedezi magát.

Sokféle népségből állt a vörösgárda. Oroszok, lettek, az osztrák-magyar armádia hadifoglyaiból többféle nemzetiség, és egy kevés német. De az oroszok után legtöbb volt a magyar hadifogoly. Az oroszok közt nők is akadtak. A szanitécmunkát orosz diáklányok végezték. Ott láttam azt az Annát, akiről Soholov olyan felejthetetlenül beszél a Csendes Donban. Soványas, feketeszemű, nagyhajú nő volt. Valami szürke kendő a kontyán. Csizmában, katonaköpenyben járt. A derekán szíj volt és revolvertáska. És láttam Rosztovban Buncsu-kot, a gépfegyveresek vezetőjét. Tipikus oroszarcú, rövidorrú munkásember volt, megnyerő arcú, élénk szemű. A bőrsapkáját sose vette le, csak hátralökte néha a fején.

Gyalogságból, kevés lovasságból és tüzérségből állt a különítményünk. Egy darabig Rosztovban maradtunk, aztán északnak vezényeltek bennünket. Hol itt, hol ott esett kikisebb-nagyobb csetepaté. Néha nagyobb ütközet is. Én a hadműveleteket nem ismertem, csak a parancs szerint végeztem a föladatomban. A bejárt vidékről sincs áttekintésem. Néha na-

pokig úton voltunk, aztán vonatunk beállt valamelyik mellékvágányra, ott vesztegeltünk egy ideig. Mozdonyunk páncélos volt, ágyúkkal és gépfegyverekkel felszerelve. Néhol lekapcsolták a szerelvényről, előre ment tapogatózni, leadott néhány lövést. Ha felelték rá, visszafutott. Aztán kiszállást parancsoltak. Be kellett vonulni a községbe vagy városkába megpucolni az ellenforradalmároktól. Bekerítettük őket. Megszólt az ütegünk. Néha elég volt a fölvonulás, az ellenség szétfutott vagy megadta magát. De voltak mérgesebb összecsapások, amikor nem úsztuk meg olcsón. A sokféle kis helység nevére már nem emlékszem. Ahol gyorsan végeztünk, nem hallottuk a nevét sem a községnek. Egyes helyeken a bekerített zavargók nagyobb része megtévesztett ember volt. Ezek verekedés nélkül megadták magukat. Csak vezetőiket fogtuk le, meg a fölbujtókat. Utánunk jött a forradalmi törvényszék, az kihallgatta őket. A kivizsgálás után halálos ítéletek is következtek, de erről csak úgy kutyafuttában hallottunk.

Hadműveleteinket persze nem tudom olyan szépen elmondani, mint ahogy Solohov ír róluk. Csak az én szakaszomon történt dolgokat figyelhettem meg, azt is futólag, mert vonultunk, fedezéket keresve tüzeltünk, vagy pedig tartalékban álltunk és őrködtünk. Alexej Tolsztoj is ír ezekről a harcokról a Kálváriában. De ő is csak egy-egy részletet ír meg abból, ami velünk és a hozzánk hasonlókkal történt.

Elég az hozzá, hogy sok büntető expedíciót végeztünk, csatáoztunk a havas télben. Mert ahogy északabbra haladtunk, egyre hidegebb lett. Arra Rosztov tájékán még könnyebb volt a tél, már január végén megereszkedett a fagy és olvadt. A Don körül hamarabb jön a tavasz, mint fönt Kurszknál vagy Orelnél.

Néha minket szorítottak vissza. Habár a nép nagyobb része velünk volt, akadt mindenfajta ellenfelünk. Néha különféle mensevik-csoportokba ütköztünk, azok munkásokat is magukkal rántottak. Most már tudtam, hogy a mensevikek a munkások félrevezetői. A kisebb parancsnokok politikai beszédeket tartottak köztünk. Hallottuk, hogy azokat is összehívták néha, hogy előkészítsék őket az agitációra. Néha egyszerű vitakozással megoldódott az összeütközés, de gyakran véresen összetűztünk valami tisztikülönítménnyel vagy más hasonló alakulattal. Sokan megsebesültek a gárdánkból, jópáran el is estek. Én valahogy megúsztam és ép maradtam.

Mindig kisebb mellékállomásokra kellett letérnünk a fővonalról. A nagyobb városokban erős volt a munkásság és kezében tartotta a hatalmat. De a kisebb helyeken a kislétszámú munkásság nem volt biztos a dolgában. A sokféleképpen próbálkozó fehérek összeszedelőzködtek, szétzavarták

a szovjeteket, és visszaállították a régi hatalom helyi szerveit. Ilyenkor aztán közbe kellett lépniük. Ha már kiszállást vezényeltek, akkor tudtuk, hogy sűrűsödik a levegő...

Hetekig nem volt néha megállásunk, nagyon kimerültünk a sok csatározásban és folytonos vonulásban.

Nagyszerű parancsnokunk mindig előljárt a harcokban. Vakmerő ember volt. Azt mondták, vasmunkás volt ő is azelőtt. De talán tiszt vagy önkéntes lehetett már a cári hadseregben is, mert értett a tiszti dolgokhoz, s határozottan vezényelt.

Bejártuk a Donvidék egy részét is. Közelebről láttam otthon a kozák népet. Díszes házaik voltak, jómaguk szép emberek, büszkék, szálasak. Az asszonyaik viselete tán legszebb Oroszországban. Urasan éltek. Nehéz dolgunk volt velük, sok volt köztük az ellenforradalmár. Nem nyugodtak bele, hogy másokkal egyenrangúak legyenek, a parasztokkal egy sorba kerüljenek.

Előfordultak azért könnyebb napok is a sok utazgatásban. Egyes helyeken, ahol mozi is volt, kiszálltunk és úgy csoportosan elmentünk filmelőadásokat nézni. A fegyvert persze vittük magunkkal. Vásároltunk is néha egyetmást. És fürödtünk, ha lehetett. Szépek voltak ezek a nyugodtabb napok, amikor sétáltunk és szórakozhattunk. Fiatalok voltunk, jó kosztunk, fizetésünk és jó ruhánk. Bizakodóbbak lettünk ilyenkor.

Kacsaringókkal, kitérésekkel, de mindig följebb haladtunk, észak felé. Kilencszáztizennyolc március tizenegyedikén Orelbe érkezünk. Ott kivagonírozták az egész különítményt. Egy szép nagy kaszárnyába kerültünk. Mindenkinék meg kellett tisztálkodnia. Ruhánkat és alsóneműnket fertőtlenítőbe vitték, másikat kaptunk helyettük. Hárman-négyen valahogy lekéstünk a közös nagy fürdőzésről. Amikor beléptünk a kaszárnya folyosójára, néhány vöröskeresztes ápolónővér csipett el bennünket. Ránk szóltak, hogy tegyük egy sarokba a holminkat, és fürdeni indítottak. Betessékeltek egyenként egy-egy fürdőszobába. Kád is volt, meg vízcsap és meleg víz. Engem is bekísért az egyik ápolónővér a szobába. Az ajtót nyitva hagyta. Beszélgetni kezdtünk, közben sürgetett, hogy vetkőzzek. Én beszélgetéssel húztam az időt, hátha kimegy, és egyre szerettem volna becsukni az ajtót. De ő csak intett, hogy bátran vetkőzzek le egészen, majd ő megfürdet. Kissé röstelkedve mentem a vízbe, még furcsább volt ez, mint mikor kint a szabadban mindenki együtt fürdött. De nem sok időt hagyott gondolkodni, hanem úgy megsúrolt, a hátamat, a hajamat úgy megmosta, hogy még az édesanyám se olyan keményen gyerekkoromban.

Aztán mondta, hogy folytassam a mosakodást, és tiszta holmit hozott, hogy felöltözzek.

Tiszta ágyat is kaptunk. Minden fertőtlenítve volt. Olyan jól aludtunk, ahogy már hónapok óta nem, én meg az egész fogság alatt sem.

Orelben új parancsnokot kaptunk, egy fiatal litván tisztet. Hogy hová távozott régi parancsnokunk, nem tudtam meg. Pár napig tétlen kaszárnya-élet következett. A nővért, aki olyan kegyetlenül megsúrolt, többször is láttam. Ott dolgoztak a nagy folyosó végében, az ambulancián, egy orvos mellett. Tréfálkozva többször szóbaálltam vele. Nem gőgösködött, barátságosan felelt. Egyszer csak a városban is találkoztunk. Elkísértem. Akkor sokáig beszélgettünk. Újra találkoztunk. Így kezdődött az ismeretség, és lassan egész komoly viszonyra fejlődött. Ő huszonegy-két éves volt. Én huszonöt. Csinos, érdekes nő volt, ha nem is olyan szép mint az a parasztlány a kubáni vidéken. Megtudtam, hogy férjes asszony, a férje hadifogoly Magyarországon, Esztergomban. Ő már a cári hadseregben is ápolónősködött. Így maradt itt továbbszolgálni a kaszárnyában. Kint lakott messze a város végén. Előbb nappal jártam, aztán ott is aludtam. De a parancsnokunk megtiltotta, hogy kimaradjak. Hiába ígértem én, hogy reggel ötkor jelentkezek pontosan. Azt mondta, riadó lehet, bent kell lenni mindenkinek a kaszárnyában. Aztán megint csak akkor jártam hozzá, amikor délután nem volt szolgálatban.

Amíg az én kis szerelmi regényem folyt, valóban sor került éjjeli riadóra. Valamilyen ezred érkezett haza a front-ról, egy egész szerelvény katona. Azok éjjel megtámadták a vörösgárdistákat. Az állomás felől előnyomultak, lelőtték az őrségünket, kinyitották a raktárunkat, ahol harckocsijaink voltak, s gépfegyverrel, harcikocsikkal és sok gyalogsági fegyverrel ellátva a belváros felé törtek. Orelen keresztül folyik a Donec folyó. Annak a hídjánál foglaltak állást a mieink. Kézigránátokkal tartották vissza őket, amíg a tüzér-űtegünk fölvonult.

Engem tíz ember élén az űteg fedezésére küldtek. Lőtünk a sötét utcák felé, nehogy hátbakapják a tüzéreket. A tüzérek veretni kezdték az állomás környékét, ez használt, hamarosan megtorpantak a fehérek. Kapualjakban, falszögletekben meghúzódva lopakodtak előre és lőttek felénk a rántámadt katonák. Mi csak lőttünk és lőttünk rájuk hevenyészett fedezékünk mögül. A revolveremet kézben tartva vigyáztam, hogy a tizedünk meg ne hátráljon. Éjjel féltizenegyedtől majdnem hajnalig tartott a tapogatózó lövöldözés. Ropogott az ágyú, kattogtak a gépfegyverek és pattogott a kézi fegyverek sortüze. Robbantak a kézigránátok is. Külö-

nösen a mieinknél. Mi jobban el voltunk látva. Szerencsére a ránktámadt katonaságnak nem voltak ágyúi.

A füttyülő golyók tüzeiben járták be az ütközet színhe-lyét az utcákon a vöröskeresztes karszalagos diáklányok, mint szanitécek. Bátran szedték össze a sebesülteket, és be-kötötték őket ágyúzás és gépfegyvertűz közben. Az üteghez is odaszaladtak meghajolva, és kérdezgették az embereket: »Van-e sebesült? Kell-e kötözés?« — Volt egy-két könnyebb sebesülés nálunk is.

Egyszer csak hirtelen parancsot kaptunk: tüzet szüntess! Az ellenfél is tüzet szüntetett. Hajnalban visszamentünk a kaszárnyába.

Nagy vizsgálat kezdődött. Egész délelőtt a kaszárnyá-ban kellett maradnunk, teljes készütségben. Ott tudtuk meg apránként, hogy egy frontról hazatért bolsevista érzelmű ezredet ugrasztottak nekünk azzal a hamis hírel, hogy a vá-rospan ellenforradalmi katonaság van. Ellenségnek hittek minket, s megtámadták különítményünket. A hídnál közel-harcokba keveredtek a mieinkkel, és ott magyar beszédet és káromkodást hallottak. Akkor rájöttek, hogy becsapták őket, magyarok nem álltak be az ellenforradalmárokhoz. Tüzet szüntettek, tárgyalásokat kezdtek, és akkor kiderült, hogy nem vagyunk ellenségek. De akkorra már volt egy csomó halott és sok sebesült is. A fehérek játéka sikerült. Egy cso-mó tisztet rögtön letartóztattak, és bezárták őket a mi ka-szárnyánkba. Néhány civil is volt velük. Valahogy min-denki gyanús lett.

Velünk is lerakatták fegyvereinket és töltényeinket az ágyra. Nyilván ki akarták próbálni, hogy engedelmeske-dünk-e a forradalmi vizsgálóbizottságnak. Egy szálíg fegyel-mezetten végrehajtottuk a parancsot. Az ágyaktól el kellett menni, kint a folyosókon várakoztunk, hogy mi lesz. Egy félóra múlva újra fölvehettük fegyvereinket és töltényein-ket.

Igen magasrangú vörös parancsnok jött, mint kiküldött, néhány más tiszttel. Köztük volt a mi parancsnokunk is. Másodmagammal magukhoz intettek, hogy kísérjük őket a tisztí foglyokkal telt szobába. Kinyitott revolver táskával, kezünk a revolveren, úgy léptünk be a nagy szobába. Ott ültek, álltak, feküdtek a foglyok. Kérdezgették és igazoltat-ták őket sorban. Aki nem tudott megfelelő választ adni, azt vitték a forradalmi törvényszék elé. Az pedig, ahogy hal-lottuk, nem tréfált, a tárgyalás és az ítélet végrehajtása gyorsan ment.

Néztem a letartóztatottakat. Ezek a tiszték bujtatták föl a helyben hozzájuk csatlakozott fehér tisztekkel és civilek-

kel együtt a hazatérő ezredet. Ha nincsenek ágyúink, szétvernek bennünket biztosan, mert sokkal többen voltak, mint mi.

Gyorsan folyt az igazoltatás. Egy idős tábornok is szabadult. Megkönnyebbülésében elkapta a vörös komesszár kezét és megcsókolta. Az élete hajszálon lógott, úgy lehet.

Délutánra rend volt a városban, csak megerősített őrségek cirkáltak. Kimenőt is kaptunk. Elmentem az ápolónőhöz. De a nagy kimerültségtől elaludtam a karjain. Meg is sértődött, hogy csak úgy alszok mellette, mint a tuskó. Furcsa nő volt. Egyre a régi szép Oroszországot siratta. Nem tetszett neki a forradalom.

Ekkoriban megtudtuk, hogy megalakult a Vörös Hadsereg és mindenfelé szervezik a rendes vörös sorkatonaságot. A különítményeket pedig föloszlatják. Nálunk is ismertették az új helyzetet, és fölszólították a vörösgárdistákat, hogy lépjenek át a Vörös Hadseregbe. De egyelőre gondolkozási időt adtak.

Néhányad magammal a salonunkból tanfolyamra kezdtünk járni. Összesen huszonnyolcan jártunk kiképzésre. Forradalmi katonai munkára oktattak bennünket, vörös szakaszparancsnokokká képezték ki, hogy a munkásosztálynak hasznára lehessünk. Fölvonulás, támadás, védelem, visszavonulás, szervező és fegyelmező módszerek, politikai elmélet voltak a tantárgyak. Egy igen tanult magyar tiszt oktatott bennünket. A nevét nem közölték velünk. Ma sem tudom, ki volt, de nagyszerű katonának, igen okos embernek láttam.

A tanfolyam után megkérdezték, ki akar átlépni a Vörös Hadseregbe, vagy ki akar hazamenni? Csoportunknak egy része úgy határozott, hogy átlép a vörös sorkatonák közé, másik része hazaindulásra szánta el magát. Nem befolyásoltak bennünket. Én is úgy gondoltam, hazamegyek. Pár nap múlva, tizennyolc április 4-én — a dátumra ma is jól emlékszem — négyen egy csoportban útnak is indultunk Kiev felé.

Az ápolónő, akihez a tanfolyam idején is eljártam, de nem beszéltem neki dolgainkról, megsúgta, hogy szintén haza akar utazni. Úgy mondta, egy darabig velünk utazik. Ma már csodálkozom, hogy is mertem kijárni hozzá, néha még ott is aludni nála, amikor egyre a régi, nagy és boldog Oroszországot siratta. Úgy látszik, ő boldog volt benne. Nacionalista volt, nem rokonszenvezett a forradalommal. És ahogy az ország egyre jobban belemerült a forradalomba, a nő egyre türelmetlenebbül vágyott el Orelből. A kaszárnyától jó messze lakott, valahol a külvárosban. Könnyen elintézhetett volna, mint vörös bakát...

Orelben a tanfolyamon megmondták, hogy azért kell

több tudással fölkészülnünk, mert a központi hatalmak elvesztik a háborút, és ott is hasonló események jöhetnek majd. Megmutatták a térképet is, hogy fog szétesni a Monarchia. Kicsit hitetlenül néztünk rájuk eleinte, de aztán rájöttünk, hogy tudják, mit beszélnek.

Amikor útrakeltünk, egy kis írást kaptunk, hogy átme-hessünk a vörös arcvonalon. De figyelmeztettek, ahogy át-érünk, rögtön tépjük össze és szórjuk el, mert túlhan még áll a háború. Arról, hogy vörösgárdisták voltunk, hallgas-sunk, mert bajunk lehet belőle a katonaságnál.

Reggel indultunk Orelből. Estefelé Vorozsbába érkez-tünk vonaton, minden baj nélkül. Az ápolónő is velünk uta-zott a családjához Vorozsbába. Ő engedély nélkül távozott, papírja nem volt. Ha igazoltatták volna, bajba kerül, mert elhagyta szolgálati helyét. De vöröskeresztes karszalag és fejkendő lévén rajta, senki sem hederített rá. Ránk sem. A front nagyon bizonytalan volt. Egyébként sem ő, sem más mitsem tudott arról, hogy mi valamilyen megbízást vagy utasítást kaptunk volna. Egyszerűen hazatérők voltunk.

Az ápolónő szülei házánál megaludtunk mind a négyen. Éjjel a németek előrenyomultak, és körülfozták Vorozsbát. Hajnal felé ágyúzás is volt. Én az úttól kifáradva úgy alud-tam, hogy semmit sem hallottam belőle. Csak a nő mesélte reggel: A vörösök visszavonultak, lelkendezett. Egészen el-idegenedtem tőle. Dél előtt sok német katona vonult be a vá-roskába. A nő örült neki, féltette jómódú családja vagyonát. Azért is ment haza, hogy távolabb legyen a vörösöktől. Enni adott, és mi négyen tovább mentünk Kievbé. Gyalogoltunk a vasútvonal mentén, mert vonat már nem volt. A németek nem sokat hederítettek ránk, amikor mondtuk, hogy haza-térő hadifoglyok vagyunk.

Kievbén az osztrák-magyar parancsnokságon barátság-talan közömbösséggel fogadtak az altisztek. Olyasmit olvas-tunk le az arcukról, hogy minek jöttünk haza. Gondolták ta-lán, hogy velünk is tovább tart a háború...

Kievbén sok hadifogoly verődött össze, a vasutasok va-lahogy összeállítottak egy teherszerelvényt, ráírták az olda-lára, hogy »Heimkherer«, hazatérő vonat. A vagonok tetején utaztunk, mert máshol már nem jutott számunkra hely. Az orosz határ közelében aztán ez a szerelvény is leállt. Gyalog mentünk be Golubiába, az első lengyel városkába. Itt már osztrák közigazgatás volt. Összeszedtek bennünket és karan-tinba tettek. Egyenként hallgattak ki, hogy hol jártunk, mit csináltunk orosz földön. Egy őrmester vezette a jegyzőköny-vet. A vesztegár után aztán írásbeli parancsot kaptunk, hogy kinél jelentkezzünk a hadtestparancsnokságnak. Bent az országban új jegyzőkönyvet csináltak és a régit is elő-

szedték, hogy egyeztessék. Én a vörösgárdában töltött három hónapomat elhallgattam. Jelentkezés után szabadságot kaptunk.

Odahaza a faluban nagy fejszóválással fogadták a szavaimat, amikor elmondtam, amit a kurzuson hallottam a központi hatalmakról. »Hisz mindenfelé idegen földön vannak, győzelemre állnak« — hitetlenkedtek egyesek, — »hogymolhatnak össze?...«

De az események az én értesüléseimet igazolták. Én nem vesztettem el a fejemet, mert az oroszországi események valamennyire előkészítettek. A Magyar Tanácsköztársaság harcaiban, utána pedig szülőföldemen, Jugoszláviában könnyebben megtaláltam a helyemet, mert a nagy Októberi Forradalomban szereztem az első komoly tapasztalatokat...

Októberi hervadt virágok

Anapsütéses, de nagyon szeles októberi délelőttön fázósan jártuk Zrenyanin utcáit. Már hetek óta az a negyven év előtti október járt eszemben, a kései unokák kíváncsisága úzótt, s egy napon azt mondtam barátomnak:

— Szemtanúkkal szeretnék beszélgetni, egyszerű emberekkel. Itt élnek falvainkban és városainkban, részt vettek azokban a nagy eseményekben, és én soha egyet sem ismertem meg közülük...

— Jó, — mondta a barátom, — én ismertem néhányat, de már rég hallottam felőlük...

Igy kerültünk e napsütéses, de nagyon szeles októberi délelőttön Zrenyanin utcáira, s míg fázósan nyomoztunk Október élő tanúi után, útba igazítottak bennünket:

— Igen, ott lakik Benák bácsi most is, húsz éve ott lakik, — világosított fel bennünket csizmás, micis, gyűrött hangú fiatalember. — Biztosan otthon találjátok, mert már évek óta nem dolgozik...

Tőle tudtuk meg, hogy akít kerestünk, — Benák István volt uradalmi bérest, az Osztrák-Magyar Monarchia sorkatonáját, a Vörös Hadsereg tisztjét, majd ismét napszámost, vasúti munkást, tanyáról-tanyára és gazdtól gazdáig vándorló bérest, majd végül: a

pékség kocsisát (ahol húsz esztendeig dolgozott) — vagy öt évvel ezelőtt, innen, a kocsiságból, nagyfokú reumája, isiásza s más efféle baja miatt nyugdíjazták. Egy év múlva a fölülvizsgálaton csak ötven százalékos munkaképtelenséget állapítottak meg, ennek fejében kétezer valahányszáz dinár rokkantdíjat kap, egyben azonban könnyű munkára utalták. Amde könnyű munkát azóta sem tudott szerezni neki a munkaközvetítő, így tehát Benák István minden héten jelentkezik, azok pedig szorgalmasan nyilvántartják a munkanélküliek listáján. A nyugdíjazáshoz szükséges éveket nem tudja igazolni, most tehát azt várja, hogy megérje hatvanötödik életévét, amikor igazolt szolgálati éveivel arányos nyugdíjban részesül. De addig még öt esztendő van hátra.

A tizenegy lakásos földszintes bérkaszárnnyában az udvar mélyén megtaláltuk Benák István szobakonyhás lakását is.

— Nem, nincs itthon, — mondta a felesége. — Az egyik fiatal földmérnök nagyon szereti, aztán szölt neki, gyünne el máma kerítést csinálni a házához, amit nemrég épített. De üljenek le, dél van már, legkésőbb fél egyre mindig pontosan meg szokott jönni.

— Mindig pontosan fél egyre?
— kérdeztem.

— Fél egyre mindig, már évek óta, amennyire csak lemlékszem, — válaszolta a felesége.

Kettőre sem érkezett meg, tehát estére halasztottuk a látogatást, beszélgetést. Akkor tudtuk meg, hogy ki akarták használni a szép időt, és a munkát nem szakították meg ebéddőre sem. A szobáskában ültünk s beszélgettünk. Az ágyak mellett, paraszti szokás szerint, székek sorakoznak. A falon családi képek. Egy katonaképről könnyen ráismerni Benák Istvánra, az uradalmi béreslegényre. A másik képről dús, sötét-hajú, kisbajszos magabiztos és határozott tekintetű szép férfi. néz ránk, a mellette lévőről pedig csinos fiatalasszony.

Odakinn, a konyhában népdalokat és magyarnótákat közvetít a rádió, asszonyok beszélgetnek Benák bácsi özvegyember öccsével, a hajóáccsal. (Zrenyanin egyik üzemében dolgozik), akivel egy háztartásban és egy fedél alatt élnek valamennyi ideje.

Benák bácsi, ez az alacsony, csontos, őszülő és ritkuló hajjú, szemüveges, halkszavú, páratlanul türelmes, de nagyon határozott ember, annak az embernek a módján, akinek a közlékenysége csak a pusztá tények elmondásáig terjed, az egyéni élményt mélyen elássa magában, úgyszólván semmibeveszi, — nos, unszólásunkra az ilyen ember módjára mondotta el, hogy a reumát és efféle bajokat nem volt nehéz megszereznie. Megtudtuk, hogy már tizennyolc éves korában frontszolgálatot teljesített az osztrák-magyar hadseregben, s persze, az orosz fronton, hetekig-hónapokig is térdigérő sárban máskáltak, s megesett nem egyszer, hogy félig vízzel telt lövészárokból gubbasztottak. Tizenkilenc éves volt, amikor fogságba esett, s azt sem mondhatni, hogy Szibériában ki-mélték volna őket. Akkor már

meg is volt a reumája. Húsz éves korában állt be vörös katonának, s mint ilyen, épp a reumájával került egyszer kórházba, s pont annak köszönhetette, hogy foglyul esett a fehérekhez. Nem bírt menni, hát nem tudott visszavonulni az egységével. A kórházból ugyan kikecmergett, Kolcsák fehérei mint lézengő magyar hadifoglyot fogták el.

(„A táborban nemzetiség szerint sorakoztatják fel a foglyokat: németek, csehek, lengyelek, szerbek, horvátok, magyarok... A szlávokat átöltöztetik fegyérgárdistának, ezt mándannyan tudtuk, s persze, sokan akadtak, akik ezt el akarták kerülni. Nem ott sorakoztak hát, ahol kellett volna nekik. A szlávoknál allig-allig sorakoztak, a magyaroknál meg rengetegen voltunk. A fehér tiszttűh begurult. Megállt előttünk: — Szóval, ez mind magyar, ugye? Hát majd mándajárt megláttjuk — mondta és elment. Elkör sótan megjedtek, hogy a magyarokat mind elviszik kivégezni. Ijedtében egy szlovén kiált a sorból: — En nem vagyok magyar! — mondta. Akkor azt felszólították, hogy mutassa meg azokat, akik szlávok, és a magyarokhoz sorakoztak. A szlovén végigment és sonra námutatott az emberekre: ez diálmát, ez bosnyák, ez szerb, ez horvát, ez szlovén... Osszeszedték őket és másnap véresre verve kerültek vissza. — Megtagadtátok a szlávtságot, disznók! — ordították rájuk. Nem tudom, mi lett velük azután. A magyarokat sem végezték ki, hanem elvitték egy nagy fetelepre, nagy erdő-ség közepére...“)

Itt, a hegytetőn hónapszámra irtották a fát, lefagyott végtagokkal, naponta egyszer ettek valami lötytyöt, deszkából összetakolt, hézagos barakkban, pokróc nélkül háltak, s míg Benák István beszélt, képzeletem világában formát öltött

A HUSZONNYOLC CSONTVÁZRÓL SZÓLO TORTÉNET

A hó csúkorog, a tar fák ágai pattognak a szélben. A fehér tisztt maga elé néz, ott, a letaposott havon, bőrdarabokba bugyolálva egy láb, s egy nagy, kékre fagyott ujjjal kandikál elő. Szeme végigfut a lábakon, rongyok, rongyok, végigfut a testeken, mangyok, rongyok, dró-

tolkkal, madzaggal és faháncsral összekötve, végigfut az arcokon, csak mélyenülő, kifejezéstelen szemek és semmi más, szőrrel-benőtt piszkos arcok, s ezek az arcok, arcok...

— Mind fiatal, — dörmögi a tiszt. — Te hány éves vagy? — kiáltja.

— Huszonegy, — tör fel mélyből a hang.

— Huszonegy! Nem is leszel több! Hullák! Mit akartok? Csikorognak már a csontjaitok, mint a cigány kocsija!

S csak álltak szótlánul ők, huszonegyolcan, fiatal csontvázak, akik föllázdáltak, mert nehezebb volt már a fejsze jómaguknál; szemükben a tífuszt hordták, s füllükben farkasok vonítása visszhangzott hónapok óta.

— Valahol tűz van, honnan ez a füst?!

— A barakk mögött, — mutatott keletre az egyik kozák és elvágta-zott.

— Mars! Hullák, lóduljatok tüzet taposni, hurrá, melegedjétek!

S huszonegyolc csontváz táncol a parázon, füstben; üszök és hamu száll körülöttük a gyolcsfehér óra.

— Fussatok, hullák, varra le, a völgynek! — rákötötte a tiszt, s kozák lovasok fogtak közre huszonegyolc ifjú zörgő csontvázat, néma útjukat ólálkodó farkasok követték az alkonyatban, s fent a hegyen száz és száz élőhalott nézte, míg el nem tűntek a dombhátnál. Akkor szótlánul beténferegtek a barakkokba, s titkon megsaccolták, ki marad reggelre fekhelyén holtan, kit visznek ki a latrina mögé a varjaknak és más ragadozóknak.

De a kép még sokáig emlékeztetünkben maradt: huszonegyolc póre fiatal csontváz szótlánul bandukolt a hasigéző hóban az alkonyattal, csak az a tiszt már nem volt sehol, amikor elnyelte őket a hajat, ott lenn, a befagyott patak-nál...

... Az erdőirtásokon fellázdáltak, sztrájkot kezdtek. Amikor kijött ellenük a különítmény és a fehér tiszt azt mondta: — Menjenek félre azok, akik mégis akarnak dolgozni, — akkor fölelhajtva egyenként félrementek az emberek, csak huszonegyolcan maradtak mozdulatlanul. Lekísérték őket a fűrésztelepre, s ki akarták végezni mindannyiukat. A fűrésztelep vezetője, egy öregebb, szakállas, finom úriemberféle ott állt a tornácra és nézte őket. »Olyanok már, mint a halál. És mind fiatal! Hagyjátok őket!« — Nagy befolyású ember lehetett, — mondja Benák bácsi, — így kerültünk vissza, most már nem az irtásra, hanem a fogolytáborba. Többé nem láttam ezt az embert. Messze kerültünk. A mieink, a vörösök hamarosan elfoglalták ezt a területet, s hogy aztán mi lett ezzel az öreg fehér úrral, nem tudom. De akik fennmaradtak az erdőirtáson, azok közül sem találkoztam soha senkivel. Ahogy ott élték, mind elhullhattak, mind egy szális, vagy megfagytak, vagy éhenhaltak, vagy elvitte őket valami kór... Reumával olcsón úszta meg az ember...

Éhhalállal itt is, ott is találkoztak a forradalom éveiben. Benák István el is mondta egy szörnyű élményét.

Az a vörös tiszt iskolára, ahova vezényelték, s ahol magyarul folyt az oktatás, Omszkban kezdte működését, Moszkvában folytatta, s Bakuban végezte — a kadétok itt már egyben frontszolgálatot is teljesítettek.

(„Költés” íkétől megszöktve ismét vörös magyar egységben szolgáltam, Omszkba kerültem, ott egy nagy börtönben voltunk őrségen egy magyar, meg egy kínai század. Onnan vezényelték a tiszt iskolába. Magyar tisztek voltak az előadónk s később, Bakuban, magyarul is vizsgáztunk, csak a taktika elméleti részéből vizsgáztunk orosz tábornokok előtt. Egy Karácsony vagy Kapitány nevezetű, alighanem kecske-

méti származású előadó tisztünk ott egy kicsit pántbűtött lelt. Gyorsirást, meg még vallamit adott elő. Az volt az elképzelése, hogy a magyar alakulatokat egységes magyar parancsnokság, főparancsnokság alá kell helyezni. Ez így nemzeti alapon téves gondolat volt, mert mint külön vörös hadsereget más-kép is fogadott volna bennünket a nép mindentelké, meg rossz politikai következményekkel járt volna. Kiarácsony szervezkedéit, a mi iskoláinkban is megnyert néhány fiut. Amikor felettessel megtudták, berendelték Moszkvába rapportra. Nem mert elmenni, hanem főbelötte magát. Tévédett az ember, hát főbe is lötte magát. Pedig, azt hiszem, nem kellett volna neki. Kidobták volna a frontra, és amit tévédt, hely-rehozhatta volna. Mert bátor ember volt. Nem is volt neki semmi temetése. Epp gyakorlaton voltunk, amikor elvitték melletttünk a koporsóját, megálltunk hát egy percre, amig elhaltadtak. Sajnálunk is, mert különben szerrettük. Aztám gyakorlatoztunk tovább. Azt hiszem, huszban történt ez.“)

Benák István tökéletesen beszélt és irt oroszul, hát orosz egység-be osztották be tisztnek. Georgiában, főnt a Kaukázusban a fehérek nagyon kirabolták a népet, szörnyű inség volt, s nem egyszer éhenhalt emberekre is találtak. Ott játszódtott le

A KIDOBOTT CSONTOK TÖRTÉNETE

A fiatal tiszt futólag végignézett a kiaszott, szutykos öregeken, aztán elkérülte tekintetüket, félrefordult, levágott egy vesszőt a gyér bokorból, faricskálta, majd becsattintotta bicskáját. Ezek az öregek most nem lennének itt, ha ő fél órával ezelőtt nem szólt volna Igornak.

— Igor, nézzél csak körül, te ismered a vidéket!

Igor ilyenkor kacsint egyet, aztán lecsapja a fejét, s fél órán belül megjelenik a tehénnel, birkával, borjúkkal vagy kecskével. S a fiatal tiszt előre tudja, hogy hamarosan megjelenik egy deputáció is efféle kiaszott öregekből. Valahányszor Igont elküldi, már készül is várni őket. Mindig mindegyiknek csak ugyanazt mondhatja, most is:

— Elvtársak, megkaptátok a dumaskát, a szovjetállam kifizeti nektek azt a tehénnét.

— Jóuram, mindannyiunk tehénkéje volt az az aszott jószág, és ha mi éhen halunk is, a gyerekecskéknek jutott egy-két csepp tejcske... Az egész falu tehénkéje volt ez...

A fiatal tiszt suhogtatja a pálcát, s átnéz a túlsó hegyre, ahol — jól látja — azok ott csapatösszevonásokat végeznek. Hirtelen ibolyaszagot érez. Már oly régóta várta ezt, gyorsan körülnéz. Nem látja sehol.

— Tudjátok, hogy tegnap azok, megszalasztottak bennünket — fordul az öregekhez. — Katonáink már két napja alig esznek. Azok esznek: ingalmatlanul elszednek tőletek mindent. Mi elűzzük őket, arról a hegyről is. De az én katonáim már két napja nem esznek, batyuskák, hát bírjuk majd?

Szétárja a kezét s tanácstalanul néz az öregekhez. Mint három nappal ezelőtt, azon a másik hegyen, más öregekre. Egy héttel ezelőtt, harmadik hegyen, harmadikokra. Egy hónapja, kettő, a tizedik, huszadik hegyen, harmadikokra.

— A proletárforradalom nehéz dolog, batyuskák...

És otthagyja az öregeket, nád-rágját veregetve a vesszővel visszamegy a századhoz.

— Igor — szól a vörösképi katonának. — Eztán mindemből kettőt hozz, hogy az egyiket visszaadjuk neked, hádd örüljenek.

Igor kacsint egyet, aztán ujra lecsapja a fejét.

Kutyák ólálkodnak a környéken. Kettőt lelőttek a katonák. Sosem tudni, melyik a veszett.

Délben ott ültek a tenyérni tisztáson. Csakájukból jóllatú étel gözölgött, szaporán kanalazták. A szakácsok egy nagy edényben kihozták a csontokat és kivetették. Megelvenedtek a bokrok, kutyák rohantak elő, a csontokra vetették magukat. Megelvenedtek a bokrok, aszott emberek rohantak elő

botokkal, üzöbe vették a kutyákat s a csontokra vetették magukat.

A fiatal tisztnek megakadt a torlán a falat. Földhözverte a csajkáját, kifordult belőle az étel, s folyt vagy arasznyit a lejtőn. Fölugrott és möltházott.

A délutáni ütközetben Igor hősi halált halt.

...Georgiában, ahol az a nagy-nagy inség volt, mégis, amikor a fehérek utolsó erejüket összeszedve megnyomták a vörös csapatokat, az éhenyőtört lakosság aprajagazija a vörösök lövészárkaiba húzódt; villával, kaszával, bottal kukusoltak ott, s türelmesen várták, hogy ha metalan ököltre kerülne sor, legyengült testüket ők is nekifeszítsék azoknak, akik olyan csunyán kifosztották őket. Nem is elvekről volt szó. A pusztá életéről. A betevő falatról.

Csak ennyit említettünk meg: az orosz forradalomról írott könyvek. Nekem elsőnek John Reed világrengető tíz napja jutott eszembe, Lenin beszédei, cikkei, Solohov, Babely, Pilnyák, Leonov, Fegyin felejthetetlen alakjai a forradalomról szóló regényekben, novellákban. Benák bácsi ezzel szemben elmondta, hogy Az SzK(b)P rövid történetében felfigyelt arra a részre, amelyik azt írja le, miért sikerült a Vörös Hadseregnek olyan gyorsan előretörnie a keleti tartományokban és Szibériában. Benák bácsi közölte velünk észrevételét, hogy azt pontosan írta meg az SzK(b)P rövid története, mert azokban a harcokban ő is kivette részét, s személyesen meggyőződött, hogy pontosan úgy volt, ahogy a könyvben találta. Benák bácsi szerint a könyvben az áll, hogy a vörösöknek nagyon kedvezett, hogy a kommunisták behúzódtak Kolcsák csapataiba, és a frontja mögött is bomlasztották a rendet, lázítottak. Benák bácsi elmondja, hogy az erdőirtástól megszabadulván Kol-

csak egyik hadifogolytáborában tengette életét, ám amikor már komiszabb idő fordult Kolcsákékra, sorra beosztották őket a fegyveres egységekhez, fegyvert persze nem kaptak, hanem konyhára, csicskásnak, kocsisnak, meg raktárnokok mellé állították őket dolgozni. Így kerültek kapcsolatba a fehér katonákkal, s egyikükkel-másikukkal barátságot is kötöttek.

(„Voltak ottan olyan elesett szegény emberek, hogy sehogy se értették meg, miért vannak a fehér gárdiában. Közöttük fongolódtunk, s különösen amikor már lassú a rend náluk, mert erősen venték őket a vörösök, egyiket-másikat megszólaltottak: — Pocsemu vojues? — Legtöbbjük vonogatta a vállát, értetlenül nézett rájuk: — Nye znáju, nye znáju, officir znájut... — mondták és a tisztek felé intettek. Akkor már tudtuk, melyikkel hányadán állunk. Ha ti nem tudjátok miért harcoltok, hanem csak a tisztek tudják, akkor reniben van, lesz még belőletek vörös. Nem is nagyon firtattuk velük a dolgot, csak számoltattuk őket. Egyszer aztán, egy nagy mulatás után, reggelre a tisztek mind szétszöktek, csak az altisztek maradtak a legénységgel. Akkor már könnyű volt szökni. Összeszedtem egy csoportot ilyen emberekből és átmentem velük a vörösökhöz. Igaz, aztán kis híján azok alkartak kivégezni. Az embereim álltak elébem és mentettek meg, akiket megszerveztem. (Háborus időben, fomaladomban nehéz a magyarzókölés...)”)

Benák bácsit egy Szasa nevezetű raktároshoz osztották be. Józsvívi fiatal fiú volt, alighogy érettségizett, a frontra került, egyidősek voltak Benák Istvánnal. Szasa bátyja, századosi rangban, annak a fehér egységnek a parancsnoka volt, ahol szolgáltak. Aktív tiszt. Éppen öccsének ellentéte: robusztus, nyers és kegyetlen. Szasa kedélyes, társalkodó, jókedvű fiú volt. — Miért nem mentél már hazá? Már rég hazamehetnél volna — mondta Benák Istvánnak, de az csak a vállát vonogatta. — Tudom én, miért nem mentél haza. Vörös vagy — mondta halkán és nagyot nevetett. Mindenhova cipelte magával az ügyes, okos fiatal foglyot. A tisztek közé is, ahol Szasa, a parancsnok öccse különös előjogokat élvezett. Sohasem értettek egyet a bátyjával, de ő

mindig határtalanul szerette bátyját. Amikor már nagyon rosszul ment a fehérek sora és a fegyelem is zúllott, a tisztek egy éjszaka szörnyű nagy mulatozást csaptak egy rossz deszka bódében, és Szasa oda is magával vitte Benák Istvánt. Azon a szörnyű éjszakán káromkodva vágta az el keletre Szasa bátyja, a parancsnok, s reggelre a tisztek is mind szétszöktek. Jó egy hét múlva, amikor a közlegények egy csoportjával Benák István átszökött a vörösökhöz, s amikor ismét beöltözött vörös katonának, és jelentkezett az egységénél, ahová beosztották, egy vörös közlegény borult a nyakába: Szasa volt. Kis ideig szolgáltak együtt, de sok ütközetet megvíváltak. Benák bácsi elmondja, hogy Szasa páratlanul bátor, elkeseredett vörös katoná volt. De pihenőn behúzódtott egy házba vagy szobáskába Benák Istvánnal, mindenkit kizavart, az asztalra borult és zokogott.

— Keservesen siratta a bátyját, aki fehér tiszt volt, s eltűnt azon a szörnyű éjszakán. Soha többé nem is látta. Ott ültem mellette, szóltalanul nézelődtem a szobában s megvártam, hogy lecsillapodjon.

— Végre megtudtam hát

A SZÖRNYŰ ÉJSZAKA TÖRTÉNETÉ

Az őt leszakított az egyik fenyőgallyról néhány tülevelet és a szájába tömte, a hó ráhullott a gallyról, szerette a fenyőlevelek keserűsége, de üdítő ízét, jaj, de nagy ez a hold, ma szép világos van, amott bandukol valaki, ez is a bódéba megy, ahol a tisztek mulatnak az éjjel, (most nyílik a bódé ajtaja, az őt fülét egy perccskére erősebben megüti a harmonikaszó, részeg nőta és zsvaj), ezen az éjjelen mulatnak a tisztek, ki tudja, ki mászkál itt, ott vagy amott, — eh, ha sokan jönnek egyszerre, az

me glátszük, tapsikolt egy ideig az őt és bokázott, a hó csikorgott alatta.

Ma éjjel mulatnak a tisztek, két hónapja már csak visszavonulás, visszavonulás, és fele az ezred, fele a század, fele a szakasz, fele a tisztikar, nincs utánpótlás, nincs összeköttetés, mindenütt kifosztott raktárak, délre elvágva az út, északra elvágva az út, minden út keletre vezet, ma mulatnak a tisztek, messze hallik a riccsajozás.

Nincsen apám, se anyám, most lányokat kellene idehozni, fiúk, mert holnap meghalunk, adjatok vodkát, harcoljon aki akar, Ivanov. Ivanov, most már lenyírhatod a szakállad, hiába hasonlítasz a kár atyuskára, holnap meghalunk, mi lesz veled, anyánk, Oroszország, Volkov, te még sokra viheted, mindig ikesztyűs kézzel bántál a vörösökkel, hahaha, de azok nem szeretik a kesztyűs kezeket, ott le kell vetned a kesztyűt, harmonikás, ezt húzd! elég ebből a vodkából, döngöljön meg aki akar, Szasa, mit bámulsz ott az ablaknál, gyere ide vodkát ide!

Szasa intett annak a fiatal, tarkaegyenruhás katonának, aki a kályha mellett ült és egész éjjel ügyelt a tűzre, s akibe időnként részeg tisztek vezeklésből beleerőszakoltak egy-egy pohár vodkát, a fiatal katona az ablakhoz ment, ott Szasa a vállára csapott, azt mondta: „Nézd, mit csinál a bátyám odakint!”, aztán visszament a többi közé, az asztalhoz ült és veszetten dalolt, míg folyt az ital. Az ablakrésen túl hófödte holdvilágos táj szűrkiült, s vagy tíz lépésre géppuskát állított fel egy ember, csöve a bódének szögébe, mellette kapar egy ló. A géppuska mindjárt zakatol, szimpla deszka csak ez a bódé, a tisztikar részeg és mulat, a fiatal katona kitámasztja a fejét, megcsapja a jeges levegő és jőzön, mint a puskaapor, megáll a géppuska előtt.

— Jó lesz ez így? — kérdi egykedvűen, halkán, s egyre egy ro-

busztus nagy ember egyenesedik fel előtte.

— Mit keresel te itt? — kérdi vészesen s pisztolyához kap. — Mit keresel te itt?

— Engem könnyű lelőni, mert nekem nincs fegyverem — mondja halkán a fiatal katona. — Őket is könnyű, mert mind részeg. De én nem tudom, jó lesz-e ez így...

— Disznó árulók! Dögöljetekek egyrakáson! — tajtékzott és hadonászott pisztolyával.

A bódé ajtaja nyílik, Szasa szőke hajára hullik a fény, az ajtó csapódik és szótlannul ott áll a fiú.

A robusztus ember áll egy perccskét, aztán nagyot ordít, pisztolyát földhözvágja, lovára veti magát, szűk özőne zúdul, fehér porfelhőt verve elvágta messze, arra keletnek.

A fiatal katona fellöki a géppuskát. Átkarolja a szoborrá meredt Szasát, benyit a bódé rozoga ajtaján s halkán mondja:

— Element a bátyád...

— Itthagyt bennünket a parancsnokunk... — mondja Szasa, s óvatosan beteszi a bódé ajtaját.

Benn veszettül nyekergett a harmonika s folyt, egyre folyt a vodka...

... Benák Istvánt hamarosan magyar egységbe vezényelték. Elvált Szasától. Cmszkba került egy nagy börtömben őrségre. Innen vezényelték át az cmszki tisztiskolába. Egyszer valami állomáson egészen váratlanul találkozta Szasával. — Hogy vagy, hogy vagy? — Mi másik frontra megyünk. — En tisztiskolában vagyok. — Harasó, harasó, — nevetgélte Szasa. — Az egyikünk csapata erre ment, a másikunké arra — mondja Benák bácsi —, összeültekünk hát és soha többé nem láttam Szasát. Nem tudom mire vitte, él-e még, s ha él, hát hol? Soha többé nem láttam Szasát, pedig olyan volt, mint a testvérem.

Habár azzal az eltökéltséggel indultam útnak, hogy ezúttal csakis a szigorúan vett tények, nyers és száraz adatok érdekelnek, abból is csak az, és úgy, amit és ahogy a forradalom egy meghatározott részvevője, ez esetben Benák István, meghatározott napon, pontosan meghatározható hangulatban fontosnak tart elmondani, (talán csupán ötletszerű válogatásban) egy tegnapi ismeretlen embernek, aki azzal a határozatlanul (s éppen ezért balgán) megfogalmazott kéréssel áll elébe, hogy meséljen a forradalomról. Elhatároztam ugyan, de már az első percekben lemondtam róla, bár Benák bácsi eleinte valóban csupán adatszerűen közölte emlékeit. A hallott élményanyag azonban ellenállhatatlan erővel fölébresztette bennem az író, aki egyrészt ellenőrizni akarja az e tárgykörbe vágó olvasmányait, másrészt meghatározott élményanyag után kutat. Annakidején elsőnek Bábely, Pilnyák, Soholov ismertették meg velem az októberi forradalom hétköznapi valóságos világát, életét, a mi forradalmunk hétköznapijait pedig elsőnek Cosić és Isaković, s csak később fedeztem föl elragadtatva a naplókat s másokat. Az említett írók művei közül nagyon megragadtak a novellák, a pillanatképek, amelyek nem törekedtek az élet s a mozgalom egészének leírására vagy ábrázolására, de az egészről alkotott történelmi, hogy úgy mondjam »tudományos« ismereteimet, az egészről való képemet, hitemet sohasem módosították, még csak ki sem egészítették, hanem egyszerűen beleilleszkedtek abba, az élet jelzésével. Különösen megkaptak, lebilincseltek e novellákban a forradalom tragédiái, pontosabban azok, melyekre azt mondhatjuk: a forradalom néha felfalja saját fiait is. Számomra jelentették ezek a legnagyobb heroizmust, s egyben a legnagyobb emberi tra-

gédiát. S amikor felébredt bennem az író, ezirányban kutattam. A hallott élmények azonban bizony kurták, hézagosak és kissé ridegek. Bárhogy formálom is őket, — érdekesek ugyan, hitelesek is lehetnek — megmaradnak nyersnek, zilálnak. Pontosan olyanak, amilyen maga a kor, s az emlékek. Ez járt eszemben, amint Benák István idevágó elbeszélését hallgattam.

„Megesett, hogy bajtunk támadt az anarchistákkal. Mondhatom, hogy legtöbbjük páratlanul bátor kalbaja volt; aminek azok nekimentek, ott recsegett-ropogott minden, az biztos. A harcban hát bátrak voltunk, de ugye, — aztán is ráboltak, gyilkoltak, fosztogatták a népet. Hát ugye, az nem megy...! Ezek nem voltak igazi bolsevisták. Anarchisták voltak. Szóval, az anarchistákat ki is végeztük, ha rájta kaptuk őket... Ilyesmí is adódott.”

Szavaiból érződik: azok is részt vettek ugyan a forradalomban, de nem tartoztak a forradalomhoz, nem voltak annak a forradalomnak igazi fiai, nem voltak igazi vörösök, bolsevikok, ha tehát a forradalomról beszélünk, őket hagyjuk ki. Benák István át is csapott más történetbe.

„A pusztaháború vége felé jártunk már, amikor beosztottuk a századunkba két fiatal kozákokat. Jól megvoltunk, hanem amikor először kellett tűzbe menni, megtámadták az engedelmisséget. Egy kis szóváltás támadt, s néhány emberünk már nyúlt is a puskájáért és töltött. A fronton olyan nincs, hogy majd ki-ki a saját feje szerint megy. Aki nem engedelmeskedik, azt lelövik. Szóval, embereim ki alkarták végezni a két kozákokat. Mondom nekik: lassan, elvtársak, kivégezni könnyű dolog, várjunk csak... Megkérdeztem, miért nem akarták harcbaszállni. Hát a lovak miatt. Hogy ők ló nélkül nem mennek. Hát akkor szereztek lovat! Szereztek is. Mentek aztán a kozákok, mint a szélvész. Persze, nem velünk, a vonalban, hanem cserkészni, felderítőnek... Csekkungbela, kerültek-fordultak, s már vissza is jöttek. Annak a két kozáknak nagyon nagy hasznát vettük, ment mindig az egész könnyéket fölkutatták, s aztán soha senki sem üthetett rájuk. Hát így volt: helyén kellett lenni az ember eszének, ment kivégezni könnyű dolog...”

S míg tündöve formálgattam magamban az elmondott esemény alakjait s a térképen — elképzelesem szerint — odahelyeztem az

eseményt a Kaukázus aljába, Benák Bácsi még egy idevágó történetbe kezdett.

„Egy nap egységünk megkapta a parancsot, hogy másnap délelőtt tizenegyre el kell foglalnia egy községet, a fehérek egy meglehetősen erős fészket. Erre mi nagyon korán hajnalban meg is indultunk, úgy számítva, hogy gyorsaság vagyunk, mire odaértünk szép lassan megvívunk, meg lesz a 11 óra. Nem tudtuk róla, hogy a felsőbb parancsnokság ugyanakkor egy lovasezrednek is kiadta a parancsot, hogy 11-re foglalja el ugyanazt a helységet. Korán odaértünk, de a fehérek még az éjjel kivonultak, nem volt hát mit csátzni, hanem mindjárt be is vonultunk. Elszállásoltunk, megszerveztük, amit kellett, s a falu végére öröké állítottunk. Vallamielő tizenegy előtt két lovas közeledett. Az úr beváltta őket, álljt kiállt, erre a két lovas egy szem pillantás alatt visszafordította lovat és usgyi! Ha szöknek, nem vörösök, — gondolta örünk és utánuk lött. Azok meg biztosan azt hitték: Ki más állíthat meg bennünket a falu előtt, amit meg kell támadnunk, mint a fehér őrszem, kivált ha ló is! Egyszer csak riadót jelentenek. Rohanunk a falu végére. Előttünk köröskörül a széles sztyeppe. Arra messze egy szelíd domb, rajta fürgén mozgó fekete pontok. Lovasjég. Robognak felénk. Jóval többnek látszanak nálunk, de majdcsak lesz valahogy, — gyorsan beástuk magunkat. Amint nézzük a dombot, egyszer csak fölbuikkak meg egy csapat. Anynyian, hogy remgeteg. Az előbbiek csak az előcsapat volt. Amikor főfejődtek és közel értek, leszálltak a lóról, gyalog indultak és ők is beásták magukat. Ugy tudták, erős fehér fészkek... Már lövöldözni kezdtünk, de valamit furcsállottunk. Nem szídták a vörös istentünket. A parancsnokunk nagyon figyelte, fölült, s egyszer csak valami vörös rongyot ként. Puskára költöttük, úgy dugtuk ki. Nem lötték, s egyszerű csak látjuk, ők is vöröset dugnak ki. Hát akkor elkezdődött a tárgyalás. Negyed óra múlva mindannyian előmászunk lyukainkból...”

Apuszta — csak olyan, amelyet itt Vajdaságban is lehet még találni — az én gyermekkorom legrégebbi világa. Első élményeim is, melyeket számon tudok tartani, a pusztához fűződnek, a tanyákhoz, ahol magam is fölcseperedtem. Az orosz sztyep-pét, a számomra éveken át oly titokzatosat, igen balmán, mindig e pusztához igyekeztem hasonlítani,

de minden igyekezetem ellenére sem tudtam sohasem elképzelni. Jeszenyin felejthetetlen költészetében villant fel előttem először olyan ismerősnek, közelinek az orosz paraszti élet, a falu, s vélttem: a sztyeppe is. A nagy orosz puszta, mégpedig éppen a nagy forradalom előtt, alatt és közvetlen utána, amit Jeszenyin, a puszta tragikus sorsú költője oly szépen megénekelte... A hatalmas, mozdulatlannak tűnő puszta, melyben ugyan rohamos változásnak indult az élet, de amely mindent konzervál; ahol a legények természetes átérzéssel dalolják még a kétszázötven év előtti eseményeket és eszméket is, s mint iránymutató csillagot: Sztyenka Rázzint; ahol az élet csupa mese, legendás hősökkel. A puszta: fű- és mesetermő vidék. Nálunk (azon a pusztafélén is, ahol én nőttem): Rózsa Sándor, Bogár Imre, Sobri Jóska. S mikor ebbe a világba belerobban az új világot hozó fürgeteg, minden eseménnyel újabb és újabb mesék százi születnek és bamba békességgel fénnek meg az újak a régiék mellett. Mesék vagy legendák?

Sztyeppéről beszéltünk, s Benák István elmondott egy történetet, mely valamikor talán bejárta az orosz sztyeppét, s eljutott Rosztovig is; a magyar vörös katonák úgy mesélték, mintha kétségtelenül megtörtént volna, sőt nem egy akadt, aki meg is esküdne, tudja, látta, jelen volt, amikor lejátszódott

A VONATPARANCSNOKRÓL ÉS SZÜRKE GEBÉJÉRŐL SZÓLO MESE

Daliás szőke ember volt, bátor, fiatal vörös katoná. Vonatparancsnok volt valahol a sztyeppéken. Kuznyecovnak hívták, de tán nem is annak, hanem Kozlovnak, de még így se, nem tudta annak az igazi nevét senki. Egyszer befutott egy szerelvény az állomásra, ame-

lyen Kuznyecov vonata vesztegelt, s benne csapatai. Az új vonatban daloltak a magyar fiúk, vidám és szomorú hazai dalokat fújtak, és Kuznyecov odament hozzájuk és sokáig szóltanul hallgatta őket. Hallgatta őket, aztán egyszercsak azt mondta:

— Jaj, de szépen daloltok, elvtársak, jaj, de szépen daloltok, fiúk!

Meglepődtek a fiúk, el is akadt a hangjuk: magyarul szólt Kuznyecov. Körülvették és faggatták hát, de ő csak mosolygott. Nagyon gazdag magyar főúri család legkisebb fia volt. Földjük ezerhold-számra. Kicsi volt még, máris kiszökött a kastélyból a szegénygyerekek közé játszani. Fiatalka volt még, de föllázadt az apja ellen, mert nem bírta látni, hogy sanyargatja a szegényeket. Kitagadták és elűzték, el is bujdosott. Ő, a család legkisebb fia. Így jutott ide, ahol azok ellen harcol a nép, akik őt is kitagadták. Beállt a felkelők közé, s mert hős és bátor katoná volt, híres hadvezér lett, reszkettek a burzsujok, ha a nevét hallották, már akkor is.

De az igazi nevét most sem árulta el, csak mosolygott és odébb sé tált. Mert akkoriban gyalogosan járt. Volt neki egy szürke gebéje, — gebe, de mégse érte be soha egyetlen ló sem —, éppen akkoriban azonban elvesztette. Ugy történt; hogy egyszer váratlanul megtámadták őket a fehér kozákok. Éppen lovát pucolgatta Kuznyecov, amikor a szerelvény, amely katonaságának mozgó tábora volt, hirtelen fékezett és megállt. Mikor kinéz, látja ám, hogy köröskörül annyi a kozák, mint a sáska. Mozdulni sem lehet tőlük, s úgy szedik le a katonáit a vonatról, hogy mukkanni se jut ideje egyiknek sem. Ő meg úgy, ahogy volt, ingben-nadrágban kinyugrott a kozákok közé, s fogát vicsgorogtatva harsogta: „Na, vöröskék, lépre mentetek ugye? Lépre bizony tubicáim? Na, mozgás! Majd számolunk!” És

a legmagasabbrangú kozák tiszt-
hez fordult: „Mind köztized meg
és úgy vigyázz rájuk, hogy mind-
egyikért személyesen felelész!” Ka-
tonáiban megdermedt a vér, de
egy szót se szóltak, úgy tettek,
mintha nem is ismernék, mert va-
lami turpisságot sejtettek. A kozá-
kok sem ismerték meg, zavaruk-
ban valami nagy-nagy fölöttesük-
nek hitték, aki valami nagy hősi-
ességet vitt most itt végbe, hát
úgy meglepődtek, hogy szinte pat-
tantak a szavára. De már ment is
Kuznyecov egy kozák tiszthez, le-
parancsolta a lóról, maga pattant a
nyeregbe és hátraszólt: „A további
parancsig ebbe és ebbe a faluba
vigyétek őket!” S már el is vágta-
zott, csak úgy, egy ingben, haja-
donfőtt, s pillanatok alatt elnyelte
a sztyeppe. Így csapott fel Kuznye-
cov fehér kozáknak, hanem
addig meg se állt, míg egy erős
vörös csapatához nem ért. Ott el-
mondta, hogy-mint járt, s mondta,
rögvest menjenek a faluba, ame-
lyiket a kozákoknak megnevezett,
mert ő biztos abban, hogy tényleg
odaajtották katonáit s várják a
további parancsot. Úgy is volt. Föl-
kerelkedtek hát, s még azon az éj-
szakán elmentek a faluba, rajta-
ütöttek a kozákokon, foglyul is ej-
tették őket mind. Így szabadította
ki Kuznyecov a katonáit mind egy
szálíg. A szünke gebe azonban el-
tűnt a keveredésben. Kereste ő a
vonatban is, ahol hagyta, de ott
sem találta. Kereste mindenütt, de
sehol sem akad a nyomára. Sző-
rin-szálán eltűnt. Nagyon bánkó-
dott utána, olyan nagyon bánkó-
dott utána, hogy másik ló nem is
kellett neki, hiába mutattak neki
szébbnél-szebbet. Azóta járt gya-
log az a daliás, szőke, fiatal vörös
parancsnok, akit Kuznyecovnak
hívtak, de tán nem is annak, ha-
nem Kozlovnak, de még így se;
nem tudja annak az igazi nevét
senki se.

... És ezen a szeles októberi ké-
ső éjszakán, ebben a kis szobács-
kában, ezen a négy fallal határolt
szigetecskén, ahol felidéztek egy
régit, negyven év előtti október em-
lékeit, míg a konyhából beszűrő-
dő rádiómuzsika halkán zsongott a
fülemben, elmorfondíroztam: a
magyar vagy az orosz pusztá
szülte-e ezt a szépséges mesét?

Másnap szép, napos, de csi-
pós vasárnapra virradtunk.
A város forgalmas utcáit jártuk,
újságot vettünk a sarki trafikos-
nál, a főtéren megnéztük a mo-
toros vitorlázó-modellezők tarto-
mányi szemléjét, versenyét, az
ügyesen, hasznosan szórakozó fia-
talokat; ott álltunk mi is a tömeg-
ben, hallgattuk a hangszóró recse-
gését, ismét sétáltunk, de Tiflisz
utcáit jártuk már, Tiflisz utcáit,
a forradalom, polgárháború éveit-
ben. A fehér csapatok végső meg-
semmisítése, utolsó menteváranak
bevétele, Benák Isván vörös ka-
dét iskolába jár és közben front-
szolgálatot teljesít. A Tiflisz el-
leni támadásban is részt vett, s
amikor bevették a várost, a pár-
napos pihenőt fölhasználta, hogy
végigbarangolja a város érdekes
utcáit.

(„Tifliszben egy délután Bula György
barátommal, aki aradit fiú volt, elmen-
tünk moziba. Kevesen voltak a terem-
ben. Mi éppen alkortáját kaptuk a vö-
rös hadsereg újabb szabású egyenruhá-
ját, fiatalok voltunk, huszonhárom éve-
sek, jóvágásu, jóképű, de mégis cse-
des, nyugodt kadétok. Előttünk két kis-
asszony ült, nagykalapos kisasszonyok.
Hangosan beszéltek, úgy hogy mi is
értettük; rólunk beszéltek, hogy így a
kadét elvtársak, úgy a kadét elvtár-
sak; összekuncogtak, hátra-hátra for-
dultak, mintha néznének valamit. Mi
meg adtuk a nagyot, úgy tettünk, mint-
ha nem értenénk, mintha észre sem
vennénk őket. Ők oroszul beszéltek, mi
magyarul. Ők franciául kezdtek, mi
németül. Ők németül, mi akkor oro-
szul. De csak megunkban, róluk és ve-
lük egy szót se. Piszkálhatta őket, hogy
nem akarjuk észrevenni őket, hát a
film után, mikor kimentünk, bevártak
bennünket, ismét kikerültük, megint
bevártak, nagyokat kuncogtak... Evett
a fene elejétől fogva, s egyre mondtam

a komámnak, gyerünk el velük. De a komám csak elnevette magát és meg-
rázta a fejét. Nem akart semmi pénz-
ért. Hát ugye... főleg azért, mert
pár nappal előbb az egyik kadétársunk
eltűnt. Ilyen goszpogycsakkal látták
utoljára. Nem került elő soha többé.”
Tiflisznek nagyon érdekes az ut-
cái, s barátjával barangolás köz-
ben mindig találtak valami érde-
kes látnivalót. Tartózkodók voltak,
csendesek. A fehérek kiverése utá-
ni első napok voltak ezek. A vá-
rost nem ismerték. A lakosságot
sem. Volt, aki lelkesedéssel fogad-
ta őket, volt aki hűvös kitéréssel.
Ott, ezeken az utcákon pattant ki

A TIFLISZI BAZÁROS TÖRTÉNETE

Két fiatal vörös katona áll a ba-
zár előtt, s hol az emcsembencsem-
mel télt kirakatot nézik, hol a ba-
zár ajtajára akasztott kalitkában
rikácsoló papagájt. Hosszan és szót-
lanul néznek mindent. A ráérő
ember kíváncsiságával, aki jól
tudja ugyan, hogy nem vesz sem-
mit, mégis aprólékosan, ám ugyan-
akkor hanyagul nézelődik. Az ut-
cán behúzott nyakú siető polgárok.
Menetelő katonák. Három közök
nagyhangon, lóhátról alkuszik va-
lamire egy emberrel. Az egyiknek
a lova a járdán áll. Valahol egy
gramofon bömböl és serceg.

A két fiatal vörös katona figyel-
mét leköti a papagáj. A kalitka elé
állnak. Egyszer csak megered a
nyelvük.

— Tán ezt is árulják.

— Lehet.

— Láttam egyszer egy papagájt
egy planétás embernél. Csak az
nagyobb volt. Meg cifrább. Nekem
is húzott planétát.

— Népbútítás. Ócska népbútítás.
Annak is véget vetünk.

Amaz egy pillanatra elhallgat és
elgondolkozva mégjobban szem-
ügyre veszi a papagájt.

— Az — mondja elmélázva. —
Népbútítás. — Majd mintha hirtel-
len felébredne, azt mondja:

— De tudja csuda. Van, akinek
megmondta az igazat.

— Mondom, hogy butítás. Mi
meg az ellen küzdünk.

— Az ellen.

Itt elhallgatnak.

— Elvtársak, — szólalt meg va-
laki mögöttük és nyújtott, szinte-
len hangon folytatta. — Elvtársak,
miért futottak meg tegnapelőtt a
vörös kadétek a fehér kadétektől...

Ránéztek. Fényesarcú, kissé kö-
véredő, közepestermetű ember. A
bazáros. Az utcán áll, bazárja előtt.
Ránéztek, aztán zavartan egymás-
ra pillantottak. Tegnapelőtt: ro-
ham a város elfoglalásáért. A vö-
rösök támadnak. Északról, kelet-
ről, délről. A lovasság északról, a
síkon. Amarról a vörös kadétek,
föl a hegynek. A városban, a város
szélén a fehérek beásva. A vörös
kadétekkal szemben fehér kadé-
tek. A vörösök támadnak, hegy-
nek föl. Megakadnak. Rohamra
mennek. Megakadnak. A fehér ka-
détek ellentámadásban. Porolnak
lefelé. A vörös kadétek megfutnak.
Nagyon megfutnak. Vissza, egé-
szén az első állásokba. A lovasok
még aznap betörnek, s elvágják
nyugat felé az utat. Most már min-
den oldalról vörösök. Északról, dél-
ről, keletről, nyugatról. A város-
ban a fehérek között pánik. Min-
den út elvágva. A vörös kadétek
rögtön rohamoznak. Még az éjjel.
Kegyetlenül harcok. És pánik. Ne-
kiszorítják a fehéreket a lovasság-
nak. Kész. Sok a fogoly. A várost
elfoglalták.

— Elvtársak, miért futottak meg
tegnapelőtt a vörös kadétek a fe-
hér kadétek elől?

Nyújtott, monoton hang. Csend.

— Honnan tudja azt maga, hogy
megfutottak?

— Tudom.

A két fiatal vöröskatona össze-
néz. Aztán elfordulnak egymástól.

— Tán maga is ott volt a lövész-
árkokban?

— Nem.

— Maon tán burzsu?

Szemrebbenés se. Kifejezéstelen

sima arc. Mozdulatlan arc, mozdulatlan ember. Egykedvű hang.

— *En? Nem. Nem vagyok burzsuj. Én vörös vagyok. — Elnyújtott, egykedvű hang. Gramofon monoton bömbölése. Lépések egyhangú, süket kopogása. — És nekem fájt, hogy a vörös kadétok tegnapelőtt megfuttattak a fehér kadétok elől.*

Kifejezéstelen sima arc. Szemzölglet, szájszölglet: gúnyos mosoly? Rezzenés nélkül.

A két fiatal vöröskatoná összenéz. Aztán lágyan, fürkészve szemügyre veszik a kövérkés, mozdulatlan embert. Hosszan nézik. Szépen, lassan, észrevehetően, szemzölgletükben, szájszölgletükben: élesen metsző gúnyos mosoly. Rezzenés nélkül. Egy perceske, kettő. Aztán megfordulnak és szép lassan, tempósan, lépést tartva, szó nélkül elballagnak.

Vatához gramofon bömböl és serceg. A papagáj esztévestve rükkol toz.

... S Tifliszből tovább vezetett az útjuk a Kaukázusba, Gruziába és Örményországba, ahol csupa veremlakásra leltek, s a nép mind szétmenekült előlük a hegyekbe, erdőkbe. De ekkor már hadnagyi rangban egy orosz egység parancsnokává nevezték ki Benák Istvánt.

„Itt, Jermentiában a századparancsnokunk is magyar volt. Hát vele hol így, hol úgy beszélgettünk, de legtöbbször magyarul. Eszrevettük, hogy egy fiatal örmény önkéntes mindig ott sündörög körülöttünk, figyel nagyon, de sose szól semmit, csak hallgat. Egyszer cipőszállítmányt kaptunk, új cipőket, de kevesebbet, mint ahányan voltunk, nem juthattott mindenkinek. Kegyetlenül szelkeid a cipő azokiban a hegyekben. Az elosztásról megfontolozgattunk magunkban mind a kettlen. Egyszer megfordulok, hát az az örmény önkéntes megint ott állkodik. Végignézek rajta és a századparancsnokhoz fordulok: — Nézd, milyen jó balkancsa van a fiúnak! — A százados is ránézett és szótlanul visszafordult. Ezt már nem győzte a fiu, hanem megszólalt: — Tudom én magyarul. Azt mondjátok, hogy nekem jó a cipőm, hisz jó is az én cipőm!... — Majdnem félreértette a fiu. Megmondtuk neki, hogy kevés cipőt kaptunk és baj az elosztás. Aik-

kor fölemgedett és elnevette magát. Neki nem kell, mondta, mert az övé jó. Aztán persze jó cimborák lettünk. Azt mondta: — Pesten tanultam én magyarul. Három évig fogoly voltam. — És nagy hasznunk volt a cimborából, mert nagyon ismerte mépét, szokásait, s ha üres faluba értünk — mondtam már, hogy legtöbbször veremházak voltak erre felé —, akkor a mi cimboránk fél óra alatt előkerítette a népet.“

Így is fejezte be Benák István a forradalmat és polgárháborút 1921-ben, huszonnégy éves korában, hadnagyi rangban.

Akkor került másodszor is Moszkvába a fiatal vörös tiszt, ki annakidején, első itt-tartózkodása alatt a kadétok soraiban menettel el Lenin előtt egy ünnepség alkalmával. A fiatal vörös tiszt, aki Kun Bélával is találkozott odakinn, amikor a magyar kommunisták vezére meglátogatta a tiszt iskolát.

„Kun Béla elébünk állt és azt mondta: — Ilyen katonák kellett volna odahaza! Akkor otthon is győztünk volna! — De mi egy szót se szóltunk, meg se mozdultunk. Nem akartunk beszélni. Fiatalok voltunk, és hát egy kicsit meg gondolatlanok, hetvékék. Nehezítettünk az otthoni gárdára, azért nem akartunk beszélni. Sok mindent helytelenítettünk. Emlékszem, egyik a sok közül az volt, hogy nem tudták mit csinálni az osztályellenséggel. Erről jut eszembe, hogy mondjuk, Omszkban, ahol a nagy börtön őrségéhez tartoztam, a forrongó napokban összehoztuk mindenkit, s ki csak számba jöhetett, mint a fennadalmos ellenség. A börtönben tartottuk őket, még csak állaposan meg nem szilárdítottuk. Fene bajuk se volt, látogatába jártak hozzájuk a rokonok, ismerősök, időnként, mondjuk hetente, ők is hazalátogattak két órára, egy-egy vörösör kíséretében. Sosem felejttem el, mikor én az egyik ilyen embert hazakísértem. Munkavezető volt azelőtt az egyik gyárban. Utközben meg akartam agítani. Mondtam neki, hogy ő is munkásember, csak okosabb, ügyesebb, sok tekintetben nátmertebb nálunk, mi sokat tanulhatnánk tőle, meg is becsulnánk, mi a fene köti őket a burzsujokhoz? Csak nevetett. Fiatal gyerek voltam, ő meg közepes kóru ember. Fiatal bánáti uradalmi béres, ő meg ázsiai, szibériai, omszki gyárvezető. Hát ebből az agítációból nem lett semmi. A két óra leltével aztán visszakisértem...“

Ott volt Benák István Tiflisz utcáin, a karhatalmi egységben, amikor Moszkvába menet Tifliszbe érkezett Kemál pasa első követe; Törökország ismerte el elsőnek a szovjet köztársaságot, az első hivatalos külföldi követ volt ez.

(„Az utcákon sok nép volt, a járda szélén sorfátalt álltunk, s már egész közel voltak az autók, amikor egy kislány hirtelen kiugrott közülünk és a tulsó oldal felé futott. Az első autó agyontaposta. Megállt, de már nem lehetett segíteni. Öt éves lehetett a gyerek. Később kitért, hogy az utca tulsó felén meglátta az apját, amikor intett neki. At akart futni hozzá...”)

A háború befejeztével Moszkvába került tehát Benák István, s ott mindegyiküknek feltették a kérdést: hazamész, vagy maradsz? Aki maradt, további tisztí iskolába küldték, aki pedig ment, fölkészült.

(„Vigyázz nagyon, mondták nekem, vigyázz, mert nálatok nyilvántarták a vörösöket. Semmiképpen el ne áruljad magad. Amit itt csináltál, arról egy szót se szólj. Szenvedélyeid ne legyenek, az idegeid rendben legyenek, akkor talán majd sikerül... Az a dolog, hogy mindent letagadj, s ahova csak lehet, beférkőzz, ügyelj, figyelj, magad igazodj, tájékozódj, és ügyesen nevelj olyan embereket, akikre szükség van a munkásságnak. Hát így élnem, nem is fűrtésztet ki engem senki. Családom nincs. Sokakat próbáltam úgy nevelni, ahogy gondoltam, olyan emberré, de csak keveset sikerült. Az unokaöcséméből talán sikerült jó proletárembert faragni... Itt dolgozik kint, az egyik birtokon...”)

Leningrádon szálltak hajóra 1921 végén, s ide fűződik

A HAZATÉRÉS ÉS EGY EMLÉK TÖRTÉNETE

Hajók szirénája zúgott.

A kikötőben népek sűrögtek-forongtak, a dokkon rakodómunkások szorgoskodtak vagy álldogáltak.

A hajókorlátra könyököltem, néztem a távolodó partot. Nékem nem integetett senki. Néztem a távolodó partot, észre se vettem és megeredt a könnyem. Fiatal voltam, huszonnégy éves.

Már csak egy keskeny csúsk jelezte a partot, amikor egészen halkán, szemtellenül megszólalt mellettem valaki.

— Te is elvtárs? Te is?

Félrefordultam, de nem mozdultam. Egy szőke ember állt mellettem, ugyanúgy a korlátra könyökölve mint én. Halkan beszélgettünk, egymásra se nézve. Tán öt perceskét. Berlini patikus volt. A nevét nem jegyeztem meg. Ő is hazafelé ment. A forradalomnak vége.

— Elvtárs, a hajó tele van spiclikkel és kémekkel. Ha találkozunk is, legföljebb a szemünkkel köszöntöcsk egymást...

És elment. Én ott maradtam, a korlátnak dőlve.

Naponként találkoztam vele a hajón. Szótlanul mentünk el egymás mellett. Hajón utaztunk, vonaton utaztunk, kihallgattak bennünket nem egyszer, aztán hazajöttünk. Ő valahol lemaradt, szótlannul elvált, nem tudom hol. Nem ismertük egymást. Becskereken szálltam be a vonatról. Tudatlan kis béresgyerekként mentem el a pusztai uradalomról, tizennyolc éves koromban, a nagy monarchia hangozó hadseregével, huszonégy éves koromban már visszajöttem, de egy és más megtörtént velem ez idő alatt. Egy és más a világgal is. Hol keressem a családomat? Merre lehetnek? Csak álltam tehetetlenül az állomáson, idegenül, senkit sem ismerve. Az utasok már mind szétszéledtek. Oltogatták a villanyokat. Nagyon hideg volt, fagyos idő. Sívár állomás. Én állok a korlátnak dőlve, amott feljebb egy vasutas söpör. Sehol senki más.

A vasutas hozzám ballag. Kezében vödör.

— Messziről jöttél?

— Messziről, tatám, — mondtam halkán.

— Nincs hova menned?

— Nincsen, tatám.

— Honnan jössz?

— Oroszországból, tatám.

Nézegetett egy kicsit, aztán in-
tett, hogy menjek utána. Mentem.
A másodosztályú váróterembe vitt.
Mondta, csendben legyek és alud-
jak. Reggel négykor eljón értem és
elvezet. Rámzárta az ajtót. Hajnal-
ban jött is és elvezetett ki, a kül-
városba...

Igy érkeztem haza. Napszámos-
ember voltam, erre is dolgoztam,
arra is. Hol engem dobtak ki, hol
én hagytam ott a gazdámat. Múltak
az évek, keserves évek, egyre
múltak.

Aztán, biztosan emlékeznek ar-
ra az eseményre, nagy port vert
fel akkor: Franciaországban a GPU
embere elkockázott valami hatal-
mas összeget, tán párszázezer ru-
belt. A szovjetek visszarendelték
Moszkvába, de ő nem mert vissza-
menni, mert tudta, mi vár rá. Hát
inkább a francia kémelhárító öl-
be futott. Aztán átadott egy listát,
amelyikem felsorolta, már akiket
tudott, hogy hol kicsoda még a
GPU embere. Az újság közölte is
a legjelentősebbek nevét. Egy egész
sont. Kinn szeles idő volt, esett az
eső, itt ültem a konyhában és ol-
vastam az újságot. A felsoroltak
közt találtam: X. Y., ismert berli-
ni gyógyszerész. Ezt a nevet is
elfelejtettem már. Megálltam, csak
néztem az újságot. Ő volna az?
Felvillant előttem a leningrádi kép.
Aztán Berlin, a nagy világváros, és
az évek, az évek, — mi minden
történt vele azóta? Én itt ültem,
ebben a konyhában, kint esett az
eső, néztem ki az ablakon, előttem
ez a kietlen udvar. Ő volna az?

Napokig lestem az újságokat és
hallgattam a rádiót, egyre hallgat-
tam. Azon az estén is esett az eső,
és bőrig ázva érkeztem a nap-
számból, amikor megtaláltam a
másik h iradást az újságban: egyet
se fogtak el az elárultak közül,
mindnek nyomaveszett, mindnek
egyől egyig...

Sokáig üldögéltem akkor itt a
konyhában, az asztalra könyököl-
ve, késő éjszakáig és eltűnődtem a
régii és új napokon. Csöndes, fi-

gyelő, kissé titokzatos ember vol-
tam, magambatemettem mindent,
amit tudtam. Megmenekült? Ta-
lán...

De ezek a napok is régen vol-
tak. Csak az emlék él bennem ar-
ról az emberről? akivel öt percet-
két beszélgettem messze földön,
azután egyikünk erre ment, mási-
kunk arra, a nagyvilágba. Azt se
tudom, ki volt. Azt se, él-e még,
s ha igen, hol. Mit csinál, merre
jár, én itt vagyok. Néha szeretném
megölelni. Huszonnégy éves vol-
tam. Nem tudom, mi lett vele, mert
nagy a világ, és negyven év alatt
sok minden történt. De ha úgy ül-
dögélek itt az asztalnál, eltűnődök
és nézek ki az ablakon, ott kinn az
udvaron élémáll nagy, szőke alak-
ja s szemével rámköszönt. Lehet,
hogy már a nyoma sincsen ezen a
széles nagy világon, de itt él még,
ebben a kis konyhában, s néha az
ablakon rámkopog. Ma este is, míg
ezt mesélem...

... És múltak az évek, a kon-
spiráció nehéz évei. Benák István
hallgatott, mint a sír. Maga csinál-
ta számadását a világgal. Magába-
temetett mindent. Páratlan fegyve-
lemmel hallgatott Benák István.
Mehalt az apja is, és sohasem
tudta meg, hogy fia vörös tiszt
volt, s végigverekedte azt a nagy
forradalmat, amiről oly sok szó
esett, s azért maradt el oly soká a
fogságban.

Allunk a bérkaszánya udva-
rán, szép napos, szeles, va-
sárnap délelőtt, őszi udvar, her-
vadt virágok. Október.

Ott hátul, az udvar végén három
ember falaz. Szóltanul illesztgetik
egymásra a vályogot, nő a fal.

— Egy szobát építenek. A városi
kommunális tanács nem akarta
engedélyezni az építést, de mi so-
kat szaladgáltunk utána a házi-
tanács részéről. A végén megen-

gedték. Egy család lakott ott szoba-konyhában, de hát felnőtt már a két gyerek is és megnősült. Nem tudnak lakáshoz jutni, hazahozták az asszonyt. Így most három család lakik a szoba-konyhában. Azért építenek még egy szobát. Hát így majd jobban meglesznek. Azért szorgalmaztuk mi is ezt az építést. Így is elég pénzükbe jön nekik.

Nézem a három szótlanul szorgoskodó embert. Két fiatal, egy idősebb. Apa és két fia. A fal egyre nő kezük nyomán. Ablakuk alatt hervadt virágok.

Emitt, az egyik ajtón magas, fekete, közepeskorú férfi lép ki. Lekezelünk és néhány szót váltunk. Nézelődünk. Nagy a lakásínség.

— Ez tiszt. Nemrég nyugdíjazták, hazajött, most hivatalnok. Ezek is heten laknak szoba-konyhában, — mondja Benák bácsi.

— Heten?

— Heten. És kommunisták is heten vagyunk ebben az udvarban. Benák bácsi a házitanács elnöke. A falazók megállnak egy kicsit, tanakodnak.

Szép napos idő, őszi udvar, hervadt virágok.

Október.

Indulunk az állomásra.

Ott, az indulásrakész vonatnál állva eszembeötöltött még: három generáció áll itt. Három világ. Három ember. Az egyik a világ első győztes szocialista forradalmát vívta meg, ott kinn, Szov-

jetunióban. Benák István. A másik a mi forradalmunkból, s utána az új élet megszervezéséből vette ki részét. A barátom. A harmadiknak már nem jutott a hősi korszakokból, — forradalmunk után, az új világban nőtt fel. Én, aki alig két évecskével vagyok idősebb, mint Benák István volt, amikor a forradalomból hazajött. Mindegyikünk más-más korszakban gyökereszik, más-más korszak más-más szellemével, örökségével, tapasztalataival, perdöntő élményanyagával indult s él. Amikor a már mozgó vonatnál kezét ráztunk, ez járt eszemben: három kommunista nemzedék áll itt; egyéniségünkben viseljük nemzedékünk társadalmi gyökereiből kialakult jellemző vonásait is, jól tudom, mi az, ami elszakíthatatlanul egybefűzött bennünket eddig is, e pillanatban is, és ezután is, de érzem azt is, ami halványan, de világosan elválaszt bennünket egymástól. Akkor döbbentem rá, amikor minden kétség nélkül meg kellett állapítanom, mindhármunknak mást jelent egyazon esemény, a nagy Októberi Forradalom. Nemzedék-probléma? Nem. Ami egybeköt bennünket, sokkal erősebb, mint bármi más ezen a világon. Mégis, az útról hazajövet egy új, izgalmas téma foglalkoztatott: a jellemző különbségek megfigyelése, felkutatása és feltárása, új utazások tehát, melyek ismét új problémákat vetnek fel, s még újabb utazásokat hoznak magukkal...

A vonat már mozgott, amikor kezét ráztunk.

Könyvhónap

Még a háború előtt jóval — a huszas évek derekán — különös ankétláz járta be a világot. Feltették a kérdést: ha az emberiségre valami kataklizma zúdulna s önt betessékelnék valami Noé-bárákába, milyen könyveket vinne magával? Olyan könyveket, amelyek leginkább jellemzik a mai műveltséget, amelyek a legkülönbek, legművészebbek és ön szerint a legismertebbek is.

Különös intellektuális játék volt ez. A körkérdést feltevő újság rendszerint tíz vagy száz könyvre korlátozta a bárkára (vagy időgépre) átmentendő könyvek számát; volt kérdező, aki nem így fogalmazta meg az ankétot, melyik művet, hanem úgy, hogy melyik író műveit; (akadt kiadó, aki könyvalakban is helyet adott ennek a »száz könyv« listájának a megfelelő válasszal és indoklással együtt, talán azért, nehogy készületlenül találja a nyájias olvasót az ilyen kérdés... s ez a könyv mint valamiféle memóriamankó került a könyvespólcra, hogy kit is érdemes szeretni és megmenteni a világirodalomból.) Mondom, az ankétláz során a kérdést feltették világhírű embereknek éppen úgy, mint az utca egyszerű járókelőjének... aztán a beérkezett válaszok alapján pontozták is az írókat és a műveket. A korszellemnek megfelelően természetesen a biblia vezetett akkor, az angolszász világban legalább is. Voltak, akik derűs fordulattal egy jó szakácskönyvre szavaztak, mások a villamosság egyszerű kézikönyvére, azzal az indoklással, hogy a legtöbb ember használja ugyan a villamosságot, de alapfogalmaival nincs tisztában... s hogy akar aztán világitani a bárka kikötési helyén, az új Araráton? Bernard Shaw áthúzta a kilenc pontot és csak egyre válaszolt: egy komplett angol lexikont kívánt magával vinni. Hadd lássuk — úgymond — az új kőbarlangban legalább a címszavait mindannak... amit nem tudunk.

Jöttek aztán olyan évek, amikor képzett tudósok és »nagy koponyák« azoknak a könyveknek listáját készítették el, amelyeket — Noé bárkájára való átmentés helyett — könyvmáglyára kívántak vetni. Lehet, hogy ebben az időben a Völkischer Beobachter

ugyanilyen ankétot végzett, a kis- és nagynácik gyakorlati támogatását kérve a könyvégető apparátus számára. Hátha kifejejtettek valakit a világ végtelen könyvesházából, akinek művei feltétlenül tűzbedobandók a városok és falvak főterein, az előírt könyvégető szertartás összes részleteinek betartásával.

A könyvnek, az emberi élet e legnagyobb kísérőzenéjének szinte öncélúvá vált élete van. S a legkisebb könyvtár — az egykötetes kalendárium — egy éven át megbecsült tárgy a házban, amíg a házigazda az újabb naptárt be nem szerzi. A nagyvárosok milliós könyvtáraitól egészen addig a csavargóig, akinek hátizsákjában egyetlen rongyoslevelű régi könyvet találtak... a könyvtáralapítás azonos törekvése él.

A könyv megbecsülésének — ugyanakkor propagandájának — új ünnepe a könyvnap, amely most nálunk mint a könyvnapok egész sorozata, mint könyvhónap öltött testet. Valahogy visszajára fordult az intellektuális játék, amely tíz vagy száz könyvre korlátozva kívánta megcsillogtatni az emberi művelődést. A művelődés tényleges erejének felmérésével — a »legszelesebb alap« érvényesítésével — az új jelszó: az egy könyv mellé még kilencet vagy kilencvenkilencet odavarázsolni, (ami nyelvünkön, minthogy varázslat nincs: kiadni és eladni), hogy aztán annyiból válogassunk.

A könyvhónap többféleképpen ünnepe a könyvnek. Visszacsgeng benne az eredmények egész büszkesége. Ahogy dr. Alekszandar Belics a beográdi népegyetemen megtartott és a könyvhónap megindulását jelző előadáson mondotta: »A könyv jelentősége sokkal nagyobb, semmint szavakkal kifejezhetnénk. A könyvekben van lefektetve az emberiség, minden idők és minden nép szellemi kincse... lelki tehetség és találékonyság a kulturális fejlődés ókorától a legkorszerűbb eszméig. S mindez mélyen, szépen és őszintén. Megtalálhatók bennük a filozófikus gondolkodás első jelei egész a legösszetettebb elméletekig a világ és az ember keletkezéséről... a legmodernebb anyagelvűségig. Megtalálhatók bennük az ég és a föld felé forduló ember egész lelkivilága, az egyszerű népballadától a lírai költeményig és Homéroszig, Shakespeare-ig, Molière-ig, Goetheig, Tolsztojig. S mindez az embernek van szánva, az ember munkájának.«

Gyakorlati lépcsőfokon a könyvkiadás feladata egy-egy nép irodalmában — a fentiek alapján — minél többet és minél válogatottabban nyújtani ebből a hatalmas anyagból. A könyvünnepe azonban nemcsak seregszemle, hanem akció is. Nem elég a felsorolás, a könyv kiadása — a könyvnek oda kell masírozni az olvasó elé, akár úgy, hogy elhelyezik a könyvtárak polcain és így teszik hozzáférhetővé, akár úgy, hogy az olvasó megvásárolja.

És ennél a szónál álljunk csak meg egy pillanatra. Egy könyv-

árus magyarázta nekem egyszer, hogy a könyveket nem vásárolják, hanem (a legtöbb esetben)... eladják. Kicsit kételkedve néztem rá: hát ez nem ugyanaz? Aztán elgondolkoztam: talán nem. Ha eladáson pusztán az erősebb propagandát, a hirdetést, a szép kirakatokat, a részletfizetési kedvezményt stb. értjük, akkor máris nem ugyanaz. Háttha még arra a szuggesztívebb rábeszélésre gondolunk, amellyel például egy könyvügynök keresi meg mindennapi kenyerét, úgyhogy a könyvet (még inkább a könyvsorozatot) eladja. A »magánkönyvtárak« alakulásának legtöbb esetben éppen ez az ügynöki rábeszélés volt az alapján, s így lett egy negatívum... pozitívummá. Talán nem ünneprontás, ha a könyv ünnepén ezt is szóvá tesszük.

Könyvkiállítások, könyvvásár, a nyilvános könyvtárak szervezeti és könyvvállománybeli megerősítése, irodalmi előadások, írói estek rendezése... talán ezek a könyvhónap legláthatóbb, külső jelei. Senki se higgye, persze, hogy mindezek tökéletesen elérik majd, amit maguk elé tűztek. A könyvkiállítás, mint a könyvkiadás erőpróbája, feltárja majd a hiányosságokat is. A könyvvásáron fokozott törekvés lesz ugyan a könyvek eladására... de lényegében ott is inkább a »vásárlókat várják majd« (olyan értelemben, ahogy a két fogalom — mint mondtuk — elválik egymástól). A közkönyvtárak, mint a könyvnapi rendezmények legaktívabb hordozói, minden tőlük telhetőt megtesznek majd... de azért bizonyosan majd marad elég helység, ahol továbbra is pókháló szövi be a könyveket vagy a könyvek helyét a polcokon. Marad elég könyvtár, ahol nem indul akció újabb beszerzésekre vagy a könyvtári tagok számának növelésére. És néhány sikeres rendezményen túl, irodalmi előadásokat, élőújságokat csak immelámmal tartanak majd. Bizony lesz elég helység, ahol éppen semmi nyomát nem látjuk majd a könyvnapnak!

A könyvhónapot mindezek ellenére olyan fejlődő, erős akciónak tartjuk, amely — esztendőnként megismételve — divatját teremti majd valamiféle versengésnek a könyv körül... és talán divatját az olvasásnak is. Ne becsüljük le ezt a szót, mint ahogy a vásár szótól se riadjunk vissza, habár nem egyszerű árucikkről, hanem szellemi termékről, tartalmas szép könyvről van szó. A divat szükségletet teremt (a könyvolvasását ez esetben) és elvezet a könyv csodálatos birodalmába. S aki egyszer odatévedt... rászokik s rendszerint híve is marad a betűnek.

Misztótfalusi Kiss István írja önéletrajzában: Sokszor úgy kiadtam a pénzemet a könyvnyomtatóknak, hogy kenyérvételre egy polturám sem maradt« (Később ő maga is »könyvnyomtató« lett, híres magyar könyvnyomdász, bár a pénz nem vetette fel akkor sem... úgy látszik őhozzá kevesen hordták utolsó polturájukat.) Úgy kiadtam a pénzemet könyvekre, hogy kenyérré nem maradt... milyen kegyetlen mondás időtlen idők óta annak, aki vá-

gyódik a könyvre. Mert aki nem vágyódik, így mondja: kiadtam a pénzemet másra... könyvvásárlásra már nem maradt.

Persze: minden pénz a könyvekre éppen olyan túlzás, mint semmi pénz. A könyv hangosan kopogtat ezekben az októberi napokban: kopogtat ablakunkon, behocsátást kér. (Morzsát kér csak — mondom. Elég nagy morzsát — válaszolod erre a mai könyvárakra gondolva.) A könyvhónap megcsillantat egy szót, értelme azonban nemcsak az a párszáz lap, az a fűzött vagy kötött könyvpéldány, amely a polcokon és a könyvkiakatokban fekszik. Hanem az a lépés is, amelyet... nekünk kell megtenni feleje.

Szabó Lőrinc

(1900—1957)

Ady Endrével a magyar líra csúcsra futott. Ady a nagy betetőző volt, és még az olyan ellentétes hajlamú és természetű emberek is mint Babits, azt érezték, hogy a líra meghalt, a költészetben új korszak kezdődik. Az úgynevezett régi Magyarország minden kérdésével és minden társadalmi átkával teljes orkesztrációban Ady Endre költészetében zúg fel utoljára. Az ő útját követni nem lehetett annak, aki a nagy költészet igényével indult. Ez természetesen nemcsak a költészet formai, költészeti jegyeire vonatkozik. A magyar forradalom leverésével, az ellenforradalom győzelmével, a világ új arculatával, amelyen a legékebb jegy a szocialista forradalomból győztesen kikerülő friss és lendületes szovjet állam léte volt, az egész emberi élet, társadalmi problematika új szempontjai villannak fel, az élet új megfogalmazást nyert általában és külön a fehér terror Magyarországon. Ez az új kor nemcsak más erkölcsi költőt követelt, de hígabb is volt, mint a forradalom szelét fúvó és Adyt körülengő levegő. Elsősorban a választás kérdése merült fel. Csak három út állt az író előtt: a dzsentris úri, a nyugatias polgári és a proletársors és eszmevilág vállalása. Minden frissen jelentkező költő e három között választhatott akkor.

Szabó Lőrinc, aki irodalmi csodagyerekként robban bele az irodalomba, nem is verseivel, hanem műfordításaival, az arany középszer útját választotta és Babits Mihályt mesteréül. Az ipari munkáscsalád sarja a majdnem legkisebb ellenállás vonalát vállalta, a polgárit. Ez az út volt aránylag a legveszélytelenebb a huszas évek kezdetén és a legtöbbet ígérő is. Ez volt a kor költészete és még olyan ember is a hatása alá került, mint József Attila, aki sorsa és származása adta immunitásban élte le életét. Nem kell tehát csodálkoznunk, hogy a fiatal Szabó Lőrinc első verseskötetében a klasszikus polgári témák bukkannak fel, elsősorban

a természeté. Sőt, ez még tiltakozás is a kor uralkodó rendszere ellen, annál is inkább, mert a magyar polgári irodalom legjobb képviselőiben szemben állt az uralkodó kurzussal (Babits, Tóth Arpád és Juhász Gyula is ide tartozik). Az »ember helyett természet« elv Szabó Lőrinc költészetének uralkodó elvévé vált e korban. Mintha légüres, társadalom nélküli, embernélküli világban volna, amelyben csak fák, virágok, napfény és évszakok élnek és hely legfeljebb két ember számára van csak. Ez a fiatal pogánykodás még valóságos társadalmi élményeket takar. Elég csak a természet patyolatából kivillanó néhány megállapításra gondolni:

Valamikor azt hittem, hogy sokat
fogok használni, sokat ártani, —
ma már látom, a sorvasztó idő
túlgyorsan arcomra öregedett
s máris kikezdte szemem erejét.

— mert mondd, barátom: ér-e valamit
egyik napról másikba halva lassan
megérni s észrevétlen elrohadni?

(Tétlen jövendő)

... gyöttelelem
öntudatra ébredni: nincs sehol
valóságos cél, hitre érdemes.

... Nekem
üres a lélek s a test alacsony: soha
nem fogok igazán örülni, mert
antik romok s modern ígéretetek
között a beteg századok fölé
szívárványhidat építve szavam
hitelenség szava s gondolatom
a halál csiráival születik.

(A halál csiráival...)

És ha ezekhez hozzávesszük még néhány hasonló felkiáltását — (Nem értem a világot; azt hiszem nincs célja; — miért is volna?), és az országon ülő rémület frappáns megfogalmazását Rutilius levelében:

... Itt
nem sárkányfogak, de a butaság
magvaiból kikelt nép most az úr;
most karddal s törrel leskel a bozót,
most veszett farkasok tanyáznak a
faluk alatt és partjaik között
vonaglanak a megrémült folyók.

valamint végső következtetésként a tanulságot: »A legjobb semmit se várni«, — akkor előttünk áll a költői ígélet és a költő valóságos útja, további fejlődésének döntő jellegzetessége is. A rezignáció, amely kicsap már ebből az életörömből is, pontosan jelzi a költő következő állomásait: magábafordulást, a társadalmi témák mellőzését vagy olyan tág és általánosított kezelést, hogy elveszítve minden valóságos kapcsolatot a konkrét társadalmi és az ebből következő emberi pillanattal, általános emberivé válnak. Szabó Lőrinc ekkor válik végérvényesen polgárrá, a városi létforma költőjévé, érzésvilágának megszólaltatójává, ekkor burkolódik bele a nyugati kultúrának, úgylátszik, mindentől védő palástjába és a társadalmi ember elsorvad és elsatnyul benne. Ekkor válik költészete, ha magas síkon is, de átlagköltészete, szabállyá, iskolapéldájává annak, hogy a költő nemcsak elítélheti a rossz társadalmat akkor, amikor elfordul tőle, de hallgatólagosan megnyugvást is takar, kibékülést vele.

Szabó Lőrinc azonban tudatos költő, aki nemcsak ösztöneivel az, hanem minden pillanatban, minden idegszálával emlékezik kétezer év költői hagyományaira is. Szabályos és pontos versek születnek keze nyomán, de ki ne venné észre ezekben a hibátlan és sebezhetetlen versekben a fogyó életet a költő körül? Az elzárkózás csak pillanatnyi mentség lehet, ha tovább tart, mérgeit szétfuttatja az egész költői természetben: sorvaszt. Ilyen perspektívából valóban megdöbbenően hat tragikus akcentusaival sóhaja:

Könnyű volt élni, amikor még
csak föld meg erdő érdekelt.
Most, mintha a rabszolgája volnék,
a pénz és a város vasra vert.

(Elveszett vígasz)

A nagy lehetőségek, a nagy költészet temetője ez a hangulat. Hiába a találat pontossága: »Vaskorban élünk, nincs mit menteni« és kérdése: »emberek vagyunk még?« a költő Szabó Lőrinc mindinkább a különféle békét és nyugalmat ígérő útján halad. Csak a maga szívverése dobban fel verseiben, az emberek, a táj némán élnek körülötte. Fojtogató a magánya? Önmaga húzott falat maga körül. A magáramaradt ember visszhangtalan hangja csendül meg: »Úgy kéne már, hogy enyhüljön bennem ez a szomorú és bizalmatlan, örök társtalanság, de mindenkitől félttem magamat, szabadságomat, nem tudok örülni fenntartás nélkül, és így születik meg az önzésből a lelkifurdalás« (Nem nyúlok hozzád...). Pontos jellemzi költői állapotát, amikor azt mondja, hogy csak a maga kis muzsikáját hallja a teljes zenekar időtlen zúgásában, igaza van és híven festi helyzetét, amikor maga körül »értelmetlen világok« úszását látja »kék tereiben az időnek«. A költő önkörébe zárul, a magának épített falat a világ felé már nem tudja

szétrobbantani. Az animális lét az ihletője és a nagyobb emberi világ helyett csak a »belső végtelenben parányi szellemünk riadtan széttekint«, csak »most már mi világitunk magunknak« és a »győztes vereséget« emleget, a pirrhuszit. Önmagát megteremtette, de egész világot veszített el cserébe. A korral különbékét kötő költő elkerülhetetlen áldozata ez. Mert egy embertelen társadalommal nem lehet békét kötni. Igaz, nem úgy képzelte el a békét, ahogy a valóságban élni kényszerülte, de ez ma már, a valóságos út és életmű ismeretében, más jellegzetességekben mutatkozik. Akkor jellemző szimbóluma volt létének a szamártövis.

Lilabóbitás útszéli gyom,
 árokpárt árva éke,
 talpig fegyverbe öltözöl,
 pedig lelked csupa béke.
 Neved gúnyolva mondja: számár!
 s gyűlölve mondja: tövis!
 Pedig te csak élni akarsz, ha hazád
 mostoha is.

Nekem szép vagy, dacos virág,
 sivatag utak éke;
 hol az élet mást megöl, te megállsz,
 talpig fegyverben a béke;
 és mintha tudnál valamit,
 barátságtalan, bús virág,
 amit nem tudnak, csak sasok
 és katonák.

Mozdulatlan katona vagy:
 befelé őr, őre magadnak!

(Szamártövis)

Pedig a költőt a halál kísérte immár. És a testté. És megindul a nagy költők igazi útjának ellentétéként: visszafelé, a különbéke útján. Az élet igazi sodrában, ha még annyira tragikus is az, és egyéni életünkre a halál kikerülhetetlenségének, a meggyilkolt-ságnak sötét árnya borul is, a költők legmagasabbra emelkedhetnek fel emberségben és költészetben egyaránt. József Attila, majd Radnóti Miklós életútja beszédesen példázzák ezt az igazi utat. Szabó Lőrinc költészete éppen ebben az időben, a harmincas évek derekától kezd sekélyesedni, levegőtlenné válni, szürkülni. Míg amazok az ember gazdag tartalmaival gazdagodtak állandóan és a halál, amelynek víziójában Szabó Lőrinc is él, nem a szavak, nem az egy ember problémája náluk, hanem az a fasiszta pusztítás, amely fekete felhővel éppen abban az időben fedi be egész Európát és gyilkolja a költőket, szedi az áldozatokat. Az ekkor már mindinkább jobbra csúszó Szabó Lőrinc nem érthette meg a kor

valódi szavát és nem látta meg, hol a valódi igazság, hol a költő helye ebben a küzdelemben. Már csak az ember él, de nem a költő is, vagy legalább is nem az a költő, akinek szimpatikus arca első köteteiből nézett felénk. Ime a példa:

idézlek bíró!... S hiába idézlek:
nem láttam én, mi a jövő, az élet!
nem látom ma se!... Ma sincs sehol ablak...
Vakon vágok éveknek és utaknak
s mire kiderül, mit és miért tettem,
már időtlen kísértet lesz belőlem.

(Kísértet)

Ez az életézés természetes következménye és logikus befejezése életútjának. Aki csak önmagának és önmagáért beszél, az a kezdődő világégésben is iránytalanul tétovázik. Jellemző a magatartására: »alkudj meg és élj, ez is elég« (Fiatalokhoz) és ez azután emberi és költői magatartásának legfőbb jellege lesz. Két, általunk még ismert kötete, a *Harc az ünnepért* és a *Régen és most* (1943), már ezt a válságot jelzik. Szív nélkül szólnak szavai és mikor népe és az egész világ központi kérdése a lét vagy a nem lét, a szabadság vagy a fasiszta rabság alternatívája volt, őt a szerelem másodvirágzása köti le. Olyankor volt ez, amelyben a pusztaság lett volt a kérdés, minden más mondvacsínáltnak tűnik. Szabó Lőrincben ekkor már csak a rutin dolgozik tovább, de nem a valódi világ küldi vele üzeneteit az olvasóhoz. A költő önkörébe zárult.

Költő volt Szabó Lőrinc, a XX. századé. Éppen az ő költészetében látszik meg a magyar irodalomnak és külön a polgárinak, az a magas szintje, ahová a Nyugat-nemzedék felvitte. A városi költője volt, a városi polgár problematikáját boncolta könnyen hevílőn, gyors kifejezőképességgel, nagy megjelenítő erővel. Egész költői pályája pedig példája annak az egyszerű ténynek, hogy különbözőségében élni egy rossz társadalommal nem lehet büntetlenül. Főleg nem lehet írni a nagy költészet igényével. Szabó Lőrinc így áldozata is korának, önmagát tálalta fel a rossz isteneknek.

Most, hogy meghalt, hogy emberi élete is végére ért, talán nem hangzanak keményen ezek a már régebben halott költőt jellemző sorok. Nagy ígérete volt a magyar költészetnek. Aki húsz éves korában nagy invencióval a saját költészeté helyett Omar Khayyam, Coleridge és Shakespeare hivatott tolmácsolója volt, mire negyvenéves lett, megtörtén és csalódottan alig talált valódi költői szavakat saját léte meghatározásához és erőt saját élete igazi eléréséhez.

És ez a költői halál szomorúbb és leverőbb, mint az árral szembeúszóké, a Radnóti Miklósoké, Goran Kovacsevicsoké, Garcia Lorcaké. Gazdag terméséből az idő és a jövő nemzedékek megörzik majd, amit érdemesnek találnak. Hitünk szerint a fiatal

Szabó Lőrinc él majd legtovább és a műfordító, aki hatalmas műveltségével, nagy költői intuícióval múlt korok halott költőit szólaltatta meg magyar nyelven.

Végezetül pedig iktassuk ide két sorát, amit mottónak szántunk ez írás elé, s amelyben egész költészetének összefoglalását látjuk:

»Reggeltől estig menekültünk
és nem jutottunk sehova.«

(Rabok)

1957 októberében.

Bori Imre

A szovjet film útja

EGY MŰVESZI ALKOTÁS, akár képzőművészeti, akár irodalmi mű, csak akkor lesz igazán naggyá, ha tartalmi és formai szempontból egyaránt a kor kifejezője, tükröje. A vulgarizáló, persze, azt állíthatná most, hogy akkor végeredményben minden művészi munka ilyen, mert hisz alkotója nem képes kilépni saját lényé és kora adottságainak és szellemének határaitól. Így hát még a legindividualisztikusabb önmarcangolás és önleírás is kora levegőjét árasztja magából, az emberi társadalom létformáinak és időszéri problémáinak bármiféle szemszögből történő megvilágítása is kordokumentum...

A maga látszólagos ésszerűségében ez az állítás csakugyan igaznak tűnhet. Ezek a tények azonban még nem emelnek minden művet a nagy alkotások közé. Mert a nagyság egyik legalapvetőbb attribútuma a haladás előmozdítása is. Ha abban a műalkotásban nincs olyasmi, ami felemel, ami meggyújtja az emberben a szépség szeretetének és az alkotó buzgalomnak nyugtalanságát, ami nemesebbé és egyetemesen emberibbé teszi értelmét és érzelmeit, — az ilyen mű lehet ugyan kordokumentum, tükröz is, de — semmire sem nagy mű. Nem

beriséget, amely megihletli a jövőendő nemzedékeket.

ENNEK A MEGFOGALMAZÁSNAK talán túlságosan szabály-ize van, s némileg a doktrinák merev korlátaira emlékeztethetné az olvasót. Mégis, szükségesnek tartottam előre bocsátani, mert a szovjet filmművészetről kívánok szólni, amely olyan történelemformáló nagy esemény ihletadó nedveiből táplálkozott, amilyen az Októberi Forradalom volt, még sem tudott azzá lenni, amit e művészet kedvelői elvártak volna tőle. A kezdeti nagy fellángolások, lázas újat kereső és teremtő esztendőik időszaka után, a Forradalom kimeríthetetlenül gazdag poétikus hősiességének és új, magáratalált embert formáló, tüzes lendületet árasztó nagyszerűségének megörökítése helyett, a szovjet filmművészet beleeragadt a napi politika pragmatizmusának kátyujába, s e korszak lélekcsúfító torzításainak következményeit még sokáig nem fogja tudni levetkezni magáról. Ezért állítottam cikkem elé ezt a talán túlságosan is mereven hangzó megfogalmazást. Mert a csaknem negyvenéves szovjet film művei között csak azok lettek igazán naggyá, amelyek híven tükrözik a korszakot alkotó nagy napok embereinek és eseményeinek képét, amelyekben ott lobog a szocialista

ember széles humanizmusának melege, s amelyek mind e tulajdonságok folytán ihletőivé lehetnek a szovjet hazá és más országok új távlatok felé vágyó és metelőlő nemzedékeinek.

Kár, hogy ez ünnepi napokban a szovjet filmművészetről szólva, nem írhatunk csupa dicsérő jelzőből álló méltatást, kár, hogy e művészet nem lett azzá, amivé lennie kellett volna: — a nagy Forradalom csodálatos szépségeinek és félelmetesen megrázó nagy viharának tükré...

A CÁRI OROSZ FILMGYÁRTÁS rövidéletű hagyományain épült fel a szovjet filmművészet alapja. 1896 tavaszán egy orosz újságíró beszámolt lapjának arról, hogyan hatott rá első találkozása a filmmel, a párizsi Aumont-kabaréban. — »Ennek a találmánynak forradalmi jelentősége lehet« — írja cikkében — »de félt, hogy a helyett, hogy a tudomány és az emberi társadalom előrehaladásának ügyét szolgálja, a vásári tömegek szórakoztatását tűzi majd ki céljául«...

E cikk írója később a szovjet filmművészet egyik patrónusa lett. Úgy hívták: Maxim Gorkij.

Tíz évvel e cikk megjelenése után Alexej Drankov már megalapította az első orosz filmgyárat Szentpétervárott. 1907-ben el is készült az első, 285 méter hosszú orosz művészfilm: Borisz Godunov. A következő évben Drankov megfilmesíti a Sztenyka Rázinról szóló legendát. E filmek nagy sikere más vállalkozókat is e műfaj ápolására serkentett. Még egy vállalat létesül Peterszburghban, Vladimir Goncsarové, akinek első filmjét a Pokoritelj Sibiri-t (Sibéria meghódítója) 1909-ben mutatták be. Egy évvel később elkészül a Szevasztopolszkaja abaróna (Szevasztopol ostroma), amelynek nagy hatása volt a Forradalom el-

ső filmjeire. Ez a film, amelynek külső felvételeit a cselekmény színhelyén készítették, s amelyben közel négyszáz statiszta vett részt, már 2000 méter hosszú. Ugyanilyen nagyra méretezték filmjüket Jurij Protazonov és Vladimir Gardin Tolsztoj Háború és béke c. regénye alapján 1915-ben.

Az orosz filmgyártás igen nagy fejlődésnek indult az I. világháború idején. Ennek legvilágosabb bizonyítéka az, hogy évente nem kevesebb mint 500 művészfilm készült a pétervári és moszkvai műtermekben. E korszak utolsó alkotása a Tolsztoj-műből készült Szergej atya c. film volt (1917), amelyet Ivan Moszjukin főszereplésével Volkov rendezett. A film egyik teljesen megőrzött példánya a Jugoszláv Filmtárban is megvan.

LENIN GYAKRAN HANGSÜLYOZTA a film roppant fontos szerepét a népnevelés és a szocializmus eszméinek propagálása terén. Az ő kezdeményezésére a szovjethatalom már egy évvel a forradalom kitörése után, amikor még országszerte véres harcok folytak és más, fontosabb szükségleteknek is híján volt a fiatal köztársaság, nagy pénzeszközöket utalt ki a filmgyártás felújítására. Ugyancsak ő volt az, aki éber szemmel ügyelt arra, hogy a megújuló filmgyártás új szellemben is induljon meg.

Ez, persze, nehéz volt. A szovjet filmnek hosszú évekig a régi káderekre kellett támaszkodnia, akik parazita-módra költöttek a nagy dotációkat és csak immel-ámmal voltak hajlandók az új rendszernek dolgozni. Ezért az 1919 nyarán nacionalizált vállalatoknak újra megengedték az üzleti hasznot is hozó munkát, lehetővé tették a magánkezdeményezést is, de mikor ez az új szellem már annyira elhatalmasodott és olyan visszataszító formákat kezdett öl-

teni, hogy a közvéleményt is megbolygatta, 1924-ben megalakult az egész filmgyártást felölelő állami, egységes »Szovkino« vállalat. Időközben kialakult a fiatal, marxista gondolkodású káder is.

A SZOVJET FILM ELSŐ ÚT-TÖRŐJE ugyan nem volt már fiatal. Lev Kulesov már a cári időkben is rendezett. A »rendezett« fogalmát nem kell tévesen értelmeznünk. Abban az időben — és még sokáig azután — ezek a filmek inkább csak megfilmesített színi előadások voltak, mint a szó igazi értelmében vett filmek. Kulesov volt az első, aki némileg filmszerűbb műveket kezdett alkotni és eszméit (amelyek abban az időben, Oroszország számára valóban újszerűek voltak) néhány elméleti brosúrában is kifejtette. Ő vezette be a híradókat, amelyek leginkább az újjáépítés eseményeit mutatták be és művészfilmtéoriájában is erőteljesen követeli a dokumentáris életvalóságot. Amennyire merev és káros volt a filmszerűség szempontjából az a Kulesovi-elv, annyira hasznos is volt, mert valójában nem volt más, mint homályos menekülési vágy a festett kulisszák közt poshadó színpadi ábránd-világból az egészséges realizmus felé!

De e teóriák még igen kezdetlegesek voltak és Kulesov első jelentősebb művészfilmje, a Polikuska (1922), amelyben a moszkvai Művész-Színház előadását örökítette meg, még mindig csak filmszalagra vett színi előadás volt. Második filmjében már jobban érződnek az új felfogások. Ez az 1924-ben készült Neobicsajnije prikljucsenija Misztera Veszta v sztranje baljsevikov (Mr. West különös kalandjai a Szovjetunióban). Lelkes követőre találtak Kulesov »életigazság-kereső« kísérletei Dziga Vertov személyében, aki 1929-ben elkészíti Ember a felvevőgép mögött (Cselavjek sz kino-

aparaturom) c. montázs-kísérletekkel telt, szürrealista asszociációkra épített dokumentum-filmjét, melynek tárgya ugyancsak az újjáépítés lendülete volt. A Kulesov és Vertov köré csoportosult művészek legfőbb célja az volt, hogy kizsorítsák a színpadiasságot a szovjet filmekből, s műveiket témájuk és formájuk tekintetében egyaránt közelebb hozzák a való élethez és filmszerűbbé tegyék.

AZ ÚJ IRÁNYZAT IGAZI NAGYMESTERÉT azonban mégis a színház adta a szovjet filmnek: Szergej Eisensteint, aki a Vertov által megjelölt csapáson indult ugyan el, de a maga zsenialitásából eljutott azokig a csúcspokig, ahonnan példát mutathatott a későbbi film-művészek egész sorának, — tanítójukká és eszményükké válva. Mint a híres Meyerhold tanítványa, eleinte a moszkvai Proletkult-színházban rendező. Ez a színház a kísérletező avangárdisták menedékhelye volt. Klasszikus tragédiákat játszottak itt kubista díszletekben és a kollektívizmus erejét kifejező szavalókórusok léptek fel a legihetetlenebb jelmezben és világitásban. Minden begyepesedett formának hatat üzenve, a nagyon is szó szerint vett művészi forradalmat ápolta ez a színház. A mayerholdi absztrakciók és Vertov verista »életiz«-teóriái sehogyan se voltak közös nevezőre hozhatók. És mégis: — Eisenstein megvalósítja ezt a szintézist. Mégpedig már első filmjében, a Potyomkin-cirkálóban (1925), amelyben a cári hadihajón 1905-ben kitört lázadást dolgozta fel mindmáig utolérhetetlen kifejező erővel. Ez a mű szerzett tekintélyt világszerte a szovjet filmnek és a szovjet rendszernek általában. Berlinben egyszerre 90 mozi játszotta, a cenzura megnyirbálta, megnyomorította, de még így sem tudta belőle kigyomlálni a forradalomra szító ellenáll-

hatatlan erőt. Chaplin azt mondta rá, hogy »a világ legjobb filmje«. Hires »Odesszai lépcsők« néven ismert jelenetében a világ minden rendezője tanulta a montázs ördögösségeit. A népeket pedig, osztálykülönbség nélkül mély, figyelő gondolkodásra készítette. Ez volt az a film, amelyről Lenin álmodott, de amelyet már nem láthatott.

EISENSTEIN VALAMENNYI FILMJE magán viselte az erőteljes alkotó-zseni egyéni bélyegét. Ott volt a Harc a földért (Generalnaja linija 1929) a forradalom 10. évfordulójára készült Október, Alekszandr Nyevszki (1938) és a Rettenetes Iván cárról készült befejezetlen film-trilógia. A lángeszű filmalkotó lelkes szíve dobog a Mexicóban és Mexicóról készült ugyancsak trilógiának tervezett Que viva Mexicó anyagában is (1931).

De Eisenstein sehogyan sem tudott belenyugodni a szovjet művészekre a sztalini idők folyamán rákényszerített konformizmusba, nyugtalan szelleme nem tudott beleilleszkedni a napi politika szükségletei által megszabott merev keretekbe. Ő a szocializmus és a Forradalom propagálását másként fogta fel. Nem tudta mi az a »szocialista realizmus«, képtelen volt ennek az irányzatnak a szellemében dolgozni. Ezért hosszú éveken át háttérbe volt szorítva. Sztalin nem szenvedhette. A világtekintélyt élvező és otthon is istenített művész és Sztalin néma birkózása egészen Eisenstein haláláig tartott. Sztalin betiltotta a Rettenetes Iván trilógia második részét, a Potyomkin pedig, mint »elavult« műalkotás a filmtárak porában enyészett. Eisenstein pedig csaknem kilenc évig nem dolgozott.

Sztalin meghalt, de a Potemkin-cirkáló még ma is az Októberi forradalom szimbóluma...

A SZTALINI KOR a szovjet filmművészet csaknem teljes visszaesésének szomorú időszaka volt. Megszületett a »szocialista-realizmus« fogalma, amelyet a zsdanovi propaganda túlbuzgó prófétái úgy magyaráztak, hogy a szovjet ember nem lehet se rossz, se ingadozó, hibái és jellembeli fogyatékozságai csak a hatalmuktól megfosztott osztályok képviselőinek lehetnek. A szovjet élet rózsaszín, a kulákok feketék. Minden legálább tiszser úgy van, ahogyan nincs.

A szocialista realizmusnak erről a vulgarizált fogalmáról a sztalini időkben közzsájon forgott (persze titokban) az alábbi anekdóta: Volt egyszer egy önkényúr, púpos és bandzsál, egyik keze sorvadástól rövid és tehetetlen, egyik lábára pedig béna. Nos, ez az uralkodó kihirdette, hogy le akarja festetni magát. De feltételei elfogadhatatlanok voltak, mert azt követelte, hogy a kép élethű is legyen, de szép is. Mikor már vagy tíz festő életével és száműzetéssel fizetett kísérletezéseiért, jelentkezett egy, akit nem rettentett el elődei sorsa. Kivezette a diktátort az erdőbe, és lefestette mint vadászt. Egy fa mögé állította, hogy ne látsszék a púpjá, puskát adott a kezébe, hogy ne látszék a kéz betegsége, célzás céljából egyik szemével hunyorítania kellett, s így nem látszott, hogy bandzsít, le is kellett térdelnie, tehát sántaságát is sikerült álcázni. A portré sikerült, és még ma is azt mesélik e nagyérdemű művészlől, hogy ő volt az első »szocialista realista« festő!...

Ahogyan ezek a vulgarizálók a »szovjet valóságot« bemutatták, nem volt más, mint e valóság meghamisítása. Nem volt sem Dziga Vertov életvalósága, se Kulesov ábránd-világa. Hanem mindkettőből csak annyi, hogy meg ne árt-

son a propagandának... Az a kevés poézis, az az elenyészően kevés igaz humanizmus, ami belopózhatott e filmekbe, kevés volt ahhoz, hogy a kilógó lólábát eltakarja. És a világ, amely eleinte remélte, hogy ez csak átmeneti betegség, kezdte unni, majd lassan bojkottálni is az egy kaptafára készült filmeket. Ami tekintélyt valaha Eisenstein, Pudovkin és Dovzsenko szereztek a szovjet filmeknek, azt a pragmatizmus korának sikerült lerombolnia. E szomorú korszaknak voltak ugyan nagy rendezői és nagy filmjei, de valamennyire letörölhetetlenül ráütötte bélyegét a »legbölcsebb vezető« szeszélye.

MEG KELL MÉGIS EMLÍTENÜNK néhányat a nagy művek közül. Itt van Vsevolod Pudovkin-nak a Gorkij-regényből készült Anya c. filmje (1926), a Vihar Ázsia felett c. műve (1929) és Dovzsenko Föld c. filmje (1930). A legátütőbb világsiker Nikoláj Ekk Út az életbe c. pompás műve aratta (1931), amely a fiatalok bűnözők átnevelésével foglalkozik. Itt van továbbá a Vasziljev testvérek Csapajev c. filmje (1934), továbbá Dzigan A kronstadtiak c. remekműve (1936) és végül Mark Donzskoj Gorkij-trilógiája (Gyermekkorom 1936, Emeberek között 1939 és Egyetemeim 1940).

Voltak említésreméltó filmek a Nagy Honvédó háború idején is, a szovjet emberek önfeláldozásáról és hősi harcáról, készült néhány történelmi tárgyú és az Októberi forradalmat bemutató félig dokumentum, félig művész-film is, de a nagy filmek kora lezárul 1936-tal, amikor a sztalin diktatúra teljesen uralomra jutott. Majd húsz esztendő telt el ezzel a szovjet filmművészet. És ami még rosszabb, elvesztette azt a tekintélyt is, amit úttörői, első nagy mesterei szereztek neki.

A XX. PÁRTKONGRESSZUS és a szovjet szellemi életben megindult általános megújulás természetesen a filmművészet terén is éreztetni hatását. A még mindig igen nagy számban jelentkező régi szellemű szovjet film mellett, itt-ott felbukkannak néhány olyan mű, amelyből arra lehet következtetni, hogy a szovjet film újra megtalálja magát, sőt tartalmi és formai szempontból is minőségi előrehaladást mutat majd fel nem sokára. Ez a folyamat, persze, nem lehet s nem is lesz túl gyors. A régi és az új birkózása a szovjet közéletben és a művészetben is igen hosszú és bonyolult folyamat. De már eddig is kétségtelenül megmutatkozott, hogy a szovjet emberek kezdenek ébredezni e szomorú emlékmű két évtized lidérces ködületéből, hogy új erők serkennek bennük, hogy szélesebb lendülettel ölelik magukhoz az életet, hogy csak most fedezik azt fel igazán. A szocializmus csodálatos erőket bonthat ki az emberekben, a Forradalom nagy napjainak felelevenítése új tüzeket gyújthat bennük, jözanít és ugyan akkor a lendület mámorával részegíti az új távlatok felé szárnyaló emberi lelket. Talán rájönnek majd a szovjet művészek is arra, hogy az élet hősi patétikáját nem kell mindig külsőleg is patetikus nagy események véráztatta barikádjain, lengő zászlók alatt keresni, hanem ott, ahol a forradalom születik, s ahol legmélyebbre hatol tüze: — a kisemberek mindennapi, benső életében. A Negyvennegyedik c. film hírnöke ennek az új felfogásnak, amely az emberi lélekre akar leszállni, s a hőst nem jelszó-puffogatásban keresi, hanem énje legbensőbb tüzeiben.

HA ÁLTALÁNOS ÉRTEKELÉST is akarnánk e nagy vonalakban felvázolt tanulmány-féléhez fűzni, akkor leszögezhetnénk a

szovjet filmek néhány alapvető pozitív és negatív szakmai tulajdonságát is. Első megjegyzésünk az volna, hogy a szovjet filmek zöme nem eléggé modern. Még ma, csaknem negyven év után, a cinemascope-technika bevezetése után sem. Alig van film, amelyben ne jelentkeznék a cselekményen kívül álló, magyarázó, mesélő szpiker, a némafilm-időkből tartozó magyarázó feliratok; a szovjet filmek képzőművészeti naívak, (mintha Eisenstein soha sem élt volna!) a smink rossz, színpadiasan feltűnő és a színek is geraszimovian plakátszerűek.

Ezzel szemben talán a világ egyetlen filmművészete sem teremtette meg a népből származó hús-vér emberalakok olyan sokszínű plasztikus arcképcsarnokát,

mint éppen a szovjet film. Ezek az emberek hamisítatlanul talajos típusok, sajátos értékei a szovjet filmeknek. Ha majd a szovjet művészek mélyebben is elmerülnek e kiapadhatatlanul gazdag emberanyagba, akkor lesz e művészet csak igazán nagygyá. Mert minden művészet alfája és omegája: az ember. Az, aki az eseményeket formálja, s aki maga is formálódik ez események üllőjén. Épp e gazdag emberábrázoló készség a legbiztosabb alapja a szovjet film megújulásának. Van ott sok új eisensteini erejű művész, jó és őszinte marxista, aki fölé nem kell leckéztető tútor, csak fel kell szabadítani a bennünk szunnyadó alkotó-erőket. S akkor megszűnik az a fölfelé ívelő vonal, amely a Potyomkin-cirkálóval indult.

A zentai festőtelep hatodik tárlata

Egy pillantás elég, hogy lás-sam: a tárlatról kell itt beszélni, nem a képekről. Mert nem a képek a tárlat, hanem az, amit ez a tizenegy festő negyvenöt képe együtt jelent. Az egyéni stílusalkotás, az eltérő kvalitások ellenére is valami közöset vélek leolvasni a képekről, ami az összetartozásnak különös hangját csendíti ki. Valami közös következtetésre jutottak a festők: ez az első benyomásom, ahogy átfutok mármár a műcsarnok előkelő és elkötelező nevével új kiállítási terem paravánjai között. Zoran Petrović perszonalifikált gépei, Sáfrány kő roínak misztikumuma, Ács újszerű nyitott és világos felületei, Konjović szédítő erejű vásznai azt mondják, hogy az alkotóknak mindinkább sikerül megszabadulniok a tényeiben adott világtól anélkül azonban, hogy végletesen elvonttá válnának. Ezen a tárlaton nem az utánzás ösztöne, hanem a teremtés öröme jut kifejezésre. Zoran Petrović és Sáfrány — a hatodik tárlat forradalmárai — eljutottak ennek a felfogásnak végső következtetéséig. De hogy milyen merészen ível a fejlődés vonala nemcsak náluk, hanem jórészt a többieknél is, mi sem látatja jobban, mint az, hogy nemrég még a táj festői lehetőségeit

kutatták, a helyi színeket, a kuriózumokat keresték az épületekben és más objektumokban, most viszont az itt lejegyzett anyagot általánossá teszik, egyenletesebb festői nyelven szólaltatják meg. Őt-hat éve a tárlatlátogató is még azt vizsgálta, hogyan fogalmazta meg a festő az ő szűk világát, tereit és utcáit, s örült, ha a vásznon felismert egy ismerős szögletet, házat, utcát. Élénken emlékszünk az első tárlat képeire, amelyeken — sokkal inkább, mint ezeken — a tárgyi valóság adokvát képe rajzolódott ki :a tiszaparti nagymalom, a hídfeljáró romos épületei, a Mária utca zezgugos vonala a maguk fizikailag meghatározott alakjukban és térbeliségükben. A nagyobb merészségek közé tartozott, ha a képen a nagytemplomról lemaradt a toronyóra. A hatodik tárlat nem nyújt ilyen naív örömet, de a tárlatlátogató ma már nem is ezt keresi.. Azt hiszem, ez a legnagyobb eredmény, amit a telep eddig elért a tömegek festészeti kultúrájának fejlesztésében. Akár számokkal is érvelhetünk: a megnyitó társadalmi esemény-számba ment. A kétszáznál is több érdeklődő megjelenése azt bizonyítja, hogy a tárlat a kultúrélet jelentős mozzanatává nőtt a tiszamenti kisvárosban. Ennyire gyara-

podott a komoly műbarátok száma, akik szigorúan számontartják a mozgalomnak és festőiknek fejlődését. Ez annál is örvendetesebb, mert egypár évvel ezelőtt még így kellett írunk ugyanerről a közönségről: »A telepnek ezidő szerint még két fronton kell harcolnia. Tanúi vagyunk ugyanis egy érdekes, de természetes jelenségnek: annak, hogy milyen távolról követi társadalmi fejlődésünket az ideológiai felkészültség. A képbe-mutatók közönségének jórésze még ma is a polgári kor esztétikájának és idealizáló hajlamainak ad akaratlanul is kifejezést, amikor problémátlan, mindenki számára érthető festői formanyelvet követel a művésztől. Ezt pedig abból a polgári kényelemszeretetből teszi, amely borzong a nem mindig kényelmes, harmonikus vagy idillikus valóságtól. Ez az egyik front.

A másikon azok állnak, akik éppen a fent említett eszményekkel tévesztik össze a szocialista művészet feladatait, akik a festőtől nem a valóság művészi és egyéni megragadását, feloldását és kivetítését követelik, hanem magát a valóságot szeretnék a képen ábrázolva látni.«

Az első tárlat kisszerű, kisvonalú tájfestészetéről a hatodik tárlatig nagy az út, s lemérhető a fejlődés eredménye. A festő elkanyarodott hat évvel ezelőtt hirdetett felfogásától, új világot teremt magának, elkerülve a tárgyilagos ábrázolást, inkább intuíciokat ébresztget, a tényeket újjárendezi, formailag erősen átértékeli. Mindez elsősorban azoknál szembetűnő, akik már hat évvel ezelőtt is itt voltak. Ez bizonyítja leginkább a művésztelep elhivatottságát az új piktúra kialakításában.

MEGHALT JAN SIBELIUS

Élt 91 évet. Helsinkiben, Berlinben, majd Bécsben tanult zenét. Zeneszerzői munkásságának első szakaszában bámulatos tehetséggel és rendkívüli tudással régi finn népmesékre komponál zenei illusztrációt. Hamar kitűnik a finn kolklórhoz nagyon közelálló eredeti stílusával. Gyönyörű szimfonikus poémái, melyekhez az »ezer tó országának« sajátos hangulata és festői tájai, lángoló hazaszeretete és a nemzeti mítosz adtak ihletet, a finn zene új stílusa kialakulásának kezdetét jelentik. Alkotásának második szakaszában mindinkább eltér a programatikus zenétől, művészete elmélyül, befelé orientálódik, műveiben a tiszta instrumentális domborodik ki. Komponál kamarazenét, instrumentális szerzeményeket, szóló-éneket, kardiákat, szimfóniákat, valamint zenét több drámához. Roppanó méretű és örökértékű zenei munkásságával kiérdemli »Észak Beethovene« elnevezést.

A finn zene Jan Sibelius szerzeményeivel az európai zenekultúra alkotórésze lett. Hazájában a zenéjének szentelt fesztiválok néptűnnpéllé nőttek, s alighanem azok is maradnak.

EGY ÚJ OPERA, AMELY VILÁGSIKERRE SZÁMÍTHAT

Az idei Salzburgi Ünnepi Játékokon mutatták be Európában első ízben Rolf Liebermann »A nők iskolája« című operáját. Ezt a háromfelvonásos vígoperát legelőször az amerikai Louisville-ben (Kentucky állam) hozták színre két évvel ezelőtt, az európainál valamivel rövidebb változatban.

Több zeneszakértő véleménye szerint Rolf Liebermannak ez a műve Ferruccio Busoni „Arlecchino“-ja, Ravel „L'Heure Espagnole“-ja, Sztravinszkij »Mavrak“-ja, Puccini »Gianni Schicci“-je mellé, vagyis korunk legértékesebb vígoperái közé sorolható. Azt mondják: világsikerre számíthat.

»A nők iskolája«-nak librettóját Heinrich Strobel írta Molière azonos című vígjátéka alapján. Liebermann ez előtt két operát írt (»Leonora 40/45« és »Penelope«).

Érdekes, hogy a zeneszerzők az utóbbi időben, operáikhoz leginkább a drámairodalomból merítenek témát. Ennek, többek szerint, az a magyarázata, hogy a mai költők nemigen írnak operának alkalmas szöveget.

AZ OHRIDI LEGENDA SIKERE

Szerbia Kultúrtaácsa egyik szeptemberi ülésén elvben jóváhagyta azt a javaslatot, hogy dotálja Stevan Hristić »Ohridi legenda« című balettje partitúrájának kiadását. Ez a zenei alkotás nemcsak nálunk, hanem sok külföldi színpadon is népszerűvé vált. Nagy sikerrel adták elő az edinburghi, a wiesbadeni és az athéni nemzetközi fesztiválon, valamint Zürichben, Bécsben, Grácban, Genfben, Triesztben, Genuában, Plzenben és Lengyelországban. Hamarosan a moszkvai Nemirovics-Dancsenkó Színház is bemutatja.

HÍRES ÍRÓK RAJZAI ÉS FESTMÉNYEI

Az UNESCO »Futár« című folyóiratának szeptemberi száma azokkal a világhírű írókkal és klötőkkel foglalkozik, akik éppúgy szerettek rajzolni és festeni, mint írni. A folyóirat fősorol ezek közül mintegy hetven művészt, s 130 reprodukciót közöl alkotásaikból. A képek alatt ott találjuk L. Tolsztojt, Victor Hugo, Rabindranat Tagore, Goethe, Frederico Carcia Lorca, Thackerey, H. G. Wells, Ch. Baudelaire, Mark Twain, Edgar Allan Poe, Puskin, Gogol, Rimbaud, Charlotte Branté, George Sand, Musset, Pierre Lotti, Cocteau és más világhírű írók nevét.

A »Futár«-nak ebből a számából sok érdekességet tudunk meg a képzőművész-írókról. Ime néhány. Rabindranat Tagore 67 éves korában kezdett rajzolni és festeni, amikor már irodalmi tevékenységéért Nobel-díjat kapott. Ezután mind kevesebbet írt, s egyre többet foglalkozott festőművészettel. Több mint kétezer értékes festményt és rajzot hagyott hátra. L. Tolsztojt egy egész sor eredeti illusztrációt készített Jules Verne »80 nap alatt a föld körül« című regényének orosz kiadásához. Goethe az írás mellett egész életében festett és rajzolt is. Baudelaire rendkívül gyorsan tudott karikatúrákat rajzolni.

KORONÁK TANÚJA

A Les Nouvelles Littéraires utóbbi számaiban igen érdekes és időszerű irodalmi körkérdést indított, s folytatólagosan közli a válaszokat. A nemcsak ismert íróknak és mű-

vészeknek, hanem sok egyszerű olvasónak is fölített kérdés a következő: Szükséges-e, hogy a regényíró tanuja legyen korának? A hetilap eddig Roland Dorgeles, Félicien Marceau, André Maurois, André François-Poncet, Paul Guth, Gérard Bauer és René Claire filmrendező válaszát közölte.

ÉRDEKES ANTOLÓGIA

Claude Aveline legújabb könyvének („Végszó”) különös tárgyat választott: az emberiség nagy íróinak, művészeinek, gondolkodóinak végszavához fűz meditációkat. — A végszó egy-egy beszéd és írás végén is a fénypont, — mondja előszavában —, hogyne lenne hát a legjellemzőbb, a legmutatóbb, a leglényegesebb az egész életút csattanója, az utolsó szó az ember ajkán. — Jean Cassou a könyvről írt bírálatában ezt mondja: — Ezekben a végszavakban nem a halálról van szó, hanem az életről. Ez a könyv, a halálos ágyon született végszavak gyűjteménye, valóságos himnusza az életnek. A legélvezetesebb és leghasznosabb antológia a tünő századokból.

ZENEI LAROUSSE

A Larousse, ez az ismert francia szótár- és lexikográfiai intézet, enciklopédikus kiadványait egy újabb igen hasznos könyvvel gazdagította: egy kétkötetes zenei lexikonnal (Larousse de la Musique). A világ legismertebb muzikológusai, zenetörténészei, esztétái és zeneszerzői állították össze. Tizenkétezer címszó alatt foglal össze minden lehető ismeretet a zenei terminológia, a hangszerek és zenei formák története, a népzene és nemzeti zene területéről, a nagy zenészek életrajzával és fő műveivel együtt. Érdekes újítás az, hogy harmadik kötete lemezgyűjtemény a zenei formák szemléltetésére. Bő bibliográfia és 800 metszet egészíti ki az értékes művet.

TARTALOMMUTATÓ

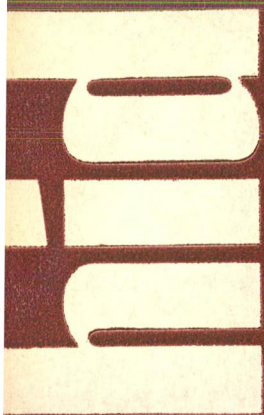
Gyóni Géza / Utolsó tánc — — — — —	873
Lőrinc Péter / Vajdasági nemzetközi harcosok — —	784
Leonid Leonov / Kéz az ablakpárkányon — — —	794
Vlagyimir Majakovszkij versei — — — — —	798
Borisz Pilnyák / Belokonszko birtok — — — —	803
Antonije Isaković és Leonid Lukov / Aleksa Dundić —	810
Szergej Jeszenyin versei — — — — —	816
Laták István / A nagy forradalom egyik katonája —	823
Major Nándor / Októberi hervadt virágok — — —	839
Majtényi Mihály / Könyvhónap — — — — —	854
Bori Imre / Szabó Lőrinc — — — — —	858
Lányi István / A szovjet film útja — — — — —	864
Sz. I. / A zentai festőtelep hatodik tárlata — — —	870
KRÓNIKA — — — — —	872

A rajzokat B. SZABÓ GYÖRGY készítette.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT, 1987 OKTÓBER. — KIADJA A MAGYAR SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MIŠIĆA 1. — CSEKKSZÁMLA: 300-T-255. — ELŐFIZETESI DÍJ: EGY ÉVRE 500, FELÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINÁR. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — KESZÜLT A NOVISZÁDI M A G Y A R S Z Ó NYOMDÁJÁBAN.

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalom